

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

BABÜRLÜ DEVLETİ'NDE HÜMAYUN DÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hami DEMİR

**Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK

ARALIK - 2017

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

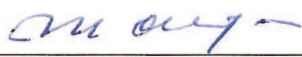

BABÜRLÜ DEVLETİ'NDE HÜMAYUN DÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hami DEMİR

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi

Bu tez 28 /12 /2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU	BAŞARILI	
Yrd. Doç. Dr. Canan KUŞBÜYÜKTAŞ	BAŞARILI	
Doç. Dr. Muhammed Bilal ÇELİK	BAŞARILI	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrenci Adı Soyadı	:	Hami Demir
Enstitü Anabilim Dalı	:	Tarih
Enstitü Bilim Dalı	:	Yeniçağ Tarihi
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	BABÜRLÜ DEVLETİNDE HÜMAYUN DÖNEMİ
Benzerlik Oranı	:	8%

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

İmza

Adı Soyadı Hami Demir

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda verilen öğrenci bilgilerinin doğru olduğunu beyan ederim.

Yukarıda bilgileri verilen tezin jüri karşısında savunulabilir olduğunu bilgilerinize arz ederim.

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Muhammed Bilal Çelik

Tarih: 8.1.2018

İmza:

...../...../ 20.... tarih vesayılı EYK kararı ile tez savunma jürisine TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK RAPORUNUN gönderilmesine OYBİRLİĞİ/OYÇOKLU ile karar verilmiştir.

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Tez konumun tespiti ve hazırlanması sürecinde bana rehberlik ederek, çalışmamı titizlikle takip eden danışmanım Doç. Dr. Muhammed Bilal Çelik'e değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Savunma sınavı sırasında jüri üyeleri Prof. Dr. Mehmet Alpargu ve Yrd. Doç. Dr. Canan Kuş Büyüктаş çalışmamın son haline gelmesine değerli katkılar yapmışlardır. Bu vesileyle tüm hocalarıma ve tezimin son okumasında yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma teşekkürlerimi borç bilirim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme şükranlarımı sunarım.

Hami DEMİR

29.12.2017

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: BABÜRLÜ DEVLETİ’NİN TARİHİ COĞRAFYASI VE ERKEN DÖNEMİ	5
1.1. Tarihi Coğrafya	5
1.2. Babürlü Devleti’nin Kuruluşu (1526)	16
1.3. Hindistan’da Babür’ün Hakimiyet Dönemi (1526-1530)	22
BÖLÜM 2: HÜMAYUN’UN HÜKÜMDARLIĞI (1530-1540 / 1555-1556)	26
2.1. Hümayun’un Doğumu ve Şehzadeligi	26
2.2. Hümayun’un Hükümdarlığının İlk Dönemi	29
2.2.1. Tahta Çıkışı	29
2.2.2. Doğu Vilayetlerindeki Afgan İsyanı ve Şir Şah Sur	30
2.2.3. Şir Han Üzerine Sefer ve Şir Han’ın Doğuda güçlenmesi	31
2.2.4. Gücerat’ın Fethi (1535)	33
2.2.5. Askeri’nin İsyanı ve Güneydeki Gelişmeler	35
2.2.6. Doğu Seferi (1537-1538) ve Hindal’ın İsyanı (1538)	36
2.2.7. Çavsa Savaşı (1539)	39
2.2.8. Kannevc Şavaşı (1540) ve Hindistan’dan Çıkış	40
2.3. Kannevc Savaşı’ndan Sonra Kuzey Hindistan’da Siyasi Durum ve Hümayun’un İran’a Sığınması	43
2.3.1. Kannevc Bozgunundan Sonra Lahor’daki Görüşmeler	43
2.3.2. Hümayun Sind’de	44
2.3.3. Hümayun’un İran’a Sığınması	46
2.3.4. Hümayun’un İran’daki Faaliyetleri	48
2.3.5. Hindistan’ın Kuzeyinde Siyasi Durum ve Sur Hanedanı	50
2.4. Babürlü Devleti’nin Yeniden Kurulma Süreci	52

2.4.1. Kandahar'ın Fethi (1545).....	52
2.4.2. Kabil'in Fethi	54
2.4.3. Özbekler ve Mirza Kamran ile Mücadele	55
2.4.4. Hümayun'un Yeniden Hindistan'a Hâkim Olması ve Bayram Han'ın Rolü	57
2.4.4.1. Machivara Savaşı.....	57
2.4.4.2. Sirhind Savaşı ve Delhi'nin Geri Alınması	60
2.5. Hümayun'un Hükümdarlığının İkinci Dönemi.....	61
2.6. Hümayun Döneminde Diğer Devletlerle Münasebetler.....	63
2.6.1. Osmanlılar İle Münasebetler	63
2.6.2. Safeviler İle Münasebetler	65
2.6.3. Özbekler İle Münasebetler	67
2.7. Hümayun'un Ölümü ve Özel Yaşamı	70
2.7.1. Hümayun'un Vefatı ve Mirası	70
2.7.2. Şahsiyeti ve Özel Yaşamı	72
2.7.3. Eşleri ve Çocukları.....	73
2.8. Hümayun'un Hükümdarlık Döneminin Genel Olarak Değerlendirmesi	75
BÖLÜM 3: HÜMAYUN DÖNEMİNDE TEŞKİLAT VE KÜLTÜR HAYATI.....	79
3.1. İdari Yapı	79
3.1.1. Merkezi Yönetim ve Hükümdarlık Anlayışı.....	80
3.1.2. Vilayetlerin Yönetimi	82
3.2. Ordu Teşkilatı.....	84
3.3. Sosyal ve İktisadi Hayat.....	87
3.4. Hindistan'da Dini Yapı ve Hümayun'un Dini Siyaseti	90
3.5. Mimari ve Minyatür Sanatı	91
3.6. Tarih Yazıcılığı	97
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	104
EKLER.....	112
ÖZGEÇMİŞ.....	119

KISALTMALAR

DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi

TTK : Türk Tarih Kurumu

Çev : Çeviren

Yay : Yayınlayan

Hızl : Hazırlayan

Ed : Editör

Bkz : Bakınız

ss : Sayfa Sayısı

Tezin Başlığı: Babürlü Devleti'nde Hümayun Dönemi	
Tezin Yazarı: Hami DEMİR	Danışman: Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK
Kabul Tarihi: 28 Aralık 2017	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 111 (tez) +7 (ek)
Anabilimdalı: Tarih	Bilimdalı: Yeniçağ Tarihi
<p>Babürlü Devleti'nin ikinci hükümdarı olan Hümayun 1530'da tahta çıkmıştı. O, saltanatının ilk yıllarında devletin doğu vilayetlerindeki Afganlar ve kardeşleri ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Güçlü rakibi Afgan Şir Han'a 1539 ve 1540'da iki kez mağlup olan Hümayun, Hindistan'da tutunamamış ve İran'a sığınmıştı. Bu olayla birlikte Hindistan'daki Babürlü hâkimiyeti 15 yıllık bir kesintiye uğramış ve Afgan Sur Devleti bu coğrafyaya egemen olmuştu. Tahtını geri kazanmak isteyen Hümayun, Safeviler'den aldığı destek ile Afganistan bölgesine yerleşmiş ve kardeşi Kamran ile mücadelesini zaferle neticelendirmişti. Hindistan'a geri dönmesi ise Afganlar'ın aralarındaki bölünmüşlük ve hizmetindeki Bayram Han gibi yetenekli beylerin gösterdiği büyük çaba ile 1555'de gerçekleşmişti. Bu mücadelenin sonunda Babürlü Devleti yeniden tesis edilirken, Hümayun bir yıl sonra hayatını kaybetmişti.</p> <p>Bu çalışmada Hümayun döneminde Babürlü Devleti'nin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yönleri incelenerek, Babürlüler'in Hindistan'da kalıcı olmak adına verdikleri mücadele ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Hümayun'un saltanatı boyunca yaşanan sıkıntıların ortaya çıkmasında ne derece sorumlu olduğu ve Şah Tahmasb ile yaptığı ittifakın önemi ve işlevinin ne boyutta olduğu çalışmamızda vurgulanmaktadır. Ayrıca Bayram Han'ın, Babürlüler'in yeniden Kuzey Hindistan'a hâkim olmalarındaki rolünün incelenmesinin bu dönemin anlaşılması açısından ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz. Hümayun dönemi ana kaynakları ile yerli ve yabancı araştırma eserlerinin değerlendirildiği çalışmamızda, elde ettiğimiz bilgiler kapsamında Hümayun'un başarılı ve başarısız tarafları ortaya konurken, dönemin teşkilat yapısı ve kültürel faaliyetleri de incelenmiştir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Hümayun, Babür, Babürlü Devleti, Şir Han, Kamran, Şah Tahmasb.	

Title of the Thesis: : Humayun Period in the Baburid State	
Author: Hami DEMİR	Supervisor: Assoc. Prof. M. Bilal ÇELİK
Date: 28 December 2017	Nu. of pages: v (pre text)+ 111 (main body) +7 (app)
Department: History	Subfield: Early Modern History
<p>Humayun, the second ruler of the Baburid State, ascended the throne in 1530. He had to deal with the Afghans in the eastern provinces of the empire and his brothers in the first years of his reign. Humayun, who had defeated strong opponent Afgan Shir Shah Suri twice in 1539 and 1540 could not hold in India and took refuge in Iran. With this incident, the Mughal dominance in India had been interrupted for 15 years and the Afghan Sūr State had dominated this geography. Humayun, who wanted to regain the throne, settled in the Afghanistan region with the support he received from the Safavids and concluded with victory his struggle with his brother Kamran. Humayun's return to India takes place in 1555 with great efforts by talented officers such as Bayram Khan and the dividedness between of the Afghans. At the end of this struggle Humayun lost his life after a year when the Mughal Empire was being re-established.</p> <p>This study examined the political, social, economic and cultural aspects of the Baburid State during the Humayun period and the struggle of the Baburids in order to be permanent in India. In this context, it is emphasized to what extent Humayun is responsible for the emergence of troubles during the reign of his and to study the extent of the importance and function of the alliance he has with Shah Tahmasb. We will also see how important the role of Bayram Khan in the Baburid State's re-establishment. In our study, besides the main sources of the Humayun period, local and foreign research works have been investigated. Within the scope of the information we obtained, while the successful and unsuccessful sides of Humayun were revealed, the organizational structure and cultural activities of the period were examined.</p>	
Keywords: Humayun, Babur Shah, Mughal Empire, Sher Shah Suri, Kamran Mirza, Shah Tahmasb.	

GİRİŞ

Hindistan, tarih boyunca Dünya'nın en gelişmiş uygarlıklarına ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Birçok farklı ırk, kültür ve dinin yaşam alanı bulduğu bu coğrafya Türk medeniyetine de yaşam alanı bulmuştur. Delhi Sultanlığı'nın kuruluşuna kadar Hindistan'daki Türk etkisi dış müdahaleler şekillinde meydan gelmişti. Hindistan 10. yüzyılın sonlarından itibaren ekonomik ve dini nedenlerden dolayı Türk İslam kuvvetlerinin akınlarına sahne olmuştu. Gazneli Mahmud, Hindistan'a yaptığı 17 sefer ile bölgede İslamiyet'in yayılmasının zeminini hazırlarken, ileride gerçekleşecek Türk hâkimiyetinin de temellerini atmıştı. 13. yüzyılın başlarında kurulan Delhi Türk Sultanlığı zamanında Türk İslam hâkimiyeti sağlamlaştırılmıştı. Birçok Türk hanedanı arasında el değiştiren bu devlet zaman içerisinde parçalanarak bölünmüştü. 1398'de ise Timur'un akınına uğramış olan Hindistan'da siyasi karışıklıklar baş göstermiş, toplumsal hayat zorlaşmıştı.

15. yüzyılın başında Delhi'de Afgan Ludi Hanedanı başa geçmiş ve Delhi eski gücüne tekrar ulaşmıştı. Hindistan'da istikrarı sağlayan Delhi Sultanlığı sosyal, siyasi ve ekonomik bir değişim başlatmıştı. İlim ve kültür alanında önemli gelişmeler olurken, sultanlığın birçok şehri mimari eserler ile donatılmıştı. Hindistan'da Türk hâkimiyetini yeniden tesis edecek olan Babür ise 1494'de babası Ömer Şeyh Mirza'nın ölümü ile Fegana Sultanlığı'nın başına geçmişti. O, atalarının yurdunda tutunmayı başaramamış ve Özbekler ile yaptığı mücadeleler sonucunda Hindistan'a yönelmek zorunda kalmıştı. Babür merkezi büyük bir devlet kurma arzusu ile Afganistan ve Hindistan beyliklerini bir çatıda toplamayı arzu ediyordu. Bu sırada Delhi Sultanlığı'nda iç karışıklıklar yaşanıyor. Babür'ün Kuzey Hindistan üzerine 1519'da başlattığı seferler 1526'da Panipat Savaşı ile neticelenmişti. Bu savaş neticesinde Afgan Ludi devleti sonra ermiş ve Babürlü Devleti kurulmuştu. O, kısa bir sürede hâkimiyet alanını genişletmiş ve 1530'da hayatını kaybetmişti.

Babür atası Timur'un Kuzey Hindistan'daki hâkimiyet döneminden sonra Timurlu egemenliğini bu coğrafyada yeniden tesis eden kişidir. Hindistan'daki en büyük hanedanı oluşturan Babürlüler döneminde Hint ülkesi köklü bir değişikliğe uğramıştı. Babürlüler ata yurtları olan Türkistan'a özgü fikirleri ile Hint kültürünün büyük zenginliğini birleştirerek bir medeniyet yaratmışlardı. Babürlü Devleti kendi döneminde

bu coğrafyadaki zenginliğin, sanatın, edebiyatın ve gücün simgesi haline gelmişti. Babürlüler arkalarında bugün hala yaşamakta olan bir kültür mirası bırakmışlardır.

Çalışmamızın konusu olan Babürlü Devleti'nin ikinci hükümdarı Hümayun'un saltanat dönemi birçok bakımdan Babürlüler'in bu coğrafyada var olma mücadelelerinin bir özeti gibidir. Hümayun tahta oturduktan sonra kardeşlerinin çıkardığı isyanlar ve güçleri tam olarak kırılmamış olan Afganlar ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Onun, padişahlığının ilk yıllarından itibaren en güçlü rakibi Afgan Şir Han olmuştu. Afganlar'ı etrafında toplamayı başaran Şir Han, Hümayun'u 1539 ve 1540'da yapılan iki savaşta mağlup etmiş ve Babürlü hâkimiyetine son vermişti. Tahtını ve tacını kaybeden Hümayun İran'a sığınırken, Hindistan'da Sur Hanedanı tarafından kurulan Afgan Devleti egemen olmuştu. Böylece Hindistan'da kurulalı henüz 10 yıl olmuş olan Babürlü Devleti, Hümayun döneminde 15 yıllık bir kesintiye uğramıştı. Hümayun kaybettiği tahtını geri kazanmak için büyük bir mücadele içerisine girmiş ve 1555'de bu amacına ulaşmayı başarmıştı. Onun bu sıkıntılı padişahlığı Hindistan'da Babürlü hâkimiyetinin yeniden tesisi için verilen mücadelenin anlaşılması bakımından önemlidir.

Hümayun'un döneminde yaşanan kardeş kavgaları, Afganlar'ın Hindistan'da kurulan bu Türk devletine karşı gösterdikleri reaksiyon ve bu süreçte Hümayun icraatlarının nasıl neticeler ortaya çıkardığını anlamak Babürlü tarihi açısından önemlidir. Ayrıca bu dönemde yaşanan taht kavgaları ve iç hesaplaşmaların yeni kurulmuş olan bu devlet için nasıl sıkıntılar doğurduğu açıkça görülmektedir. Hümayun döneminde Babürlü Devleti'nin 15 yıllık bir kesintiye uğramasına rağmen sosyal ve kültürel alanda yapılan çalışmalar Türk medeniyetinin bu hanedanın himayesinde Hindistan'a nasıl yerleştiğini göstermesi açısından da önemlidir.

Çalışmanın Amacı

Babürlü Devleti Hindistan'daki başarıları ve kalıcı etkisi ile Türk ve Dünya tarihi açısından önemli bir yer tutar. Babürlü tarihi ile ilgili birçok kaynak ve araştırma eseri mevcut olsa da bunların büyük bölümü dilimize çevrilmemiş durumdadır. Ülkemizde ise Babürlü Tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar yetersizdir. Yusuf Hikmet Bayur'un 3 ciltlik *Hindistan Tarihi* ve Halis Bıyıktay'ın *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu* isimli eserleri Babürlü devlet tarihini ihtiva etse de özellikle Hümayun

dönemine ait ayrıntılı bilgi vermemektedirler. Bu konunun seçilme nedeni Babürlü Devleti'nin Hümayun döneminde düştüğü zor durumun ve yeni kurulmuş olan bu devletin Hindistan'da yeniden tesisi için verilen çabanın yeterince incelenmemiş ve araştırılmamış olmasıdır. Bunun yanında Hümayun dönemi hakkında bize bilgi veren Babür'ün kızı Gülbeden Begüm'ün Hümayunname'si büyük önem taşımaktadır. Ancak söz konusu eser hanedan ve saray hayatı bakımından önemli olsa da dönemin siyasi ve askeri olaylarını aktarma açısından yetersizdir.

Bu çalışmanın amacı, Hümayun döneminde Babürlüler'in Afganlar, Racputlar ve bölgedeki diğer unsurlara karşı verdikleri mücadelenin, yaşanan sıkıntıların ve yeniden Kuzey Hindistan'da egemen olmalarının hangi süreçler içerisinde gerçekleştiğini incelemek ve Babürlü tarihi açısından dönemin siyasi ve sosyal olayları ile ilgili çalışmalara fayda sağlamaktır.

Çalışmanın Önemi

Hindistan'da devlet kurmuş olan Timuroğulları hanedanı Türk Tarihi açısından büyük bir öneme sahip araştırma alanlarından. Bölgeye İslam dinin ve Türk kültürünün yerleşmesi bakımından büyük katkı yapmış olan bu hanedan, Hindistan'da uzun süreli bir hâkimiyet dönemi yaşamıştı. Çok çeşitli unsurları ve kültürleri barındıran bu coğrafyadaki egemenliklerini nasıl sürdürdükleri Dünya tarihi açısından da her zaman araştırmalara konu olmuştur.

Bu çalışma Hümayun döneminde Türkler'in Kuzey Hindistan'daki egemenliklerini nasıl yitirdiklerini, Afganlar'ın Şir Han önderliğindeki başarılarını anlamak açısından önemlidir. Ayrıca Hümayun'un kaçarak sığındığı İran'daki faaliyetlerini ve burada ortaya çıkan müttefikliğin onun Delhi tahtını geri kazanmasındaki etkisini incelenmesi bakımından da önemlidir. Bu çalışmaya önem katan bir diğer sebep de Hümayun dönemindeki teşkilat ve kültür hayatının boyutunun incelenmesidir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada Babürlü saray tarihçileri tarafından kaleme alınan ana kaynaklara başvurularak, Babürlü tarihi hakkında yapılmış olan araştırma eserler ile birlikte Hümayun döneminde ilişki kurulan devletler ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş, araştırma konusu hakkında değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda yararlanılan ana kaynaklar Cevher'in *Tezkiret'ül-Vakiat*, Gülbeden Begüm'ün *Hümayunname*, Babür'ün *Babürname*, Bayezid Beyat'ın *Tarih-i Hümayun*, Handmir'in *Kanun-ı Hümayun* adlı eserleridir. Özellikle Hümayun döneminin genel bir tarihi niteliğinde olan Gülbeden Begüm'ün *Hümayunname*'si araştırmamıza rehberlik eden eserlerin başında gelir. Bu çalışma hazırlanırken başta ana kaynaklar olmak üzere yerli ve yabancı kaynaklardan da yararlanılmıştır. Yusuf Hikmet Bayur'un *Hindistan Tarihi* ve Halis Bıyıktay'ın *Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu* isimli eserleri Hümayun'un saltanat dönemi hakkında verdiği bilgiler ile araştırmamızdaki yerli kaynakların başında gelmektedirler. Çalışmamızda başta Ishwari Prasad'ın, *The Life and Times of Humayun*, S. K. Banerji'nin, *Humayun Badshah* ve William Erskine'nin, *A History of India Under the Two First Sovereigns of the House of Taimur* adlı eserleri üzere çok sayıda yabancı kaynak incelenmiştir. Ayrıca konunun daha iyi kavranabilmesi için araştırılan dönem ile ilgili bazı görsellere de yer verilmiştir.

BÖLÜM 1: BABÜRLÜ DEVLETİ'NİN TARİHİ COĞRAFYASI VE ERKEN DÖNEMİ

1.1. Tarihi Coğrafya

Babürlü Devleti'nin kurulduğu ve geniş bir bölümüne hâkim olduğu Hindistan, Bengal Körfezi ile Umman Denizi arasında güneye doğru uzanan yarımada ile birlikte kuzeyinde Ganj ve İndus alüvyonlu ovalarından meydana gelmektedir.¹ Hindistan coğrafi özellikleri bakımından üç ana bölgeye ayrılmaktadır. Kuzeyde kuzeybatı istikametinde uzanan Himalayalar ve bu sisteme bağlı dağlar mevcuttur. Kesintisiz bir şekilde 2.400 km. boyunca uzanan Himalayalar aynı zamanda dünyanın da en genç ve en yüksek dağ sistemidir.² Bu bölge Hindistan'ın su hazinesi olarak görülmektedir. Kuzeyde, Gence ve Sind ırmakları bu dağlardan inen sularla beslenmektedir. Bu sistem içerisindeki dağlar Hindistan'ın kapılarını oluşturur ve ülkenin tarihi bu geçitlerden geçerek gelen milletler tarafından yapılmıştır. Kuzeydeki bu dağ duvarı Pamir'den Bengal Körfezi'ne kadar uzanan doğu kısmı geçit vermez bir yapıdadır. Bu dağ zincirinin güneyinde yine çok zorlu bir dağ zinciri mevcuttur. Bu zincirin en yüksek kısmı Süleyman Dağları ismini taşır. Bu dağlar aynı zamanda Belucistan dağlık alanını oluşturur. Kuzeydeki bu dağ hattı Türkistan ve Hindistan arasında iki geçidi barındırır. İlki Kabil bölgesinden, yüksek ve dar bir yapıda olan ve Bayman, Kavak ve Hayber isimleri almış olan geçitlerin bulunduğu hattır. Diğer geçiş güzergâhı ise, Herat-Kandahar yoludur ki bu hat deniz seviyesinden bin metre kadar yükseklikte çöllük bir yayladan geçmektedir.³ Kabil, Lamican ve Süleyman Dağları geçitlerinden çeşitli zamanlarda geçen Türk ve Afgan kabileleri Hindistan içlerine girerek Sind ve Pencap topraklarını kendileri için bir karargâh haline getirmişlerdi.⁴

Hindistan'ın ikinci ana bölgesini Himalayalar ve Dekken platosu arasında yer alan ve birbirinden Pencap eşiği adı verilen daha yüksek bir yer şekliyle ayrılan İndus ve Ganj ovaları meydana getirmektedir. Genel olarak yükseltinin 300 metreyi aşmadığı bu alüvyal düzlüklerin güneybatı kesimi Thar çölü ile kaplıdır. Aynı düzlüklerin

¹ Veli Ertan, **Muasırlar İslam Ülkeleri Tarih ve Coğrafyası**, Konya: Yeni Kitap ve Basımevi, 1965, s.64.

² Dale H. Hoiberg, "Hindistan: Doğal Yapı Yüzey Şekilleri", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica. C.21, 1986, s.63-66.

³ Y.Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi: İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)**, C.1, Ankara: T.T.K. Yay., 1946, s.1-2.

⁴ Mübarek Galip, **Hindistan'da Türk Hükümdarları**, Sadettin Y. Gömeç (hızl.), Ankara: Berikan Yayınevi, 2013, s.9.

kuzeybatıdan güneydoğuya doğru Ganj Nehri ve kolları boyunca uzanan düşük bir meyille alçalan doğu kesimi Hindistan'ın en verimli en kalabalık bölgesini oluşturmaktadır. Genişliği 300 kilometreyi aşan bu bölge Hindistan'ın en büyük şehirlerini de içerisinde barındırmaktadır.⁵ Deniz seviyesinden yüksekliği 200-300 metre kadar olan Delhi-Agra bölgesi bu düzlüğün merkezi konumundadır. Bu merkezin kuzeybatısında Sind, doğusunda Gence ve ona akan derelerin bulunduğu ova mevcuttur. Kuzeydeki bu düzlüğün merkez ve doğu kısmı, zengin ve bol ürün vericidir. Batı bölümü ise, çorak bir yapıdadır ve bazı çöllük yerleri kapsar.⁶

Hindistan'ın üçüncü bölgesi, İndus ve Ganj ovasından dağlık bir kütle ile ayrılan Dekkan Platosudur. Hindistan'ın jeolojik oluşumu hakkında genel olarak kabul edilen açıklamaya göre, eski Gondvana kıtasının parçalamasının ardından bir kütle halinde sürüklenen kara parçası Asya kıtasının güney kıyılarına çarparak Himalayalar'ın yükselmesine neden olmuştur.⁷ Bu bölgenin kıyılarında yer yer sınırlı sayıda ova mevcuttur. Bazı yerlerde ise, tepeler ve çöller denize kadar uzanır. Kıyıya kadar uzanmayı başaran nehirler, taşıdıkları killi toprağı kıyıya yayarak bu alanın biçimini sürekli olarak değişime uğrattılar. Bu etkenler alt kıtaya denizden ulaşımı kolaylaştırır.⁸ Çoğu alanı 500-100 metre yükseklikte olan bu platonun kıyı kesimleri doğuda Gat dağları ile Koromandel kıyılarına uzanırken batıda daha yüksek Batı Gat dağları ile Malabar kıyılarına ulaşır.⁹

Hindistan'ın iklimsel özellikleri bakımından ise, çoğu bölgesinde Tropikal bölge ve muson yağışlarının etkisi görülür. Bu sebepten ötürü burada yazlar sıcak ve bol yağmurlu, kışlar ise kurak ve sert geçmektedir.¹⁰ Hindistan'ın iklimi genellikle sıcak ve birçok yerde rutubetlidir. Kuzeybatı bölgesinde Pencap, Delhi ve Sind'in bir bölümü kışın diğer bölgelere göre sert geçerken don olaylarına rastlanabilir. Hindistan'ın, coğrafya bakımından en önemli özelliğı yağmurlarıdır. Ülke yaşamını büyük ölçüde muson yağmurları etkilemektedir.¹¹ Hindistan'da iklim ve bitki örtüsü insan yerleşiminin ve dolaşımının yönünü belirlemektedir. Hindistan'daki düzlüklerin bir

⁵ Sırrı Erinç, "Hindistan: I. Fiziki ve Beşeri Coğrafya" **DİA**, C.18, Ankara: TDV Yayınları, 2002, s.70.

⁶ Bayur, *Hindistan Tarihi, İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)*, s.2-3.

⁷ Hoiberg, s.64-65.

⁸ Johnson Gordon, "Hindistan, Pakistan, Nepal, Bhutan, Bangladeş ve Sri Lanka", **Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi: Hint Dünyası**, C.10, Müfide Pekin (çev.), İstanbul: İletişim Yayınlar, 1998, s.14.

⁹ Erinç, s.70.

¹⁰ Ramazan Özey, **Dünya ve Ülkeler Coğrafyası**, 4.Baskı, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2001, s.27.

¹¹ Bayur, *Hindistan Tarihi, İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)*, s.3.

kısmı engebesiz olmasına rağmen yaşam için zor koşullara sahiptir. Yüksek dağlar genel olarak ulaşım açısından çok büyük bir engel teşkil etmez. Buralardan verimli arazilerin olduğu vadilere hızlı ulaşım elverişli olan yollar mevcuttur. Hindistan kıyılarını çevreleyen denizlerde ulaşım, derinlik, akıntı ve sert rüzgârlar gibi etkenlerin varlığına göre çetin ya da kolay olabilmektedir.¹²

Kuzey Hindistan'ı fethederek Babürlü Devleti'ni kuran Babür Şah hatıratında Hindistan iklimi ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: “*Hindistan birinci ve üçüncü iklimdendir. Dördüncü iklim Hindistan’da yoktur. Garip bir memlekettir. Bizim vilayetlere nispetle, başka bir âlemdir. Dağ ve suyu, çengel ve ovası toprağı ve vilayeti, hayvan ve nebatları, ahalisi ve dili, yağmuru ve rüzgârı, hepsi tamamen başkadır.*”¹³ Babür’ün Hindistan ile ilgili iklimsel sınıflandırması yedi iklim anlayışına dayanır. Bu teori meşhur astronom ve coğrafyacı Batlamyus’un “Geographica “ isimli eserinin çevrilmesi ile Müslüman coğrafyacılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bu teoriye göre Dünya yedi bölgeye taksim ediliyordu. Bu sayede coğrafi değerlendirmeler daha pratik hal alıyordu. Babür’ün sözünü ettiği birinci ve ikinci iklim Hindistan’ın iklimsel özelliklerini içerisine alırken, dördüncü iklim daha çok Türkistan’ın da dâhil olduğu sert bir yapıdadır.¹⁴

Söz konusu coğrafyada devlet kuracak olan Babür Şah 1483 yılında Ömer Şeyh Mirzanın oğlu olarak dünyaya gelmişti.¹⁵ Timur soyundan gelen Babür Şah bir Çağatay Türk’ü idi. Babür dünyaya geldiğinde babası Ömer Şeyh Mirza Fergana bölgesinde küçük bir Timurlu prensliğini yönetiyordu. Ömer Şeyh Mirza 1494’da öldüğünde on bir yaşında olan Babür tahta oturmuştur.¹⁶ Babür Şah’a miras olarak kalan topraklar 23.000 km²’den oluşan küçük bir ülkeydi. Yaklaşık olarak 300 km uzunluğa, 70 km genişliğe sahip olan bu topraklar, Tien-Şan dağ sistemi içerisinde olan dağların çevrelediği Sir-Derya Nehri’nin orta vadisinden oluşuyordu. Bu çetin sıradağlardan geçiş ancak batıdaki 7 km eninde olan dar bir geçit vasıtasıyla yapılmaktaydı. Bu geçit Timurlu başkenti Semerkand’a doğrudan geçiş imkânı veren tek yoldu. Fergana arazisinin çok

¹² Gordon, s.15.

¹³ Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, Vekayi; Babur’un Hâtıratı, C.2, (nşr. R.R. Arat), Ankara: T.T.K. Basımevi, 1987, s.309.

¹⁴ Murat Ağarı, “İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.47, sayı: 2, (2006), s.204.

¹⁵ Jean P. Roux, *Türklerin Tarihi: Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl*, Lale Arslan-Özcan (çev.), İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2007, s.385.

¹⁶ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. Ankara: T.T.K. Yay., 1991. s.353.

küçük bir bölümü ekilebilir topraklardan meydana gelmekteydi. Çöl halinde bulunan araziler mevcut olmakla birlikte vahalar bölgesi son derece verimli arazilerden oluşmaktadır. Fergana'nın geleneksel başkenti Endican'dı. Burası Sir-Derya Nehrinin güneyinde kalıyordu.¹⁷ Fergana şehrinin kuzeyinde Tanrı dağlarının Çotlak silsilesi, kuzeydoğusunda Fergana dağları, güneyinde ise Alay ve Türkistan sıradağları bulunuyordu.¹⁸ Babür, hükümdarlığının ilk yıllarında akrabalarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştı. O, 1496 sonbaharında Semerkand'ı ele geçirmişti.¹⁹

Semerkand şehri ilk olarak Zerefşan Nehri'nin güney kıyısında vadiye hâkim yüksek bir yere kurulmuştur ve günümüze ulaşan harabelerine Efrasiyab adı verilmektedir. Bugünkü modern Semerkand ise Cengiz Han'ın (1220) şehri tahrip etmesinden sonra daha güneyde bir bölgeye kurulmuştu. Semerkand, Zerefşan Nehri ve bu nehirden beslenen kanallar vasıtasıyla şiddetli yaz sıcağını kuraklıktan etkilenmeden atlatabilmektedir. Bu şehir İslam coğrafyacılarının nitelemelerine göre akarsuları, yeşil bitki örtüsü ve temiz havası ile sağlıklı bir yaşama son derece elverişli ve doğal görünümü ile en güzel şehirlerden birisidir. Orta Asya ticaret yolları üzerindeki önemli merkezlerden biri olan şehir, çeşitli yerlerden gelen tüccarların malları ile dolup taşmaktaydı. 14.yüzyılın son çeyreğine kadar Moğol hanlarının aralarındaki mücadele yüzünden sıkıntılı bir dönem yaşamış olan Semerkand'ı yeniden imar eden kişi Timur olmuştur. Timur, Semerkand'ı kendisine başkent yapmış ve çeşitli bölgelerden âlim ve sanatkârları bu şehirde toplamıştı. Babür, tarihi arka planı son derece derin olan bu şehre 1497, 1501 ve 1511 yıllarında belirli sürelerle hâkim olmuştu.²⁰

Özbeklerin saldırısı ile Semerkand Babür'ün elinden çıkmıştır. Bu olayın ardından Babür'ün tebaasının bir kısmı onu terk etti. Babür Şah'ın Kabil'deki en büyük gayesi Semerkand'ı yeniden ele geçirmek olmuştur.²¹ Dağlarla çevrili olan ve 1800 metre yüksekliğe sahip bir platonun üzerinde yer alan Kabil, büyük bir şehir değildi. Kabil Hayber Geçidi ile Hindistan'a açılan, Hindukuş yüksek geçitleri vasıtasıyla İpek Yolunu takip eden ve Horasan, Maverâünnehir ve İran'a ulaşan yolların kesişme noktasında

¹⁷ Jean, P. Roux, **Büyük Moğolların Tarihi: Babür**, Lale Arslan-Özcan (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008, s.131-132

¹⁸ Tahsin Yazıcı, "Fergana", **DİA.**, C.12, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, s.375.

¹⁹ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)**, Ankara: T.T.K. Bas., C.2, 1947, s.9-10.

²⁰ Osman Aydın, "Semerkant", **DİA.**, C.36, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s.481-483.

²¹ M. Baron ve C. D'ohsson, **Moğol Tarihi**, Ekrem Kalan ve Qiyas Şükürov (çev.), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006. s.268.

bulunuyordu. Bu konumundan dolayı önemli bir pazar ve geçiş yeri özelliği kazanmıştı.²² Babür'ün kontrolü altındaki Kabil'in güney kısmı, İndus ile Hindikuş dağları arasındaki bütün alanı kaplamaktaydı. Kabil'in kuzeyi Hindukuş tarafından çevrilmişti.²³ Kabil vilayetinin eskiden en önemli merkezi Gazne şehriydi ancak, 16. yüzyıldan sonra Kabil Gazne'nin önüne geçerek Afganistan'ın merkezi konumuna gelmişti.²⁴

Bu coğrafya içerisinde Hindikuş dağlarından doğarak Hindistan'ın ilçelerine doğru akan birçok nehir vardır. Sirhind'den kuzeye doğru, Sind, Behet, Çanab, Ravi, Biyah ve Setluc isimli atlı nehirler bu dağlardan doğmaktadır. Bu nehirler Multan civarında bir yerde birleşmektedirler. Bu birleşme sonucunda akan nehre Sind Nehri denilmektedir.²⁵ Çağının ünlü bir matematikçisi ve matematik coğrafyacısı olarak bilinen Biruni'ye göre Sind nehri Türk bölgelerindeki Unang dağlarından doğar.²⁶ Bölgenin en önemli akarsularından biri olan İndüs (Sind) nehri Tibet'in güneybatısında 5.500 m. yükseklikte doğarak Himalaya sıradağlarını aşmaktadır. 2.900 km'lik uzunluğa sahip olan bu nehir dünyanın en uzun akarsularından birisidir. İndus nehri Keşmir'den geçtikten sonra güney güneybatıya yönelerek Pakistan'a girmektedir. Daha sonra Pencap ovalarına ulaşan İndus nehri, Karaçi'nin güneyinde çeşitli noktalardan Umman denizine dökülen kollara ayrılmaktadır.²⁷

Hindikuş dağları ile Kandahar arasındaki topraklar, Kabil'den Horasan sınırına kadar uzanan geniş bir vadi şeklini almıştır. Bölgenin en yüksek noktasını Kabil ve Kandahar arasındaki arazi oluşturur.²⁸ Babür Şah'ın yeni durağı olan Kabil Şehrini Babür hatıratında şu şekilde ifade etmektedir: “*Kâbil vilayeti, dördüncü iklimdendir ve mamurenin ortasında bulunmaktadır. Şark tarafı Lemganat, Perşadur (Peşaver) ve Heşnegar ve diğer Hind vilayetleridir. Garb tarafı Geyru (Kernud) ve Gur'un bulunduğu dağlıktır. Şimal tarafı Kunduz ve Enderab vilayetleridir. Hindikuş dağı bunların ortasındadır. Cenub tarafı Fermül, Negar, Bennû ve Afganistan'dır. Küçük,*

²² Roux, *Büyük Moğolların Tarihi: Babur*, s.221-222.

²³ James Rennell, *Memoir of a Map of Hindoostan; Or The Mogul's Empire*, London: Bulmer & Company, 1793. s.151.

²⁴ Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987, s.2.

²⁵ Babür, C.2, s.309-310.

²⁶ Ahmed el-Biruni, *Tahkiku Ma'li'l-Hind; Biruni'nin Gözüyle Hindistan*, Kıvameddin Burslan (çev.), T.T.K. Yay., s.132.

²⁷ Dale H. Hoiberg, “İndus Irmağı”, *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, 2004, s.569.

²⁸ Rennell, s.153-154.

fakat uzun bir vilayettir. Uzunluğu şarktan garba doğrudur. Etraf ve civarı tamamen dağlıktır. Kalesi dağla bitişiktir."²⁹

Babür Şah Kabil'e geldikten bir yıl sonra Sind kıyılarına kadar inerek bazı Afgan kabileleri üzerine yürümüştü. 1511'den itibaren Safeviler'in desteğini almaya başlayan Babür, Maveraünnehir'in bazı şehirlerini ve Semerkand'ı ele geçirmiş ancak Özbekler'e mağlup olarak Ceyhun'un güneyine çekilmek zorunda kalmıştı. 1514 senesinde Şah İsmail'in Osmanlılar karşısında mağlup olmasında sonra ise Babür kaybettiği toprakları geri alma ümidi kırılmış olarak Kabil Şehri'ne geri dönmüştü.³⁰ Türkistan'ı ele geçiremeyeceğini anlayan Babür Şah, gözlerini Hindistan'a çevirerek siyasi hazırlıklar yapmaya başlar.³¹ Babür Şah'ın faaliyet alanı içerisine giren yerlerden biriside, Hindistan'ın en önemli bölgelerinde biri olan Sind havzasıdır. Burası pek çok tarihi olaya sahne olan Lahor, Multan ve Uçç şehirlerini barındırır. Hindistan'ı dışarıya bağlayan kuzeybatıdaki üç önemli yol olan Kabil, Kandahar ve Mekran yolları bu bölgeye açılır. Doğal olarak Hindistan tarihinin geniş bir alanını kapsayan istila hareketleri de burada ortaya çıkmıştı.³²

Babür Şah Hindistan üzerine sefer hazırlıklarına başladığı dönemde Afganlıların Galzay kabilesine mensup olan Ludiler Kuzey Hindistan'da siyasi gücü oluşturuyorlardı. Delhi'de yönetimi eline geçiren Ludiler kısa sürede bağımsız hareket etme çabası içinde olan Hindu ve Müslüman güç merkezlerini hâkimiyeti altına almayı başarmıştı. Behlül Ludi, Timur'un 1398'deki saldırısının ardından toparlanamayan Delhi'yi imar ederek yeniden âlimler sanatkârlar ve sufiler için bir merkez haline gelmesini sağlamıştı. Behlül Ludi'nin oğlu İskender Ludi (1489-1517) babasının izini takip ederek yaptığı fetih hareketleriyle sultanlığın sınırlarını genişletti. İskender Ludi'nin saltanatı sırasında istikrar sağlanmış ve ekonomik refah yaygınlaşmıştı. Bu dönemde diğer bir önemli gelişme de şehirleşme alanında atılan adımlardı. Agra, Sultanpur, Sikendera ve Rao gibi birçok yeni şehir kurulmuş, başkent de Delhi'den Agra'ya taşınmıştı.³³

²⁹ Babür, C.2, s.138.

³⁰ Merçil, s.353.

³¹ Hale Çalım Yiğit, "XVI. Yüzyılda Kandahar", (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İnönü Üniversitesi, S.B.E., Malatya, 2014), s.32.

³² Salim Cöhlce, "Hindistan'da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar", Genel Türk Tarihi, C.5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.569-570.

³³ İqtidar H. Siddiqui, "Ludiler", **DİA.**, C.18, Ankara: TDV Yayınları, 2003, s.217.

Ekber Şah'ın tarihçisi olan Ebül Fadl Allami, Babür Şah'ın Kabil'e geri döndüğünde Hindistan'ın fethi fikrine kapıldığını anlatmaktadır. Bu yarımadanın fethi pek çok sorunun çözümü anlamına da geliyordu. Ancak, gerekli hazırlıkların yapılması ve doğru zamanın gelmesi gerekiyordu. Hindistan fethi öncesinde Kandahar'a hâkim olmak gerekmektedir ve Kandahar seferi için gerekli hazırlıklar tamamlanmıştı. Antik bir kent olan Kandahar Hindistan'ın kuzeybatısı, İran ve Avrasya bozkırları ile temas halindeydi. Stratejik ve ticari öneme sahip olan bu şehir Afganistan bölgesini kontrol altında tutmaktaydı.³⁴

Coğrafi açıdan Babür Şah'ın için önemli bir konumda olan Kandahar, tarihi olarak da önemli bir altyapıya sahipti. Kandahar Hindistan'ın İran ile arasındaki sınır kenti ve önemli bir kaleydi. Batı illerinin anahtarı olarak görülüyordu.³⁵ İran platosu ile Hint alt kıtası arasındaki coğrafi sınırlar, İndus Nehri vadisinin batı sınırlarını temsil eden dağ sıraları gibi belirgin özelliklerle net bir şekilde tanımlanmaktadır. Bolan geçidinden Hayber'e çok sayıda geçit İran ve Hindistan arasında dağ bariyerinin geçişini kolaylaştırmaktadır. Sınırın karakterini yansıtan İndus Nehri'nin batısındaki Hint Alt Kıtası, tarihsel olarak İran hanedanları tarafından Hintlilere göre daha sık kontrol edilmişti. Aynı zamanda İran platosunun doğu kesimine de Hint kültürel özellikleri derinden nüfuz etmişti.³⁶

Babür, Kandahar'ın hem Hindistan'a giriş için güvenlik sağlayan bir nokta hem de Kabil'e batıdan gelecek saldırılara karşı koruyan güçlü bir kale oluşunun bilincindeydi. O, Kandahar'ı kuşatmış ve şehrin Argun hükümdarı Şah Bey'le bir antlaşma yapmayı başarmıştır. Antlaşmaya göre Şah Şuca Kandahar'ı Babür'a bırakırken kendisi de küçük bir beylik kurabileceği İndus Vadisine doğru çekilecektir. Babür, Kandahar'ı 1 Eylül 1522'de teslim aldıktan sonra yönetimini oğlu Kamran'a bırakmıştı.³⁷

Hindistan'ın fethi için hazırlanan Babür Şah 1519'dan itibaren Sind Nehri'ni geçerek kısa bir sürede Pencap ve Senab ülkelerine hâkimiyetini tanıtmıştı. Bir yıl sonra tekrar harekete geçen Babür Şah, Bhara, Siyolkot ve Seyyidpur şehirlerini ele geçirmiştir. 1522 yılında Babür Şah'ın hâkimiyet alanı Bedahşan ile birlikte Seyhun, Sind ve

³⁴ Roux, *Büyük Moğolların Tarihi: Babur*, s.295.

³⁵ Rennell, s.167.

³⁶ Pierfrancesco Callieri, "India I-II. Historical Geography: The Ancient Frontier with Iran", *Encyclopaedia Iranica Foundation*, C.13. New York: Routledge & Kegan Paul, 2006, s.8.

³⁷ Yiğit, s.33-34.

Belucistan topraklarını kapsıyordu.³⁸ Babür Şah'ın kontrolü altında olan bölgelerden biri olan Bedaşan'ın kuzeyinde Amuderya, güneyinde Hindukuş dağları, doğusunda Doğu Türkistan, batısında ise Kunduz Nehri yer almaktadır. Afgan Türkistanı olarak adlandırılan ve coğrafi olarak kısmen dağlık görünümlü bir yayla olan Bedaşan'ın sosyal ve ekonomik olarak en hareketli alanı Gökçesu vadisidir. Çin'den ve Doğu Türkistan'dan gelen eski İpek Yolunun Bedaşan'dan geçmesi maden bakımından zengin olan bu bölgenin ticaretinin gelişmesini sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda, bölgenin yönetim merkezi olan Feyzabad şehrini ekonomik olarak önemli merkezlerden biri haline getirmiş durumdaydı. Tarihi olarak ise, Bedaşan 15. Yüzyılın başlarında Timurular'ın hâkimiyetine girmiş ve bu yüzyılın sonlarına kadar onların hâkimiyeti altında kalmıştır. 16. yüzyılın başlarında ise Özbekler bölgeye hâkim olmuşlardı. 1505 tarihinde Babür Şah burayı fethetmiş ve şehrin yönetimini kardeşi Nazır Mirza'ya vermiştir.³⁹

Türkistan'da bulunan göçebe halklar, Türkler ve Moğollar, eski çağlardan bu yana Hindistan'a girmeye çalışmışlardır.⁴⁰ Babür Şah'da Hindistan üzerine yaptığı seferler ile netice almaya çalışır. Timur'un soyundan gelen Babür Şah Delhi hükümdarına bir mektup göndererek, eskiden Türklere ait olan bu toprakların kendisine verilmesini istemiştir.⁴¹ Babür Şah vakayinamesinde Hindistan'ın coğrafyasını ve siyasi durumunu şu şekilde kaydeder: *“Hindistan, memleketleri geniş, ahalisi ve mahsulü çok olan bir ülkedir. Şarkı, cenubu ve hatta garbı da Hind Denizi'ne kadar uzanır. Şimali dağlık olup, Hindukuş Kâfiristan ve Keşmir dağları ile bitişiktir. Şimalinde Kâbil, Gazne ve Kandahar bulunmaktadır. Bütün Hindistan vilayetlerinin payitahtı Delhi imiş. Sultan Şahabettin Guri'den sonra, Sultan Firuz Şah günlerine kadar, Hindistan'ın büyük bir kısmı Delhi sultanlarının idaresi altında imiş. Ben Hindistan'ı fethettiğim zaman, beş Müslüman ve iki kâfir Hindistan'da saltanat sürüyordu.”*⁴²

Babür Şah, 1523-1524 yılında giriştiği seferler ile Lahor ve Dibalpur'u Ludiler'den almayı başarmıştı. O, daha ileri gitmeyi tercih etmez ve Pencap şehrine kendi beylerini

³⁸ Merçil, s.353.

³⁹ Mehmet Saray, “Bedaşan”, **DİA.**, C. 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, s.291-292.

⁴⁰ Roux, *Büyük Moğolların Tarihi: Babur*, s.46.

⁴¹ Roux, *Büyük Moğolların Tarihi: Babur*, s.316.

⁴² Babür, C.2, s.306-307.

yerleştirerek Kabil'e geri dönmüştü.⁴³ Tarihsel olarak Batı Pencap'ın bir bölümü 11. yüzyılda Gazneli Devleti'nin bir parçası olmuştu. Daha sonra ise Pencap, Delhi sultanlarının altında birçok bölgeye bölünmüştü. Bu bölgelerin her biri bir Türk ya da Afgan yöneticinin altındaydı. Babür Şah'ın burayı fethine kadar bu şekilde idare edilmişti.⁴⁴ Pencap bölgesinin içerisindeki en önemli şehirlerden birisi Lahor şehridir. Lahor antik bir şehir hüviyetindedir. Delhi'den Semerkand ve İran'a giden yol güzergâhında yer almaktadır. Ayrıca Lahor, Hindistan'ın ilk Müslüman fatihlerinin ülkenin merkezine hâkim olmadan önceki ikametgâhıydı.⁴⁵ Burası Gazneli Devletinin en gözde şehirleri arasındaydı. Gazneliler dönemi boyunca Lahor, sufilerin faaliyetleriyle Hindistan'ın İslamlaşması yönünde önemli bir konumda yer almıştır. Babür Şah'ın Hindistan'a girmesiyle birlikte bu şehir de onun egemenliği altındaki şehirlerinden biri haline gelmişti.⁴⁶ Hümayun hükümdarlığı döneminde bir süre burada ikamet etti. Bu bölge çok geniş ve pamuk, şeker, şarap ve yaşamın gereksinimlerine ek olarak oldukça verimli bir araziye sahiptir. Bu alan içerisinde, İndus ile Behut arasındaki arazide tuz madenleri de bulunmaktadır.⁴⁷

Babür Şah, Hindistan'ın merkezine yaklaşırken, Delhi Sultanlığı'nda İskender Ludi'nin ölümünün ardından oğlu İbrahim Ludi tahta çıkmıştı. İbrahim Ludi tahta çıkar çıkamaz ayaklanmalar ve isyanlarla uğraşmak zorunda kaldı. Kardeşi Celal Han'ı bertaraf etmesine rağmen ülke çapına yayılan ayaklanmaların önüne geçemedi. İlk önemli başkaldırı, Pencap ve Lahor'a hâkim olan ve Ludi sülalesine mensup olan Devlet Han'ın tarafından gerçekleştirilmişti.⁴⁸ Devlet Han 1523 yılında Babür'ü Hindistan'a davet etti. Babür bu davet üzerine İbrahim Ludi'nin kuvvetlerini mağlup etmek için Kabil'den hareket etti. Kasım 1525'de 1505 yılında Hindistan'a karşı başlatmış olduğu seferler serisinin ardından İbrahim Ludi ile karşılaştı. 21 Nisan 1526'da İbrahim Ludi en az 100,000 asker ve 1.000 civarındaki savaş fili ile 12.000'den daha fazla bir kuvveti bulunmayan Babür'ün karşısına Delhi'nin kuzeybatısındaki Panipat'da çıktı. Babür taktik üstünlüğünün ve ateşli silahları kullanılmasının neticesinde İbrahim Ludi'yi mağlup

⁴³ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.18-19.

⁴⁴ Jagtar S. Grewal, "Historical Geography of the Punjab", *Journal of Punjab Studies*, 11. (Spring 2004), s.8.

⁴⁵ Rennell, s.79-82.

⁴⁶ S. Athar Abbas Rizvi, "Lahor", *DİA.*, C.27, İstanbul: TDV Yayınları, 2003, s.57.

⁴⁷ Rennell, s.82.

⁴⁸ Galip, s.101.

etti. İbrahim Ludi bu savaşta ölmüştür. Bu savaş sonucunda Hindistan'da Afgan yönetimi yıkıldı ve Babürlü devleti ortaya çıktı.⁴⁹

Babür Şah, Kuzey Hindistan'da kurduğu bu devletin hâkim olduğu toprakların coğrafyası ve iklimi ile ilgili olarak da bilgiler vermiştir. O, Hindistan'da üç iklimin yaşandığını ve kendi vatanına göre farklı bir âlem olduğundan bahseder. Fiziki ve beşeri açıdan farklılık arz ettiğini hatıratında yazar. Kabil'e bağlı sıcak bölgelerin bazı hususlarda Hindistan'a benzediğini, Sind Nehri geçildiğinde Hindistan'ın; su, ağaç, taş ve vilayetleri ile bu vilayetlerdeki adet ve gelenekleri bakımından benzer olduğunun ifade eder.⁵⁰ O, Panipat zaferinin ardından Ludi hâkimiyetine son vererek Delhi Sultanlığına ait büyük şehirler olan Delhi ve Agra'yı ele geçirmiştir.⁵¹

Babür Şah'ın hâkimiyeti altına giren şehirlerden biri olan Delhi, Orta Hindistan'ın kuzeyinde ve Himalaya Dağları'na yaklaşık olarak 160 km. mesafededir ve Ganj Nehri'nin kollarından Yamuna Irmağı'nın batı yakasında yer almaktadır. Delhi, 13. yüzyıldan itibaren Kuzey Hindistan'da hüküm süren birçok Müslüman devletin merkezi olmuştur.⁵² Babür Şah Delhi'ye girdiğinde bu şehir birbirinden ayrı sekiz şehirden meydana geliyordu. Bu şehirlerden pek çok değerli anıt bulunmaktaydı. Kırmızı taştan sütunları ile yükselen bir minare olan Kutub-Minar ve Kuvvet ül-İslam Cami bu eserlere örnektir.⁵³ Bu anıtlara sahip olan Delhi, Ludiler'in yönetim merkezini Agra şehrine taşımaları üzerine değerini önemli ölçüde kaybetmişti. Babürlü hâkimiyeti ile eski önemini tekrar kazanan Delhi'ye Babür Şah'ın oğlu Hümayun yerleşmiş ve bu şehirde Dinpenah adı verilen bir de kale yaptırmıştı.⁵⁴ Öte yandan Agra'dan daha kapsamlı ve kalabalık bir şehir olsa da çok iyi bir yapılanmaya sahip değildi. Delhi'ye gelmeden önce yerleştirmek için iyi bir konuma sahip olan yer ise, Delhi ve Lahor arasındaki Sirhind'dir. Sirhind çok eski bir şehirdir, ancak Hint şehirlerinin çoğunda olduğu gibi, zamanla büyük ölçüde gerilemiştir. Delhi ile Sirhind arasında büyük

⁴⁹ Francis Robinson, **The Mughal Emperors**, London: Thames & Hudson Ltd, 2007, s.111.

⁵⁰ Babür, *Vekayi*, C.II., s.306-307.

⁵¹ Bota Bokuleva, Rauşangül Avokova ve Jenisbek Abeldayev, "Türk Kültürünü Hindistan Uygarlığına Etkisi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı. 12, (Yaz 2012), s.444.

⁵² K. A. Nizami, "*Delhi*", **DİA.**, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları, 1994. s.126.

⁵³ Roux, *Büyük Moğolların Tarihi: Babur*, s.332.

⁵⁴ Nizami, s.126.

savaşlar ile ünlenmiş Panipat ve Carnavl kasabalarının da içerisinde bulunduğu geniş ovalar mevcuttur.⁵⁵

Babür Şah 10 Mayıs 1526'da Ludiler'in başkenti olan Agra'ya girmiştir. Bu şehir, o dönem Delhi ile kıyaslanabilecek bir durumda olmasa da Babürlü hâkimiyeti ile birlikte ihtişamlı bir şehir haline gelmişti.⁵⁶ Coğrafi olarak Agra, Yamuna Nehri'nin iki kıyısında kurulmuştur ve Delhi'nin güneyinde yer almaktadır. Stratejik öneme sahip olan Agra şehri, İskender Ludi tarafından yeniden inşa edilerek (1495) imparatorluğun merkezi durumuna getirilmişti.⁵⁷ Babür Şah'ın eline geçtikten sonra gelişme gösteren Agra Şehri tüm Hint şehirlerinden en görkemlilerinden birisidir. 1566'da Ekber Şah burayı devletin başkenti yapmıştır. Şehir Hint usulüne göre tahkim edilmiş ve yine Ekber Şah zamanında Agra'ya kızımızı yonu taşlı hoş bir kale inşa edilmişti.⁵⁸ Agra'da bütün ana yolların Yamuna Nehri'ne çıkması dışında plansız bir görünüm vardı. Şehirdeki evler, Yamuna Nehri'nin iki kıyısında olmasına rağmen asıl şehir nehrin batı kıyısında gelişme göstermişti. Agra şehri Ekber Şah zamanında en önde gelen ticaret, eğitim ve kültür merkezi olarak ön plana çıkmaktaydı.⁵⁹ Hindistan'ın bu şehir ve vilayetleri Babür Şah'a göre oldukça safasız ve eğlencesizdir. O, bütün şehir ve arazinin ise birbirine benzediğini, arazisinin ise genel olarak dümdüz olduğunu nakleder. Bazı araziler mevsim yağmurları sebebi ile su altında kalmaktadır. Babür Şah Hindistan'da nehirler dışında akarsuların az olduğunu da belirtmektedir.⁶⁰

Babürlü Devleti kurulduktan sonra yavaş yavaş Kuzey Hindistan'ın tümünde hâkimiyetini sağlamaya başlamıştı. Babür'ün karşısında Afgan emirleri ve Çitor racası Rana Sanga'nın başında bulunduğu Racputlar vardı. Hümayun'un komutasındaki kuvvetler Afganlar'ı yenilgiye uğratarak güçlerini kırmayı başarmıştı. Babürlüler'in ana kuvvetleri ise Rana Sanga üzerine yürüyerek Kanua'da Racputları yenilgiye uğrattı (1527). Babür Şah tam olarak itaat altına alınmamış durumda olan Afganlar'ın üzerine yürüyerek, Mahmud Ludi'yi mağlup etmiş ve Bihar'ın bir bölümünü de itaat altına almıştı.⁶¹ Kısmen Babürlü kontrolüne giren Bihar bölgesi, Orta Ganj havzasından

⁵⁵ Rennell, s.65-68.

⁵⁶ Roux, *Büyük Moğolların Tarihi: Babur*, s.333.

⁵⁷ İdris Bostan, "Agra", *DİA.*, C. 1, İstanbul: TDV Yayınları, 1998. s.450.

⁵⁸ Rennell, s.63-64.

⁵⁹ Bostan, s.450.

⁶⁰ Babür, C.2, s.311.

⁶¹ Merçil, s.354.

güneye, Nagpur platosuna doğru uzanır.⁶² Başşehri Patna olan Bihar'ın tam olarak Babürlü kontrolüne girmesi Ekber Şah zamanında olmuştur (1582).⁶³

Babür Şah'ın yaptığı fetihler sonucunda Kuzey Hindistan'da Babürlü Devleti'nin üstünlüğü sağlanmıştı.⁶⁴ O, Aralık 1530'da öldüğünde Babürlü Devleti Kabil, Pencap, doğuda Bihar'ın bir bölümü ve Güvelyar'ın güneyi ve Türkistan'ın bir bölümünü içeriyordu. Babür devletini henüz Hindistan'da sağlam bir duruma getirememişti.⁶⁵ Babür Şah'ın ölümüyle birlikte Babürlü tahtına Hümayun geçmiştir.⁶⁶ Hümayun'a kalan Babürlü Devleti'nin kuzeybatı sınırını Ceyhun Nehri oluşturuyordu. Kandahar, Kabil ve Gazne ile birlikte Bedaşan vilayeti bu sınır hattında yer alıyordu. Güney Batı'da Babürlü Devleti'nin sınırı tahminen bugünkü Pencap'a dayanmaktaydı. Multan'ın güneyinde geniş Argunlar'ın yönetimi altında olan Sind Krallığı hüküm sürmekteydi. Ganj ve Jumna nehirleri arasındaki Doab bölgesi, Delhi ve Agra merkezlerinden yönetiliyordu. Doğuda Allahabad, Çunar ve Benares bölgelerinin Panipat ve Kanva zaferlerinden sonra güvenliği sağlanmıştı. Ganj'ın kuzeyinde Sembel, Bahraich, Lucknov, Ayodhya, Gorakhpur, ve Ballia sınırları oluşturuyordu. Babürlüler'in bu bölgeler üzerindeki kontrol bir valinin bulunduğu Jaunpur'daki merkezden idare edilmekteydi.⁶⁷

1.2. Babürlü Devleti'nin Kuruluşu (1526)

Hindistan'da 1388'de Delhi Sultanı Firuz'un ölümü ile tahta torunu Gıyas-üd-Din Tuğluk çıkmıştı. Bu dönemden Timur'un akınına kadar Delhi tahtı birçok kez el değiştirmiş ve ülke içi bir hâkimiyet mücadelesi yaşanmıştı. Bu ortamı değerlendiren vilayetler bağımsızlıklarını ilan ederken, Hindular her yerde başkaldıracaklardı. Söz konusu mücadeleler devam ederken 1398'de Timur Hindistan'a girer, Delhi'yi alır ve Hinduları ezerek onları etkisiz bir duruma getirir. Bu durum Pencap'ın kuzeyindeki dağlık alanda yaşayan ve büyük ölçüde Türk olan Afgan ulusunun Hindistan'ın en önemli kısımlarına egemen olmasına sebebiyet vermişti. Delhi Sultanlığında 1444'te Seyyid hanedanından Alem Şah tahta çıkmıştı. Onun dönemi iç karışıklıklar ve

⁶² Gordon, s.199.

⁶³ Arif Naim, "Bihar", *DİA.*, C. , İstanbul: TDV Yayınları, 1992. s.138.

⁶⁴ Gordon, s.84.

⁶⁵ John, F, Richards, *The New Cambridge History of India; The Mughal Empire*, New York: Cambridge University Press, 1993. s.11-12.

⁶⁶ M. Baron ve C. D'ohsson, s.274.

⁶⁷ S. K. Banerji, *Humayun Badshah*, London: Oxford University Press, 1938, s.29-30.

ayaklanmalara sahne olmuştu. Alem Şah'ın son yıllarında devlet işleri Pencap'ın büyük bir kısmına hâkim olan Behlül Ludi adında bir Afgan beyinin eline geçmişti. 1451 yılında Alem Şah, Behlül Ludi'nin baskısına dayanamayarak tahtı ona bırakmak zorunda kalmıştı. Birinci Delhi Türk Sultanlığı bu olaylar neticesinde sona ermiş ve onun yerine Delhi Afgan Sultanlığı kurulmuştu.⁶⁸

Timur'un Hindistan'ı istilasından sonra ortaya çıkan karışıklıklar toplumsal yaşamı zorlaştırmıştı. Türk sultanlarının valileri geniş ve zengin eyaletlerinde bağımsız oldular. Gücerat bölgesinde Mahmut Baykara payitahtı kuvvetli bir hükümdar olarak yaşamış ve Portekizliler ile mücadele etmişti. Merkezi Hindistan Malva'da bir Türk hanedanı yönetiminde olmuşsa da çok fazla devam edemeyerek, Gücerat'a bağlanmıştı. Bengal havalisi de 1493 yılından itibaren Hüseyiniye Hanedanı altında bağımsız bir idare tesis etmişti. Dekkan'da ise oranın Türk valisi Evrengabad'ı merkez yaparak bağımsızlığını ilan etmişti. Bu sultanlık Krişna Nehri'ne ve Orissa'ya kadar uzanıyordu. Bütün bu hükümdarlar kıyasıyla bir mücadelenin içerisindeydiler.⁶⁹

Hindistan'da bir Türk devleti kuracak olan Babür, 14 Şubat 1483'te Fergana şehrinde doğmuştu. Babası Seyhun Nehri boyunca uzanan Fergana Sultanlığı'nın hâkimi olan ve Timur soyundan gelen Ömer Şeyh Mirza idi. Babür'ün annesi ise Doğu Çağatay Hanlığı hükümdarlarından Yusuf Han'ın kızı Kutluğ Nigar Hanım'dı. O, babasının Haziran 1494'de ölümü üzerine daha on iki yaşındayken Fergana hükümdarı olmuştu.⁷⁰ Babür tahta çıktığında Türkistan'da siyasi bir buhran yaşanmaktaydı. Ülkede iktidarı ele geçirmek için taht kavgalarının, iktidar mücadelelerinin yaşandığı bir dönemdi. Babür babası Ömer Şeyh Mirza'nın 1494'de ölmesinin ardından beyler arasında devam eden bu çatışmalara katılmıştı. Siyasi ittifaklar oluşturarak Maverünnehir'de merkezi bir devlet kurmak istedi.⁷¹ Timur'un devletinin bütün olarak kalmış olan son kısmı olan Türkistan ile Horasan bölgesi, Sultan Ebu-Said'in 1469'da Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından öldürülmesinden sonra dağılmıştı. Çok sayıda Mirza mücadelesinin akabinde devlet, beş parçaya ayrılmıştı. Semerkand'da Sultan Ahmed Mirza, Hisar ve Bedahşan'da Sultan

⁶⁸ Bayur, *Hindistan Tarihi, İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)*, s.331-335.

⁶⁹ Halis Bıyıktay, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, İstanbul: T.T.K. Yay, 1989, s.31-32.

⁷⁰ F. Lehmann, "Babor, "Zahir-al-din Mohammad", *Encyclopaedia Iranica*, C.3, Routledge & Paul. Gray, 1988, s.320.

⁷¹ Bota Bokuleva, Rauşangül Avokova ve Jenisbek Abeldayev, s.444.

Mahmud Mirza, Kabil’de Uluğ Bey Mirza ve Herat’ta Sultan Hüseyin Baykara hüküm sürüyordu.⁷²

Babür, Fergana hükümdarı olduktan sonra amcası Semerkand hâkimi Sultan Ahmet Mirza ile mücadele etmek zorunda kalmıştı. Sultan Ahmet Mirza henüz çocuk yaşta olan yeğenine karşı harekete geçmişti. Ancak bu sefer sırasında çok sayıda asker ve hayvan bataklık olan bir bölgede suya kapılarak boğulmuşlardı. Ahmet Mirza, bu hal üzerine bir sulh yapılarak geri çekilmiş ve yolda sıtmaya yakalanarak hayatını kaybetmişti. Sultan Mahmud Mirza ise Ahsi’yi kuşatmış ancak başarılı olamamıştı. Babür akrabalarının bu hücumundan kurtulduktan sonra ülkesinin asayiş işleri ile meşgul olmuştu.⁷³

1501 yılında Cengiz Han’ın oğlu Cuci’nin soyundan gelen Muhammed Şibani Han kendini han seçtirmiş ve bölgedeki gücünü artırmıştı. O, yaptığı fetihle ile birçok şehri kontrolü altına almıştı.⁷⁴ Babür, Şibani Han’ın kuvvetlerine 1501 yılının Nisan ayında Ser-i Pul Savaşı’nda mağlup olur. O, büyük bir güç kaybına uğramasına rağmen Hindukuş dağlarını geçerek Haziran 1504 yılında Kabil’i almayı başarmıştı.⁷⁵ Timuriler’in küçük devletçiklere bölünmüş olan ülkesinde bir baştan bir başa hareket eden Şibaniler, Cürcan ve diğer şehirleri ele geçirdiler. Özbeklerin giriştikleri bu faaliyetler neticesinde Türkistan’da Timuriler devri kapanırken, Şibaniler hanedanı iktidara gelmiş oluyordu.⁷⁶

Babür’ün ele geçirdiği Kabil, Hindistan’la Türkistan ve Horasan arasındaki gidiş gelişin başlıca geçit noktasında bulunuyordu. 1507’de Şibani Han, Herat’ı Hüseyin Baykara oğullarından ve bundan az bir zaman sonra Babür’de Kandahar’ı Argunlar’dan almıştı. Babür ileride yapacağı seferlere destek olacak pek çok maddi kazanç da elde etmişti.⁷⁷ Babür hazırlandığı Hint seferinden önce Kandahar’ı Nasır Mirza’ya vermişti. Bu sırada Şibani Han, Babür’ün Kandahar’da olduğunu düşünerek burası üzerine sefere çıkmıştı.

⁷² Bayur, *Hindistan: Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.7.

⁷³ Babur, C.2, s.16-18.

⁷⁴ Muhammed, B. Çelik, “1800–1865 Yılları Arasında Buhara Emirliği”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Sakarya Üniversitesi, S.B.E., Sakarya, 2009), s.165.

⁷⁵ S.A.A. Rizvi, **The Wonder That Was India**, Lodon: Butler & Tanner Ltd, 1987, s.91.

⁷⁶ S.G. Klyashtorny ve T.İ. Sultanov, **Kazakistan; Türkün Üç Bin Yılı**, İstanbul: Selenge Yayınları, 2003, s.261.

⁷⁷ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.14.

Kandahar'ın dış kurganını ele geçirmeyi başaran Şibani Han, şehrin kalesini ele geçirememiş ve geri çekilmek zorunda kalmıştı.⁷⁸

Ele geçirdiği torakları adamları arsında taksim eden Babür, Hindistan gazasına çıkarak Sind Nehri'nin kıyılarına kadar ilerledi. Horasan'daki Özbek çekilişi nedeniyle geri döndü. Horasan üzerine harekete geçtiği sırada Kabil'de kendi aleyhine bir ayaklanma meydana geldi. Kabil'e geri dönmek zorunda kalan Babür, devletini kabileler üzerinde hâkim kıldı. 1506'da Mirza unvanını terk ederek Padişah unvanını kullanmaya başladı.⁷⁹ 1508'de ise Kabil'de oğlu Hümayun dünyaya gelmişti. Babür oğlunun şerefine şehirde büyük bir kutlama yaptırmıştı.⁸⁰ 1509-1511 yıllarında Türk dünyasının önde gelen liderleri arasında önemli savaşlar meydana geldi. Bu liderler Özbek hanı Şibani, Safevi hükümdarı Şah İsmail ve Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'dir. Babür, Şah İsmail'in Özbekler ile olan mücadelesinde onun yanında yer almıştı.⁸¹

Özbekler ile Safeviler arasında savaş kaçınılmaz hale geldiği zaman, Şah İsmail kuvvetlerini toplayarak harekete geçer. Bu sebepten 1510 Ekim ayında asker toplamaya koyulmuştu. Muhammed Şibani Han'ın savaşmak için tam hazır olmayan ordusu ile Şah İsmail'in tecrübeli ordusu Merv yakınlarında karşılaşmıştı. Yapılan savaşı Özbekler kaybederler ve Muhammed Şibani Han öldürülmüştü.⁸² Şah İsmail, Osmanlı Devleti'nin artan tehlike sebebiyle Maveräünnehir ile meşgul olamadığından Babür ile Özbeklere karşı bir ittifak yapma arzusundaydı. O, Babür'ün kuvvetlerini takviye ederek fethettiği yerleri ona bırakacaktı. Babür Şah ise Şah İsmail'in hükümrancılığını tanıyarak onu doğu cephesindeki vekili olacaktı. Şah İsmail'in verdiği destek ile birlikte fetih hareketlerine girişen Babür, Safevi kuvvetlerine muhtaç olduğundan Şii inanç ve adetlerini kabul etmeye mecbur kalmıştı. Hutbe bu duruma göre okundu ve para basıldı. Babür'ün bu tutumu kontrol ettiği bölge halkının ayaklanmalarına sebep olmuştu. Özbekler Maveräünnehir'i yeniden zapt ederek Babür'ü ve Safevi kuvvetlerini mağlup etmişlerdi. Bu mücadeleler devam ederken Osmanlı Devleti'nin kudretli hükümdarı Yavuz Sultan Selim, Osmanlı mülkü içerisinde geniş bir yayılma alanı bulmuş olan Safeviler'in Şiilik adı altındaki amaçlarına engel olmak düşüncesi ile harekete geçmişti. 1514

⁷⁸ Babur, s.236-239.

⁷⁹ Enver Konukçu, "Babür", **DİA.**, C.4. İstanbul: TDV Yayınları, 1994. s.746.

⁸⁰ Roux, s.272.

⁸¹ Aziz Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s.37.

⁸² Mehmet Alparğu, "Türkistan Hanlıkları", **Genel Türk Tarihi**, C.5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.560.

Ağustosunda, Çaldıran Savaş'ı yapılmış ve Osmanlı Devleti Safeviler'i mağlup etmişti.⁸³

Babür, Özbekler tarafından eski hâkimiyet alanından sürüldükten sonra, artık Safeviler'den de gerekli desteği alamayacağı gördüğünden yüzünü Hindistan'a dönemeye karar vermişti.⁸⁴ Babür Kabil'e döndükten sonra sayı olarak çoğalmış olan beylerini ve ordusunu beslemek için akınlar yaparak ülkesini genişletmek zorundaydı. Onun bu durumunu Kuzey Hindistan'da meydana gelen gelişmeler kolaylaştırıyordu. 1517'de Kuzey Hindistan'da sultan olan İbrahim Ludi Afgan beylerinin ayaklanmalarıyla uğraşmaktaydı. Hindistan'da kendisi için uygun bir durum oluşurken, Babür'ün iki kardeşi Cihangir ve Nasır Mirzalar ölmüş ve beyleri arasında ona zorluk çıkarabilecek kimse kalmamıştı. 1519-1524 arasında o, Pencap ve Kandahar yönlerinde seferler yapmıştı. 1520'de üçüncü Hindistan seferini yaparken Siyakot ve Seyyidpur bölgelerine kadar ilerliyordu. Aynı yıl kendi egemenliği altında bulunan Bedahşan'ı onun adına yöneten Han Mirza ölünce oraya oğlu Hümayun'u vali olarak göndermişti.⁸⁵ Böylece Babür'ün hâkimiyeti Seyhun, Sind ve Belucistan'a kadar erişmiş ve Ludiler'in Delhi'deki saltanatını tehdit eder hale gelmişti.⁸⁶

Babür Afganistan ve Hindistan beyliklerini bir araya getirerek merkezi büyük bir devlet kurmak istiyordu.⁸⁷ Babür'ün Hindistan'a gelişinde Afganlar henüz bozuşmamış ve savunmaları kuvvetliydi. İbrahim Ludi büyük beyleri saf dışı bırakmış, saraya çağırılan Pencap Valisi Devlet Han'ın yerine gönderilen oğlu hapsedilmişti. Devlet Han adına oğlu, Babür'ün bulunduğu Kabil'e gelerek onu Hindistan'a davet ediyor, zulüm ve baskı yüzünden bütün beylerin ona itaat etmeye hazır olduklarını bildiriyordu. Devlet Han ile birleşerek Delhi tahtında hak iddia eden Alim Han da Kabile gelerek Babür ile anlaşır.⁸⁸ Bu gelişmeler üzerine harekete geçen Sultan İbrahim, Hisar-ı Firuze yönünde ilerlemişti. Buna karşılık olarak Hümayun, emrindeki askerler ile birlikte Afganlar'ı karşılamış ve başarı elde etmişti. Daha sonra Babür, iki ordu arasında büyük savaşın

⁸³ Bıyıktaş, s.25-26.

⁸⁴ William Erskine, **A History of India Under the Two First Sovereigns of the House of Taimur, Baber and Humayun**, C.1, Londra: Longman, Brown, Green and Longmans, 1854, s.332.

⁸⁵ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.16-17.

⁸⁶ Ali Fuat Birkan, **Sultanın Dini; Ekber Şah ve Din-i İlahi**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, s.27.

⁸⁷ Bota Bokuleva, Rauşangül Avokova ve Jenisbek Abeldayev, s.444.

⁸⁸ Bıyıktaş, s.33.

gerçekleşeceği Panipat'a gelerek, muharebe düzeni almıştı.⁸⁹ Babür Hindistan'ı fethettiği zaman Hümayun, ordunun sağ kanadını yönetiyordu. O, Afganlar ile ciddi olarak mücadele eden ilk generaldi.⁹⁰

İbrahim Ludi'nin ordusu 100.000 süvari ve 1.000 savaş filinden meydana gelmekteydi. Babür'ün ordusu ise yaklaşık olarak 10.000 kişiydi. Tekerlekli arabalara bindirilmiş top arabaları onun ordusunun ön kısmında yer almaktaydı. Bu topları taşıyan araçlar birbirlerine güçlü halatlar ile bağlanmışlardı. İbrahim Ludi'nin ordusu paralı askerlerden oluşuyordu ve savaş fillerine bel bağlamış durumdaydı. Meydana gelen savaş Babür'ün zaferi ile sonuçlanırken, Delhi Babür'ün kontrolüne girmişti.⁹¹ Bu zaferin ardından Babür, Hümayun'nu ve beylerini Sultan İbrahim'e ait olan hazineyi ve daha ileri hareket etmek için Agra'ya göndermişti.⁹² Böylece Hindistan tarihinin en önemli dönüm noktalarından bir olan bu büyük zaferle Ludi Hanedanı yönetimindeki Delhi Sultanlığı yıkılarak yerine Bütün Kuzey Hindistan'ı içerisine alan Babürlü Devleti kurulmuştu.⁹³

Panipat Savaşı ile yıkılan Delhi Sultanlığı Hindistan'da sosyal, ekonomik ve siyasi hayatını büyük oranda etkilemiştir. Sultanlığın bünyesindeki şehirler büyümüş, ticari faaliyetler milletler arası bir kimlik kazanmış ve kozmopolit bir yapı ortaya çıkmıştı. Gazneliler'den başlayarak Delhi Sultanlığı ile birlikte 16. yüzyıla kadar süren Türk fetih hareketleri ile birlikte Hindistan'da Müslümanlık yerleşmiş oluyordu.⁹⁴

Timur ile aynı soydan gelen ve böylesine büyük bir devlet adamının neslinden gelmekle iftihar etmiş olan Babür, 1526 yılında Hindistan tahtına çıktı. Ancak kurulan bu devletin ismi tam olarak belli değildir. Bazı tarihçiler "Devlet-i Küreganiye" ismini kullanmışlardır. Yusuf Hikmet Bayur ise Küregen hanedanı ismini Gürkanlı diye okumuş ve Babürlü hanedanı için bu ismi kullanmıştır. Hindistan'da bulunmuş olan Osmanlı denizcilerinden Seydi Ali Reis'in Padişah-ı Hindistan ismini kullandığını görüyoruz. Avrupa'dan arz ettiği ticari önem sebebi ile Hindistan'a birçok gezgin ve misyoner gelmiş ve Babürlü Devleti'ni tanımışlardır. T. Roe, F Bernier, Manucci ve

⁸⁹ Babur, C.2, s.297-299.

⁹⁰ Jouher, **Tezkereh Al Vakiat**, Charles Stewart (çev.), Delhi: Jayed Press, 2009, s.2.

⁹¹ Rizvi, s.92-93.

⁹² Al-Badaoni, **Muntakhabu-t-tawarikh**, C.I, G. S. A. Ranking (çev.), Delhi: Renaissance Publishing House, 1986, s.442.

⁹³ Siddiqui, s.218.

⁹⁴ Falih Rıfıkı Atay, **Hind**, İstanbul: Semih Lütfi Kitapevi, 1943, s.34.

Thevenot'da “Mughal”, “Magni Mogolis” isimleri kullanılır.⁹⁵ Timur ve Timur oğulları için “Gurkani” bir soyad ve “Çağatay” sözü de bir ulus adı gibi kullanılmaktadır. Çağatay sözü Moğollar için değil, Seyhun ile Hindu-Kuş arasındaki yerlerde ve genellikle Cengiz'in oğlu Çağatay'a kalmış olan ülkelerde yaşayan ve genel olarak Türk olan halk için kullanılır.⁹⁶

Hindistan'a gelen Türk boylarının içerisinde Moğol boylarının da yer alması bazı yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermiştir. Bu yanlış anlaşılmanın sonucunda bazı tarihçiler, Hindistan'da kurulmuş Türk devletler için “Türk-Moğol” adını kullanmayı tercih etmiştir. Ancak bu yaklaşım tutarlı değildir. Çünkü Hindistan'da Moğol izi taşıyan herhangi bir esere rastlamak mümkün değildir. Bunun aksine ülkenin her yanında Türk-İslam eserleri görülmektedir.⁹⁷

1.3. Hindistan'da Babür'ün Hâkimiyet Dönemi (1526-1530)

1526'da Panipat zaferinden sonra Babür, 1400 kilometre uzunluğu bulunan bütün Kuzey Hindistan'ın hâkimi olmuştu. Bu sırada Babür'e karşı doğuda Sultan Mahmud Ludi'yi hükümdar yapan Afganlar, Raçputlar ve Hasan Mevat arasında bir ittifak hazırlanmıştı. Babür'ün bu yeni kurduğu devlet için en çok tehlike arz eden kişi Rana Sanga idi. Rana Sanga Çitor'un Racası iken zamanla Raçputlar üzerinden büyük bir güç haline gelmişti. İlk zamanlarda İbrahim Ludi'ye karşı Babür ile müttefik olan Rana Sanga, Babür'ün giderek kuvvetlenmesi üzerine ona karşı bir tutum almıştı. Hindistan'da milli bir devlet kurmak isteyen Rana Sanga kurulmakta olan bu Türk devletini daha kuruluş evresinde yıkmak istiyordu.⁹⁸ Babür, Rana Sanga ile yapacağı muharebeden evvel içki içmeyi terk etmiş ve tövbe etmişti. Daha sonra ise Müslümanlardan damga vergisini kaldırıp bunun duyurulması için fermanlar yazdırmıştı. Ayrıca Rana Sanga ile yapacağı savaşta beylerinin, nökerlerinin ve diğer ordu mensuplarının savaştan kaçmayacaklarına dair ant içirmişti.⁹⁹ Çitor Racası Rana

⁹⁵ Enver Konukçu, “Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 745.

⁹⁶ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.1.

⁹⁷ Şengül Demirel, “Hindistan'da Türk İzleri”, 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, 2009, s.97.

⁹⁸ Bryktay, s.39.

⁹⁹ Babur, C.2, s.353-357.

Sanga ile Kanva Savaşı Mart 1527'de gerçekleşti. Babür'ün Rana Sanga'yı mağlup ettiği bu savaş sonunda Gazi unvanını almıştı.¹⁰⁰

Babür Kanva Savaşı'ndan sonra merkezdeki konumunu sağlamlaştırırken Afgan Mahmud Ludi Purab'a gitmiş ve doğuda buluna Afganlar tarafından kabul edilmişti. Kısa bir süre sonra Bihar, Afganlar tarafından işgal edilir ve Babür bu gelişme üzerine harekete geçerek doğuya bir sefer yapmıştı. Babür'e karşı direnemeyeceklerini anlayan Afganlar ilk olarak Benares'ten çekilmiş, daha sonra ise Bihar'ı ellerinde tutamayacaklarını anlayarak burayı teslim etmişlerdi. Mahmud Ludi bir grup Afgan ile birlikte kaçarak Bengal ordusuna sığınır. Babür geçmişte Bengal Sultanı Nusret Şah ile iyi ilişkiler kurmuş olmasına rağmen mevcut durum bunu sürdürülemez kılmıştı. Bengal ordusu ile yapılan birkaç vuruşmanın ardından Nusret Şah, Babür'ün lehine olan bir anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştı. Neticede Afgan tehdidi ortadan kalkmış, Celaleddin Lühani gibi birçok Afgan beyi Babür'e katılmıştı. Ayrıca daha önce Ludiler tarafından kontrol edilen Bengal arazisi de Babür'e bırakılmıştı.¹⁰¹ Luknov ele geçirilmiş, Gorga ve Ganj nehirleri arası kontrol altına alınmıştı (1528-1529).¹⁰²

Babür'ün ata yurduna karşı olan derin özlemi sürmekteydi. 1528 yılında Şah Tahmasb, Özbekler üzerine harekete geçerek Herat'a girmişti O, Meşhed ve Tus'da kontrolü sağladıktan sonra, Cam Savaşı'nda Özbekleri mağlup etmeyi başarmıştı. Bu haberi alan Babür'de Türkistan'a hâkim olma fikri yeniden ortaya çıkmıştı.¹⁰³ Babür, Bedaşan'da bulunan Hümayun'a bir mektup göndererek, Hisar ve Semerkand üzerine yürümesini emretmişti. Hümayun'a yazılan mektupta, kardeşi Kamran ve Kabil'deki beylerin de onunla birlikte hareket edeceği de haber verilmişti.¹⁰⁴ Hümayun topladığı 50.000 civarındaki ordu ile Semerkand üzerine harekete geçmişti. O, Hisar Şadiman'ı almayı başarmış ancak Özbekler'e karşı tam olarak bir başarı sağlayamamıştı. Hümayun burada uzun bir süre tutunamayarak Bedaşan'a geri dönmek zorunda kalmıştı.¹⁰⁵

Babür'ün mevcut hastalığının ilerlemesi üzerine Hümayun, ona danışmadan Bedaşan'ı terk ederek Kabil'e gelmişti. Burada kardeşi Hindal'ı Bedaşan'a gönderen Hümayun,

¹⁰⁰ Konukçu, "Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler", s.748.

¹⁰¹ Fernand Grenard, **Babur**, Orhan Yüksel (çev.), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s.198.

¹⁰² Konukçu, "Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler", s.748.

¹⁰³ Erskine, C.1, s.489-492.

¹⁰⁴ Babur, C.2, s.396-397.

¹⁰⁵ Erskine, C.1,s.493.

Agra'ya hareket etmişti. Tarihi kaynaklarda Babür'ün Hümayun'u bu hareketinden dolayı nasıl karşıladığı hakkındaki ifadeler çelişkili olsa da onun, oğlunun bu eylemini hoş karşılamadığını düşünmek yanlış olmaz. Hümayun'un annesi Mahım Begüm, oğlunun Bedahaşan'da olmasından dolayı padişah olma şansının zayıflayacağı düşüncesi ile onu bu dönüşe yönlendirmiş olabilir. Babür, Hümayun'u Sembel valisi olarak görevlendirmişti.¹⁰⁶ Hümayun bu valiliği sırasında hastalanmış ve Agra'ya getirilmişti. Bu durum ile ilgili olarak Babür'ün büyük bir aşk ile bağlı olduğu eşi Mahım Begüm, Babür'e sitem etmişti. Babür'ün ise bu siteme karşılık çocukları arasında en sevdiği kişinin oğlu Hümayun olduğu şeklinde cevap vermiş ve veliaht olarak onu göstereceğinin işaret etmişti.¹⁰⁷

Hindistan'daki rakipleri Afganlılar ve Hinduları yenmiş ve hayatı mücadeleler ile geçmiş olan Babür 26 Aralık 1530 tarihinde, elli yaşındayken kısa süreli bir hastalığın ardından vefat etmişti. Tahtını en büyük oğlu olan Hümayun'a bırakmıştı¹⁰⁸. Babür kendi hatıratında Hümayun'un veliahtlığa geçmesini istediğini şu şekilde anlatmaktadır: *“Devlet ayanını ve memleket erkânını çağırıp, bi'at ellerini Hümayun'un ellerine verip, onu yerime ve veliahtlığa tayin ettim ve tahtı ona teslim ettim. Hoca Halife, Kander Ali Bey, Terdi Bey, Hindu Bey ve bu kararda hazır bulunan diğer kimselerin hepsi kabul edip, bağlandılar.”*¹⁰⁹ Babür'ün naaşı vasiyeti gereği Kabil'e taşınmış ve daha önce kendisi tarafından belirlenen şehrin yakınındaki bir tepede güzel bir noktaya gömülmüştü.¹¹⁰ O, öldüğünde yeni kurduğu devletin sınırları Himalaya'dan Gvalyor'a, Ceyhun'dan Bengal'e kadar uzanıyordu.¹¹¹

Babürlü Devleti'nin kuruluş sürecine etkin eden birçok önemli olay olmakla birlikte en önemli etken kudretli Babür'ün kendisidir. Babür'ün öne çıkan en önemli özelliği idealist olmasıydı. Daha bir çocukken bile güçlü düşmanları tarafından yenilgiye uğratılmasına ve yanındaki adamların onu terk etmesine rağmen o gene ülküsüne sarılarak büyük dedesi gibi büyük bir hükümetin reisi olmak için çabalamıştır.¹¹² Babür

¹⁰⁶ Roux, s.375-379.

¹⁰⁷ Gülbeden, s.134-135.

¹⁰⁸ Galip, s.111-112.

¹⁰⁹ Babur, C.2, s.434.

¹¹⁰ Erskine, C.1, s.517.

¹¹¹ Grenard, s.182.

¹¹² Bıyıktay, s.44.

hedeflerine Türkler'in batıdan Asya'ya getirdiği top ve ateşli silahların kullanarak ulaşmıştı.¹¹³

Son derece üstün ve geniş bir kültüre sahip olan Babür, Türk savaşçılarının bahadırılık ve yiğitliğine, İran'ın bilgi ve becerilerini eklemiştir. Ok, yay ve kılıç kullanımında mahir olan Babür atlı olarak uzun seyahatler yapar, nehirleri yüzerek geçerdi. Bu meziyetlerinin yanında müzisyen, hattat, din âlimi, şair ve müelliftir. Türkçe 'ye hâkim olduğu kadar Farsça'ya da hâkimdi.¹¹⁴ Hatıralarını yazdığı eseri *Babürname* veya *Vekayi* diye bilinmektedir. Bundan başka *Aruz Risalesi*, *Mübeyyen*, *Risale-i Validiyye Tercümesi*, *Divan* gibi eserler vücuda getirmiştir. Hatt-ı Baburi adıyla yeni bir hat icat etmiştir. Babür'ün kendisinden sonra tahta geçmesini vasiyet ettiği Hümayun, Babürlü Devleti'nin ikinci hükümdarı olarak tahta çıkmıştır.¹¹⁵ Babür Şah'ın vefat ettiğinde hayatta dört oğlu ve üç kızı vardı. Oğulları Hümayun, Kamran, Askeri ve Hindal; kızları ise Gülnenk, Gülçehre ve Gülbeden idi.¹¹⁶ Kamran ve Askeri'nin annesi Gülrüh Begüm; Hindal, Gülbeden, Gülnenk'in annesi Dildar Begüm idi. Babür Şah öldüğünde Mahım Begüm'ün yaşayan tek çocuğu Hümayun'un idi.

¹¹³ Herman Kulke ve Dietmar Rothermund, s.284.

¹¹⁴ Grenard, s.198.

¹¹⁵ Konukçu, "*Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler*", s.749.

¹¹⁶ Ebü'l-Fazl el-Allami, *The Akbarnama of Abu-l Fazl*, C.1, H. Beveridge (çev.), Delhi: Ess Esss Publications, 1987, s.270.

BÖLÜM 2: HÜMAYUN'UN HÜKÜMDARLIĞI (1530-1540 / 1555-1556)

2.1. Hümayun'un Doğumu ve Şehzadeliği

Hümayun 6 Mart 1508'de Kabil'de doğdu. Annesi köklü bir aileden olan Mahım Begüm'dür.¹¹⁷ Babür hatıratında oğlu Hümayun'un doğumundan su ifadelerle söz eder: *“Bu senenin sonlarında, salı gecesini, Zilkade ayının dördünde, güneş Hut burcunda iken, Kabil'in erkinde Hümayun dünyaya geldi. Doğum tarihini, şair Mevlana Seydi (Sultan Hümayun Han) ve Kabil'in küçük şairlerinden biri olan Şah-i Firuz Kadr şeklinde, tespit etmişlerdir. Üç-dört gün sonra, Hümayun adı verildi. Hümayun doğduktan sonra çarbağa çıkılarak doğum günü yapıldı. Bey ve emirler, büyükler ve küçükler düğün hediyeleri getirdiler. Pek çok ak akçe toplandı. Ondan evvel bu kadar çok ak akçe bir arada görülmemiştir. Çok güzel bir düğün oldu”*.¹¹⁸ Asıl ismi Nasır-uddin Muhammed'dir. Ona şanslı anlamına gelen “Hümayun” takma ismi verilmişti. O annesi Mahım Begüm'ün ilk oğluydu.¹¹⁹ Hümayun'un Babür Şah öldüğünde yaşayan üç erkek kardeşi vardı. Hiç biri Hümayun ile aynı anneden değildi. Bunlar Kamran, Askeri ve Hindal'dir.¹²⁰

Onun erken dönem eğitmenleri babasının hizmetinde olan Şeyh Zeynüddin ve Hoca Kelan Bey gibi kimselerdi. O, bu eğitmenlerinin rehberliği altında önemli bir bilgi birikimine sahip oldu.¹²¹ Babür Semerkand'dan döndüğünde Hümayun altı yaşındaydı ve bir Türk şehzadesi olarak eğitimi çoktan başlamıştı. Babür'ün öğrenmeye ve eğitime düşkünlüğünü bildiğimizden oğlu için en iyi eğitmenleri görevlendirdiğinden emin olabiliriz. Hümayun'un pozisyonundaki bir çocuğun eğitimi; okuma ve yazmanın yanında din, tarih, edebiyat ve şiir eğitiminden oluşuyordu. Hümayun zarif ve cesur bir at binicisi, iyi bir ok atıcı ve kılıç kullanıcısı olmak içinde eğitim görmüştü. O, erken yaşlarda bile değişik yeteneklere sahip olduğunun işaretlerini veriyordu. O zeki, cömert ve sempatik biriydi. Tüm bu özelliklerine rağmen Hümayun, babası Babür'ün sahip olduğu bazı hükümdarlık vasıflarından yoksundu. Hümayun'un bazı karakteristik özellikleri ise farklılık arz ediyordu. Bu özelliklerinden en önde geleni zaman zaman

¹¹⁷ Enver Konukçu, “*Hümayun*”, **DİA**, C.18, Ankara: TDV Yayınları, 1998, s.481.

¹¹⁸ Babür, C.2, s.239-240.

¹¹⁹ Ishwari Prasad, **The Life and Times of Humayun**, Calcutta: Orient Longman Ltd, 1955, s.1.

¹²⁰ Gülbeden, **Hümayunname**, 2. Baskı, Abdürrap Yelgar (çev.), Ankara: T.T.K. Bas., 1987,s.34.

¹²¹ Prasad, s.363.

mistisizme dönüşen son derece gelişmiş bir hayal gücüydü. Hümayun'un doğa bilimine karşı da bir yatkınlığı vardı. Onun en önde gelen öğrenimleri büyü ve tahmin ile bağlantılı olarak astronomi ve coğrafyaydı. 1517 yılında Babür Şah Kandahar'a karşı sefer ile meşgulken, O, Kabil hükümetinin başı olarak görevlendirilmişti. Hümayun'un Kabil'deki özel hocası Mevlana Masihuddin Ruhullah idi. 12-13 yaşlarında özel öğretmenlerinden ayrılarak ilk önemli vazifesini üstlenmek üzere Badahşan'a hareket etmişti (1520). O, 1520'den 1529'a kadar yaklaşık dokuz yıl yarı bağımsız bir hükümdar olarak Bedahşan'ı yönetmişti. Buranın idaresi Hümayun için kolay bir iş değildi, her zaman burayı ele geçirmek isteyen güçlü Özbek konfederasyonunun tehdidi mevcuttu.¹²²

Daha sonraki yıllarda Hümayun, Afganistan'ın fethinden sonra Pencap'a giren babasının Hindistan'daki fetihlerine katılmıştı.¹²³ Bu kapsamda Babür'ün Delhi üzerine yürümeye karar vermesinin akabinde 26 Şubat 1526'da, Hümayun Şah ordunun sağ kanadı ile birlikte Hisar-ı Firuze'den gelmekte olan düşman kuvvetleri üzerine yürümüş ve Afgan kuvvetlerini dağıtmıştı. Hümayun babasının ordusuna katıldığında beraberinde fillerde getirmişti. Bu harekât Hümayun'un ilk seferi ve ilk başarısı olarak görülmekteydi.¹²⁴ 12 Nisan 1526'da ise Babür Panipat şehrine varmıştı. Afganlar ile yapılan savaşı Babürlüler stratejik üstünlüklerinin yanı sıra top ve tüfek kullanmalarının avantajıyla kazanmışlardı. Savaş yarım gün bile sürmemiş ve Afgan lider Sultan İbrahim bu savaşta öldürülmüştü. Bu zaferden kısa bir süre sonra Delhi ve Agra şehirleri Babürlüler'in kontrolüne girmişti. Böylelikle Delhi Afgan Sultanlığı (Ludiler) yıkılmış ve Babürlü Devleti kurulmuş oluyordu.¹²⁵

Hümayun, Panipat Savaşı'ndan sonra Agra şehrinin güvenliğini sağlamak ile görevlendirilmişti. Bu görev aynı zamanda Sultan İbrahim Ludi'ni hazinesinin güvenliğinin sağlanması amacıyla yönelikti. O, ayrıca ordunun Ganj Nehri'nin doğu yönünde olan toprakları elinde tutan güçlere karşı gönderilmişti. Agra'da Hümayun'un hizmetine bir de saray verilmişti.¹²⁶

¹²² Prasad, s.2-7.

¹²³ Konukçu, "Hümayun", s.481.

¹²⁴ Roux, s.327-328.

¹²⁵ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.21-23.

¹²⁶ Jouher, s.2.

Babür'ün yeni kurduğu devlet için İbrahim Ludi'den sonra en büyük tehlike Afganlar ile birlikte hareket etmekte olan Hindu Rana Sanga idi. Babürlüler için tehlike büyümüş ve düşman kapılarına dayanmıştı. Beş aylık bir hazırlık sürecinden sonra hazırlanan topun denemelerini başarılı bulan Babür Şah, oğlu Hümayun'un birliklerinin de artık iyice dinlendiğini öğrenince cihat olarak adlandırdığı sefere çıkmak için hareketlendi. Babür, Rana Sanga ile Agra'nın 80 km. kadar batısında Kanva'da karşı karşıya geldi. Babür'ün ordusu Panipat Savaşı'ndaki savaş düzenine, yani Rum (Osmanlı) tabiyesine uygun olarak Kanvahe kasabası dolaylarında da yerini almıştı. Savaş Panipat'ta olduğu gibi, bir göl kıyısı olan Kanvahe'de gerçekleşti. Hindu-Afgan ordusu sayıca üstün olmasına rağmen top, tüfek ve ok ateş yağmuru karşısında direnemeyerek mağlup oldu. Savaş sonunda Mivat şehrine girilmiş ve Elvar Babürlü egemenliği altına alınmıştı.¹²⁷

Rana Sanga ile yapılan savaştan sonra Gazi unvanını almış olan Babür Hindistan'daki yerini sağlamlaştırdıktan sonra Türkistan'da gitmek isteyen beylerine izin vermişti. Yerli asker terhis edildi. Hümayun'da kuvvetleriyle birlikte Bedahşan'a yollandı. Bedahşan, Babürlü Devleti'nin ileri karakolu konumundaydı. Hindistan'daki konumunu güçlendiren Babür yeniden İran ve Türkistan işlerinin takibine başlamıştı, ancak Hint işleri onu buraya bağladığından Türkistan'a bir hareket imkânı bulamıyordu. Bedahşan'a gönderilmiş olan Hümayun'a gerekli şartlar oluştuğunda Semerkand, Hisar veya Herat'tan biri üzerine yürümek için talimat verilmişti. Hümayun, Semerkand üzerine hareketle Hisar'ı zapt ettiyse de burada tutunamamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştı (1529). Bu gelişmeler olurken Babür, yakalandığı hastalığın tesiri ile kendisinden sonra tahtı kime bırakacağını derin bir şekilde düşünüyordu. Hümayun cesur olmasına rağmen tedbirsiz, sebatsız ve garip bir ahlaka sahipti.¹²⁸ Ağustos 1529'da Hümayun Bedahşan'dan ansızın vazifesini bırakarak ayrılmıştı. Sebep olarak babasının hastalığı hakkında aldığı haberleri göstermişti. Kabil'e geldiğinde kardeşi Hindal'i kendi yerine gönderdi. Burandan hareket ederek Agra'ya gelen Hümayun babasının öfkesinden kurtulamadı. O, Agra'nın kuzeyinde bulunan ve küçük bir şehir olan Senmbel'e gönderildi. Hümayun'un Bedahşan'dan ayrılışının neticeleri çok geçmeden görülmeye başlanmıştı. Özbek tehlikesi karşısında terkedilmiş olmaktan korkan Bedahşan ahalişi Doğu Türkistan hükümdarı Said Han'ı şehre davet etmişlerdi. Said

¹²⁷ Roux, s.353.

¹²⁸ Bıyıktay, s.41-42.

Han bu çağrıya olumlu yanıt verdi, ancak onun birlikleri Hindal'den on yedi gün sonra gelebilmişti.¹²⁹ Babür, gecikmeksizin Bedahşan'a Süleyman Mirzayı göndererek onu buraya memur tayin etti. Süleyman Mirza, Kabil'e ulaşmadan Said Han Bedahşan'dan geri çekilmişti.¹³⁰

Hindistan fatihi olarak yeni bir devletin temellerini atan Babür'ün hastalığı gün geçtikçe ağırlaştı. Kendi durumunun farkında olan Babür maiyetini huzuruna çağırarak oğlu Hümayun'u halefi olarak ilan etmişti. Bu tercihte Hümayun'un şehzadeligi sırasında vilayet ele geçirmiş olması, iyi bir yönetim göstermesi ve ülkeyi imar etmesi gibi sebepler rol oynamıştı. Ayrıca onun adaletli olması ve askerler tarafından sevilmesi de onun veliaht olmasında önemli etkenlerdendi. Kendisinden sonra yeni kurmuş olduğu devleti yönetecek olan oğlunu seçmiş olan Babür, 26 Aralık 1530 tarihinde vefat etmişti.¹³¹

2.2. Hümayun'un Hükümdarlığının İlk Dönemi

2.2.1. Tahta Çıkışı

Hümayun babasının ölümünün ardından 29 Aralık 1530'da Agra'da tahta çıktı. Kendi adına hutbe okutturup sikke kestirmiş ve beylerine hediyeler vermişti. Tahta geçtikten kısa bir süre sonra vilayetleri mirzalar arasında dağıtmıştı. Mirza Kamran Pencap, Kandahar ve Kabil'e; Hindal, Elver'e; Askeri, Sembel'e vali olarak görevlendirilmişti.¹³² Hümayun'un başına geçtiği bu yeni devlet; Kuzey Bihar, Pencap, Rajput Eyaleti ve Delhi'yi kapsıyordu¹³³. Hümayun'un tahta çıkışından kız kardeşi Gülbeden Begüm *Hümayunname* adlı eserinde şöyle söz etmektedir: “*Babür Padişah hazretleri derviş oldular ve padişahlıklarını Hümayun Padişaha verdiler. (Bunun üzerine) Hümayun Padişah da bu yolda hareket edilmesini emrettiler. Tellal bağırır bağırılmaz halk çok teselli (rahat ve sükûnet) buldu ve ahalinin hepsi (Hümayun) devleti*

¹²⁹ Grenard, s.188-189.

¹³⁰ Erskine, C.2, s.511-512.

¹³¹ Konukçu, “*Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler*”, s.750.

¹³² Khawajah N. Ahmad, *The Tabaqat-i-Akbari*, C.2, B. De, M.A., I.C.S (çev.), Kalküta: The Royal Asiatic Society, 1936. s.44-45.

¹³³ Nagendra K. Singh, “Humayun”, *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh*, C.2, New Delhi: Ircica, s.600.

için dualar ediyorlardı (ettiler). Mezkûr ayın dokuzunda cuma günü Hazreti Hümayun Padişah tahta oturdu, bütün halk padişahlarını tebrik ettiler.”¹³⁴

Babür’ün ölümüyle onun yerine geçen Hümayun, o sırada 22 yaşındaydı. O, Babür zamanındaki savaşlarda yararlı olmuşsa da babasının askeri dehasının ve azminin işaretleri bu yeni hükümdarda pek görülmemektedir.¹³⁵

2.2.2. Doğu Vilayetlerindeki Afgan İsyanı ve Şir Şah Sur

Babür’ün öldüğü duyulunca Bengal’e sığınmış olan İbrahim Ludi’nin kardeşi Sultan Mahmut Ludi ve birçok Afgan beyi birlikte Bihar’a girmişti. Buradan hareket eden Afgan güçleri batıya ilerlemişlerdi. Afganlar’ın bu hareketlerinin amacı Babür’e kaybedilmiş olan egemenliğin geri alınması ve Ludi devletinin yeniden kurulmasıydı. Bu sebeple çıkacak savaşlarda en çok adı geçen Afgan beyleri Bebben ve Beyazıt’tı. Afganlar, Babürlü Devleti’nin Doğu Genel Valiliği’nin merkezi olan Caunpur kentini almışlardı. Afganlar ayrıca Gücerat Padişahı Bahadır’a da haber yollayıp kedileriyle işbirliği yapmasını teklif etmişlerdi.¹³⁶ Hümayun harekete geçerek Afganlara karşı Kalincar’da bulunan birliklerini göndermişti. Goopty nehrinin kenarında ordugâh kurulmuştu. Cereyan eden savaş sonucunda Hümayun’un kuvvetleri galip gelmiş, isyancıların büyük bir kısmı öldürülmüştü (1531). Bu zaferden sonra Hümayun, Celal Han’ın kumanda ettiği Çunar’ın güçlü kalesine doğru ilerlemişti.¹³⁷

Babürlü tahtına geçen Hümayun’un Hindistan’da zaman içerisinde en güçlü rakibi Afgan Şir Han olacaktı. 1473’te Hisar şehrinde doğan Şir Han, Hindistan’ın kuzeybatı bölgesindeki Ruh’ta bulunan Afgan asıllı Sur Kabilesine mensuptu. Asıl ismi Ferid olmasına rağmen Şir Han unvanı ile tanınmıştır.¹³⁸ Şir Han’ın ailesinin Behlül Ludi zamanında (1451-1489) Afganistan’dan göç ettikleri kaydedilmektedir. Şir Han genç yaşta Caunpur şehrine giderek medrese eğitimi görmüş ve burada tasavvuf çevreleriyle irtibat kurmuştu. Daha sonra ise babasına ikta edilmiş olan Sasaram ve Tanda’nın yönetimine tayin edilmişti. Bir askere ve kumandan olarak Şir Han 1520’de İbrahim Han Servani’nin, daha sonra Sultan İbrahim Ludi’nin hizmetine girmişti (1522). Daha

¹³⁴ Gülbeden, s.138.

¹³⁵ Galip, s.112.

¹³⁶ Bıyktay, s.36.

¹³⁷ Jouher, s.3.

¹³⁸ Badaoni, s.466.

sonra ise Ludiler'e karşı bağımsızlığını ilan eden Bahar Han'ın maiyetine katılmıştı.¹³⁹ Şir Han, Bahar Han'ın oğlu Celal Han'ın özel hocası olmuştu. Onun bu yükselişi Afgan asilzadelerinin onu bir rakip olarak görmelerine sebep olmuştu. Bu asilzadeleri ona karşı yürüttükleri politika ile Bahar Han'ı da ikna etmişler ve onun kovulmasına neden olmuşlardı.¹⁴⁰

Bihar'dan ayrılan Şir Han, Ludileri mağlup eden Babür'ün hizmetine girmişti. O, daha sonra Bihar'a geri dönmüş ve Bahar Han'ın oğlu Celal Han'a katılmıştı. Şir Han Bihar bölgesinde yaşanan sıkıntılı ortamdan yararlanarak Bihar ve çevresinde kontrolü eline almıştı.¹⁴¹ 1532'in sonuna doğru Bihar Valisi olan Şir Han, Çunar Kalesi'ne de hâkim olmayı başarmıştı.¹⁴²

2.2.3. Şir Han Üzerine Sefer ve Şir Han'ın Doğuda güçlenmesi

Hümayun tahta çıktıktan beş-altı ay sonra dikkatini Kalincar'ın fethine vermişti. Yaklaşık olarak bir ay kadar Kalincar Kalesi kuşatma altında tutuldu. Kale içerisindeki insanlar tükenmiş bir durumdayken kalenin hâkimi Hümayun'a teslim edilmişti. Ele geçirilen Kalincar'ın yöneticileri af talebinde bulunmuşlar ve istekleri Hümayun tarafından kabul edilmişti. Hümayun buradan hareket ederek Çunar Kurganı üzerine yürümüştü.¹⁴³

Çunar, Benares'in güneybatısında, Mirazpur'un doğusunda bulunan güçlü bir kaleydi.¹⁴⁴ Çunar kurganı, o sırada Babürlüler'e bağımlı olarak Bihar hâkimi Celal Han'ın Atalığı olan Şir Han tarafından ele geçirilmiş durumdaydı.¹⁴⁵ 1532'de Çunar kurganını ele geçirmek için harekete geçmiş ve burayı kuşatmıştı.¹⁴⁶ Bu sırada Şir Han, Monghir ve Gaur arasında bulunan Bengal arazilerinde kontrolü sağlamıştı. Aynı zamanda Bengal'in başkenti olan Gaur da muhasara altında tutulmaktaydı.¹⁴⁷ Bu gerilim bir anlaşma yapılarak çözülmeye çalışılır ve başarı sağlanır. Anlaşmaya göre Şir Han

¹³⁹ Azmi Özcan, "Şir Şah", *DİA*, C.39, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s.179.

¹⁴⁰ Gülseren H. Abay, Hindistan'da kalıcı Türk İzleri (1542-1566), (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, S.B.E Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Urdu Dili ve Edebiyatı) Anabilim Dalı, Ankara, 1995.), s.31.

¹⁴¹ Özcan, "Şir Şah" s.179.

¹⁴² Abay, s.33.

¹⁴³ Allami, s.288.

¹⁴⁴ William Erskine, *A History of India Under the Two First Sovereigns of the House of Taimur, Baber and Humayun*, C.2, Londra: Longman, Brown, Green and Longmans, 1854, s.332., s.170.

¹⁴⁵ Mirza Bala, "Hümayun", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1987, s.628.

¹⁴⁶ Prasad, s.60.

¹⁴⁷ Abay, s.33.

yeniden Hümayun'a tabii olacak ve oğlu Abdürreşid'i 500 Afgan ile birlikte hizmet için ona yollayacaktı. Buna karşılık olarak da Çunar kurganı Şir Han'da kalıyordu. Böylelikle Şir Han, Hümayun'un valisi haline gelmiş oluyordu.¹⁴⁸

Şir Han, Çunar kuşatmasından sonra Hümayun ile yaptığı ve onun lehine sayılabilecek anlaşma ile Afganlar'ın üzerinde manevi durumunu çok yükseltmişti. Hümayun'un Afganlar üzerine seferinden sonra bir kısım Afgan gücü Gücerat padişahının yanına kaçmış bir kısmı ise Purab'da kalarak Şir Han'ın etrafında toplanmaya başlamıştı. Şir Han ise çok tedbirli davranarak Hümayun'a bağlılığını korur görünmekteydi. 1533 yılında Bengal ve Bihar olayları Şir Han'ın güçlenmesine büyük katkı yapmıştı. 1532 sonlarında Bengal Sultanı Nusret Şah'ın ölümünün ardından kardeşi Mahdum tahtı ele geçirmişti (Mayıs 1533). Bengal Sultanlığının Hacpur Valisi olan Mahdumu Alem bu durumu tanımaz ve Bengal tahtını eline alan Mahmud ile aralarında savaş cereyan etmişti. Şir Han'da bu mücadelede Mahdumu Alem Han'dan yana taraf olur. Bihar devletinde ise artık Celal Han büyümüş ve Atalığı olan Şir Han'ın devlet üzerindeki egemenliğini çekemez olmuştu. Luhani boyundan olan Celal Han, Sur boyuna mensup Şir Han'a karşı birtakım faaliyetler içerisine girmişti. Bu açıdan Şir Han Mahdumu Alem'e istediği yardımı yapamamış ve bu mücadeleden Sultan Mahmud galip çıkmıştı. Bu sırada Şir Han, Celal Han ve onun destekçileri ile bir mücadele halindeydi. Şir Han'a karşı yapılan bir başarısız suikast denemesi sonunda Celal Han ve destekçileri kaçarak Bengal Sultanına sığınmışlardı. Böylelikle Şir Han, Bihar Devleti'nin ve Doğu Afganları'nın tek lideri haline gelmişti.¹⁴⁹

Kaçınılmaz olarak Bengal Sultanı ile karşı karşıya gelen Şir Han, 1533'de Sultan Mahmud Şah'ın kuvvetli ordusunu atlatarak, savaşa hazır olmadıkları bir anda saldırmış ve galip gelmişti. Bu savaş neticesinde Şir Han'ın iktidar ve karizması artmış, hükümdar olarak anılmaya başlamıştı.¹⁵⁰ Bihar'ı elinde tutan Şir Han'ın diplomatik ve askeri yeteneği onu Çunar'dan Patna'ya kadar olan bölgenin hâkimi yapmıştı. Şir Han gelecek dört yıl boyunca Afganlardan büyük miktarda asker toplayacak ve Afgan liderleri yanına çekecekti.¹⁵¹

¹⁴⁸ Bayur, "Hümayun Devri Hakkında Tarihi Özet" **Hümayunname**, Abdürrab Yelgar (çev.), Ankara: T.T.K. Bas., 1987, s.38.

¹⁴⁹ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.37.

¹⁵⁰ Bıyıktaş, s.50.

¹⁵¹ Rizvi, s.97.

2.2.4. Gücerat'ın Fethi (1535)

1526 yılında Gücerat tahtına II. Muzaffer Şah'ın ölümü ile oğlu Bahadır Şah geçmişti. Bahadır Şah 1527-1534 yılları arasında; Malva, Handeş, Dekkan ve Racistan'da birçok başarılı sefer yapmıştı. Denizlerde ve kıyılarda ise o sırada Hint denizlerinde egemenliği ellerinde tutan Portekizliler ile çarpışmaktaydı. Bahadır Şah 1533-1534 yıllarında Racistan'ı ele geçirmeye odaklanmıştı. Bu hedefine ulaştığı zaman Delhi ve Agra'yı tehdit edebilecek duruma gelecekti. Bu ortamda Hümayun ile Bahadır Şah iki güçlü hükümdar olarak karşı karşıya gelmekten kaçamamışlardı. İki devlet arasında savaşa yol açan hadise ise Timur soyunda alışılmış olan Mirza ayaklanmaları üzerinden cereyan etmişti. Hümayun'a karşı ayaklanan eniştesi Mehmed Zaman Mirza ve onun gibi siyasi kaçakların Bahadır Şah tarafından himaye edilmesi söz konusu savaşın görünürdeki nedeni olmuştu.¹⁵²

Hümayun doğudaki harekâtı yarıda keserek Gücerat üzerine yönelmişti (1535). Bahadır Şah da Hümayun'un kuvvetlerini durdurmak amacıyla güçlü bir kuvvet göndermişti. Bu ordu Delhi'nin eski hükümdarı İbrahim Ludi'nin oğlu olan Tatar Han Ludi tarafından komuta ediliyordu. O, Babür'e kaybedilen tahtı geri almak için giriştiği iki başarısız denemeden sonra Bedahşan'a sürgüne gönderilmişti. Tatar Han daha sonra buradan kaçarak Gücerat'a sığınmıştı.¹⁵³ Bahadır Şah'ın desteğini alan Tatar Han, 40.000 kadar Afgan atlısı ile beraber Doğu'ya doğu hareket eder. Biyana'yı almış ve Agra yakınlarına kadar sokulmuştu.¹⁵⁴

Hümayun şimdiye kadar olduğundan daha kararlı bir tutum içerisine girerek kardeşleri Hindal ve Askeri'yi yanına alıp Gücerat seferine çıkmıştı. O, Sarangpur'a doğru Malva'nın doğusundan hareket etmişti. Yolda Raisen'in güçlü kalesi şartlı olarak teslim alındı. Tatar Han'ın ordusu başta başarılı olmasına rağmen Askeri'nin komuta ettiği birliklerin ani saldırısı sonucu bozguna uğramıştı. Tatar Han'ın askerlerinin çoğu elde ettikleri ganimetlerle birlikte onu terk etmişlerdi. Onun yanında yalnızca birkaç bin atlı

¹⁵² Bayur, "Hümayun Devri Hakkında Tarihi Özet" s.42-44.

¹⁵³ Richard Burn (Ed.), **The Cambridge History of India; The Mughal Period**, C.4, Cambridge: Cambridge University Press, 1937, s.22.

¹⁵⁴ Badaoni, s.452.

kalmıştı. Mücadelenin devamında zor bir durumda Askeri'nin karşısına çıkan Tatar Han'ın birlikleri ezilmiş ve kendisi öldürülmüştü.¹⁵⁵

Hümayun, Gücerat'a yürürken Bahadır Şah, Çitor'u kuşatmakta idi. Hümayun ordusu ile Çitor'a ulaştığı zaman Bahadır Şah'tan bir mektup gelmişti. O, bu mektupta Padişahın Müslüman inancına riayet ederek kâfirler ile mücadele ederken onunla bir çatışmaya girmeyeceğini umduğunu bildiriyordu. Bu hadise üzerinde Hümayun'un generallerinin çoğu kendi fikirlerini beyan etmiş, yaşanan itirazlar sonucunda birçok bey ordudan ayrılmıştı.¹⁵⁶ Hümayun, Çitor kuşatmasının bitmesini beklemiş ve Bahadır Şah üzerine yürümüştü. Bahadır Şah, Hümayun'a karşı, Babür'ün Panipat ve Kanva'da yapmış olduğu gibi, Rum yani Osmanlı göreneğine göre düzenlenmiş bir cephe hattı kumuş ve Hümayun'un gelerek bu hatta önden çarpmasını beklemişti. Hümayun bu bekleyişi boşa çıkararak Gücerat ordusunun yollarını kesmiş ve onun ordusunu aç bırakmıştı.¹⁵⁷ Bahadır Şah'ın yalnızca topçuları Hümayun'un kuvvetlerinden üstün konumdaydı. Onun ordusunda topçuluk yapanlar, Portekiz ile yapılan savaşlar neticesinde elde edilen esirler ve Rumi Han isminde İstanbullu bir zattı. O, Bahadır Şah'ın kendi ordusunu üzerinde üstünlük kurabilecek olan bu ateş gücünü boşa çıkarmakta başarılı olmuştu. Hümayun Bahadır'ın ordugâhını muhasara altına almış ve muhasara ilerledikçe Bahadır'ın ordusunun direnci kırılmıştı. Bahadır Şah yenilginin yaklaştığını anlaması üzerine, güvendiği bazı adamları ile birlikte Mandu kasabasının kalesine iltica etmişti. Ordusu ise hükümdarın firarından haberdar olmuş ve dağılmaya başlamıştı.¹⁵⁸ Hümayun, Bahadır Şah'ın peşini bırakmaz ve onu takibe devam etmişti. Hümayun kuvvetleri gece Bahadır Şah uyurken onun kampını basar, ancak Sultan Bahadır beş veya altı adamı ile birlikte Gujrat'a doğru kaçmayı başarmıştı. Sultan Alaattin Ludi ise Hümayun'un eline geçmişti. Hümayun, Bahadır Şah'ı izlemeye devam etmiş, ancak o Div Kalesi'ne kaçıp, sığınmayı başarmıştı.¹⁵⁹ Mandasor Savaşı'nda Bahadır Şah'ın ordusunu dağıtan Hümayun Gücerat'a sahip olmuştu (1535). Kendisi Mandu'ya yönelirken buranın idaresini kardeşi Askeri'ye bırakmıştı.¹⁶⁰ Sultan Bahadır, Sorath bölgesinin zemindarları ile anlaşmış ve bir kuvvet toplayarak Ahmedabad'a

¹⁵⁵ Burn, C.4, s.23.

¹⁵⁶ Jouher, s.4.

¹⁵⁷ Bayur, "Hümayun Devri Hakkında Tarihi Özet", s.45-46.

¹⁵⁸ Oktay Kaan, "Hindistan'da Türklük Müslüman Türk İmparatorları Hümayun Şah", Transkripsiyon: Bilal Koç, **Tarih Okulu Dergisi**, İzmir, sayı:12, (Ocak - Nisan 2012), s.224.

¹⁵⁹ Badaoni, s.454.

¹⁶⁰ Merçil, s.355.

doğru ilerlemişti. Bu sırada Hümeyun doğuya hareket ederken kardeşi Mirza Askeri, Ahmedabad'da kalmıştı.¹⁶¹

2.2.5. Askeri'nin İsyanı ve Güneydeki Gelişmeler

Askeri danışmanlarının bir bölümünün de yönlendirmesi üzerine Hümeyun'a karşı bir kalkışma içerisine girmişti. Bu ortamda Bahadır Şah, Ahmedabad'ın birkaç kilometre içerisine girmiş ve Babürlü ordusu üzerine harekete geçmişti. Askeri giriştiği taht mücadelesinde tam olarak hazır olmadığı bir ortamda Bahadır Şah ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Şartlar onu geri çekilmeye zorlamıştı. Askeri'nin etrafındaki beyler onun Çampanir'den hazinesini çıkarması ve Agra'ya taht için hareket etmesi konusunda tekliflerde bulunmuşlardı.¹⁶² Gücerat'ta tutunmayı başaramayan Askeri buradan geri çekilmiş ve Agra'ya yönelerek başkenti hâkimiyeti altına almaya çalışmıştı. Hümeyun da hareket ederek Çitor yolu üzerinden Agra'ya ilerlemişti. Çitor yakınlarında Hümeyun'un ve Askeri'nin maiyeti karşılaşmışlar ve bir çatışma yaşanmadan barış sağlanmıştı. Hümeyun ve Askeri Agra'ya birlikte dönmüşlerdi.¹⁶³

Hümeyun, Mandasor Savaşı'ndan sonra Gücerat'ın büyük bölümünde kontrolü eline almıştı. Onun eline düşmekten korkan Bahadır Şah ise karadan erişilmesi güç bir nokta olan Bender-i Dev'e gemi ile gitmişti. Burada Hümeyun'a karşı müttefik arayışına girmişti. Bahadır Şah'ın destek aradığı kişilerden ilki Goa'daki Portekiz valisi Nünho da Künha idi. Bender-i Dev'de aralarında bir görüşme olmuş ve bir anlaşma yapılmıştı. Portekizliler Bahadır'a kara ve denizden yardım edecekler; buna karşılık olarak da Basseyn adacığı ve limanı kendilerine bırakılacaktı (25.10.1535). Portekizliler'den sonra Bahadır Şah'ın ikinci olarak başvurduğu güç ise Osmanlı İmparatorluğu olmuştu. Bu yardım talebi için Bahadır Şah dönemin Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a armağanlarla birlikte bir elçi göndermişti. Tüm bu girişimlere rağmen Bahadır Şah Portekizliler ya da Osmanlı İmparatorluğu'ndan herhangi bir destek almadan ülkesini Hümeyun'dan geri alacaktı.¹⁶⁴

¹⁶¹ Badaoni, s.455.

¹⁶² Burn, C.4, s.26.

¹⁶³ Bayur, s.41.

¹⁶⁴ Bayur, *Hindistan Tarihi: İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)*, s.404-405.

Malva ve Gücerat'da Hümayun'un uzun süredir yokluğu sonuçlarını göstermeye başlamıştı. Düzensizlik ve kargaşa bu bölgelere hâkim olmuştu.¹⁶⁵ Askeri'nin yönetme kabiliyetinden yoksun olması ve tecrübesizliği onu Gücerat soylularından uzaklaştırmıştı. Bahadır Şah bu durumu lehine çevirerek Ahmadabad'a ilerlemişti. Hümayun, Bahadır Şah'ın Gücerat'ı yeniden ele geçirmesine karşı gerekli direnci gösteremedi. Bahadır Şah'a karşı yalnız kalan Askeri Çampanir'e kaçmış ve oradan Agra'ya yönelmişti. Şubat 1537'de Hümayun da Agra'ya ilerlemişti. Sonuç olarak hem Gücerat hem de Malva elden çıkmıştı. Bu boşa geçen iki yıllık Gücerat seferi boyunca Şir Han, Babürlü tahtına karşı güçlü bir tehdit haline geliyordu.¹⁶⁶ Bu olaylar sırasında İran Şah'ı Tahmasb, Kandahar'ı ele geçirmiş, ancak Tahmasb İran'a dönünce Kamran burayı geri almayı başarmıştı.¹⁶⁷

2.2.6. Doğu Seferi (1537-1538) ve Hindal'ın İsyanı (1538)

Hümayun'un batı işlerine dalması Şir Han'ın rahat hareket etmesini sağlıyordu. Şir Han, Hümayun'un Gücerat seferine çıkması üzerine, ilk iş olarak onun hizmetinde bulunan oğlu Kutup Han'a yanındaki beş yüz Afganlı ile birlikte kaçması için haber göndermişti. Kutup Han da kaçarak babasının yanına gelmişti. Şir Han Mayıs 1535'te Bengal'e karşı yürümüş ve Temmuz ayında başlayan yağmur mevsimine kadar çok sayıda yer ele geçirmişti. Şir Han'a karşı direnemeyen Sultan Mahmut, Portekizlilere bazı üsler vererek onlardan yardım istemişti. Şir Han 1536'da Bengal üzerine karşı harekâtına devam etmiş ve burada Portekizliler ile de karşı karşıya gelmişti. Ustaca manevralar ile Şir Han 1536'da Bengal'in başkenti Gor'a ulaşmayı başarmıştı. Burayı kuşatıp alabilecek güçte olmamasına rağmen Bengal Sultanı Mahmut korku içinde Şir Han'a bazı yerler bırakarak ve ona 1.300.000 altın vererek onunla barış yapmıştı. Şir Han'ın bu zaferi ona Bahadır'ın hizmetinden ve birçok yerden gelip ona katılanların oluşturduğu bir güç kazandırmıştı. Şir Han bu başarısıyla "Hazreti Ala" sanını almıştı. O tüm bunları yaparken Hümayun'a sadık görünmeye ve onu kuşkulandırmamaya dikkat ediyordu. Bu dengeli büyüme politikası Şubat 1537'de Portekizlilerin bir hile ile Bahadır Şah'ı öldürmesi ve Gücerat'ta ortaya çıkan siyasi boşluktan yararlanmak isteyen Hümayun'un yeniden buraya yönelmesi ile bozulmuştu. Portekizlilerin de

¹⁶⁵ Prasad, s.89.

¹⁶⁶ Rizvi, s.96.

¹⁶⁷ Yigit, s.42.

Gücerat işi ile uğraşmalarından dolayı Bengal'e yardım edemeyecek durumda olması Şir Han'ı Bengal işini bitirmeye sevk etmişti. Hümayun'un Gücerat'a hareket etmesini beklemeden 1537 sonbaharında Bengal'e saldırmıştı. Bunu öğrenen Hümayun, Şir Han'ın Bengal'i tamamen ele geçirmesi durumunda çok güçlü ve tehlikeli olacağını düşünerek, Gücerat seferinden vazgeçip büyük bir ordu ile doğudaki Şir Han'a karşı harekete etmişti.¹⁶⁸

Çunar büyük bir zenginliğe sahip önemli bir karargâhtı ve Şir Han tarafından Bihar ve Bengal'in kapısı olarak düşünülmekteydi. Afgan lider doğuya hareket ederken Zaman Mirza'nın da katılımıyla Hümayun Kasım 1537'de Çunar'a ulaşmıştı.¹⁶⁹ Çunar'ın bu güçlü kalesi Hümayun tarafından düşürülür ve buradan Bengal'e karşı hareket devam etmişti. Hümayun, Benares yakınında kamp kurarak, Şir Han'ın hareketleri hakkında istihbarat toplanması emrini vermişti. Bu sırada Şir Han, Bengal'in başkenti Gor'u kuşatmış durumdaydı. O, muhtemelen tüm Bengal'in yönetimini eline almak arzusundaydı. Hümayun buna cevap olarak bir Afgan birliği oluşmasını önlemek için ondan Rohtas Kalesi'ni almıştı. Nihayetinde Hümayun'un ordusu Çarkent bölgesine doğru ilerlemiş fakat ordu Soane Nehri'ne ulaştığı zaman Şir Han'ın Gor şehrini aldığı ve Rohtas Kalesi'nin tüm zenginliklerini nakletme niyetinde olduğu istihbaratı gelmişti. Hümayun kendisi Bengal'e karşı hareket ederken Hindal ve Yadigâr Mirza'yı Delhi'yi korumak ile görevlendirmişti.¹⁷⁰

Şir Han ile yapılan görüşmeler sürerken Bengal Sultanı Mahmut'un elçisi gelerek Hümayun ile görüştü. Sultan Mahmut mesajında, yalnızca Gor Kalesi'nin Afganlar'ın elinde olduğunu, ülkenin büyük bölümünün kendi ellerinde olduğunu bildiriyordu. Ayrıca Hümayun'un Şir Han'ın sözlerine güvenmemesi gerektiğini ve ilerlemesini devam ettirmesini tavsiye ediyordu. Afganlar'ın ele geçirdikleri alanlar da güçlerini ve pozisyonlarını güçlendirmeden bu yerlerden çıkarılmalarının kolay olacağını söyleyen Bengal Sultanı Mahmut, Hümayun'u yönlendirmeyi başarmıştı.¹⁷¹ Sultan Mahmut, Şir Han'ın daha fazla güçlenmeden durdurulmasını dile getirerek, Hümayun'u kendi çıkarı

¹⁶⁸ Bayur, "Hümayun Devri Hakkında Tarihi Özet", s.53-54.

¹⁶⁹ Banerji, s.199.

¹⁷⁰ Jouher, s.11.

¹⁷¹ Abbas K. Sarwani, **Tarikh-i-Ser Sahi**, C.13, Brahmadeva P. Ambashthya (çev.), Patna: K. P. Jayaswal Research Institute, 1974, s.266-267.

doğrultusunda ikna etmişti. Şir Han, bu durumdan haberdar olunca ordusunu büyük bir hızla Bengal'den çekmişti.¹⁷²

Hümayun tüm ordusu ile birlikte hareket etmiş ve dört gün içerisinde Bengal'in merkezi olan Gor şehrini ele geçirmişti. Afgan kuvvetlerinin tamamı şehri terk etmişti. Afganlar şehirden çıkarıldıktan sonra şehirde onarım işlemleri yapılmıştı. Hümayun'un buradaki ilk işi onun beyleri arasında câgîrlar dağıtarak vilayetin topraklarını paylaştırmak oldu. Kendisi ise burada haremine kapanarak lüks ve sefahate dalmıştı. O, birkaç ayını burada sefa içerisinde geçirdikten sonra Şir Han'ın onun tebaasından 700 kişiyi öldürttüğü ve Çunar'ı kuşattığı haberini alır. Şir Han ayrıca Benares'de birçok yeri zapt etmiş, Kannevc şehrini almak üzere bir ordu göndermişti.¹⁷³

Eylül 1538'de Hümayun Bengal'in başkenti olan Gor'u ciddi bir direniş olmadan almıştı. Padişah burada 3-4 ay kadar kaldı. Hümayun'a karşı mücadeleye devam eden Şir Han ise Baneres yakınlarındaki bir bölgeyi istila etme fırsatını bulmuştu. Hümayun kardeşi Hindal'i destek toplamak için Purnea ve Tirhut'a gönderdi, fakat Hindal bunun yerine Agra'ya yönelerek ve Hümayun'a karşı hükümdarlığını ilan ediyordu. Bunun üzerine Hümayun kardeşine Şeyh Behlül'ü göndererek onu giriştiği eylemden vazgeçirmeye çalışmıştı. Ancak Hindal, Şeyh Behlül'e aldırış etmemiş ve onu öldürmüştü.¹⁷⁴ Bu sırada Şir Han hareket ederek Baneres'i ele geçirmiş ve buranın yöneticisi Mir Fazlı'yı öldürmüştü. Böylece Babürlü iletişim noktalarından birisi daha kopmuş oluyordu.¹⁷⁵

Hindal hutbeyi kendi adına okutmasına rağmen beylerin çoğu ona karşı bir tutum almıştı. Hindal bu beyler ile mücadele içerisinde girmek zorunda kalıyordu. Hümayun'un Delhi Valisi Fahr Ali ve Nasır Mirza Şir Han ile savaşı bırakıp, Delhi'ye gelerek burada savunmayı güçlendirirler. Hindal'in gelip Delhi'yi kuşatması üzerine Kandahar'da bulunan Mirza Kamran'ı çağırarak zorunda kalmışlardı. Mirza Kamran ordusu ile yaklaşınca Hindal önce Agra'ya oradan Elver'e çekilir. Daha sonraki süreçte iki kardeş arasında barış sağlanacaktı.¹⁷⁶

¹⁷² Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.43-44.

¹⁷³ Jouher, s.141-13.

¹⁷⁴ Rizvi, s.96.

¹⁷⁵ Banerji, s.216

¹⁷⁶ Bayur, "*Hümayun Devri Hakkında Tarihi Özet*", s.60.

2.2.7. Çavsa Savaşı (1539)

Hümayun Şir Han önderliğindeki Afganlar'ın giriştikleri faaliyetleri öğrenmiş ve emrindeki beylerinde tavsiyesi üzerine Rohtas yönünde dönüşe başlamıştı.¹⁷⁷ Hümayun, Şir Han'ın önceki rakibi Sultan Mahmud'a göre daha becerikli ve daha güçlüydü. Ancak Şir Han'ın stratejisi ve yaratıcılığı ile baş edebilecek güçte değildi. Şir Han hedeflerine ulaşmak için savaş kadar strateji ve kurnazlık ile üstünlük kurmaya çalışıyordu. Hümayun Şir Han ile kıyaslandığında zayıf bir asker olarak kalıyordu.¹⁷⁸ Hümayun, Bengal'den Çavsa'ya daha sonra ise Paik'e gelmişti. Şir Han bu fırsatı kullanmak düşüncesi ile onun güzergâhında bulunan yolları kesmek için hareketlenmişti. Padişah atlarının büyük bir bölümünü Bengal'de kaybetmişti, ayrıca ordunun gücü zayıflamış ve yağmur mevsimi başlamıştı. O, ordugâhında kaldığı üç ay süresince kardeşlerine defalarca haber göndererek, Şir Han'a karşı yardım istemişti.¹⁷⁹ Hümayun'un destek çağrısına kardeşleri cevap verecekti, fakat Kamran'ın hırsı ve Hindal'in zayıflığı buna mani olmuştu. Hümayun, Şir Han'ın tam olarak savaşa hazır bir duruma gelmeden önce ona saldırmak için ilk fırsatı gözlüyordu. Yakıcı sıcaklıkta geçen iki aydan daha fazla bir zamandan sonra askeri taktikleri zorlaştıran yağmur sezonu gelmişti. Hümayun kardeşlerinden beklediği yardımı alamadı ve bazı başarısız çarpışmalardan sonra barış görüşmelerine başlamış ve belli ölçüde sonuç almıştı.¹⁸⁰

İki ordu Ganj Nehri'ne bağlı olan Karamnasa ırmağının karşı kıyılarında konumlanmışlardı. Afganlar, Babürlü ordusuna göre daha muhafazalı bir konumdaydı. Üçe bölünmüş olan Afgan ordusu Celal Han, Havas Han ve Şir Han'ın kendisi tarafından komuta edilmekteydi.¹⁸¹ İki taraf arasında antlaşma yapılır yapılmaz Şir Han harekete geçerek bir baskın için askerlerini görevlendirmişti. Meydana gelen savaşı yaptığı baskın ile Şir Han'ın ordusu kazanmıştı. Şir Han'a yenilen Hümayun kaçış esnasında boğulma tehlikesi geçirmiş, Nizam isimli bir kölenin yardımı ile kurtulmuştu. Daha sonra Hümayun bu köleye taltifte bulunmuş, onu iki günlüğüne tahtına oturtmuştu.¹⁸²

¹⁷⁷ Prasad, s.124.

¹⁷⁸ Hussain Khan, **Sher Shah Suri**, Pakistan: Ferozsons (Pvt.) Ltd., 1994, s.178.

¹⁷⁹ Mirza Haydar Duğlat, **Tarih-i Reşidi**, Osman Karatay (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2006, s.641.

¹⁸⁰ Burn, C.4, s.33.

¹⁸¹ Banerji, s.228-229.

¹⁸² Gülbeden. s.158-162.

Boğulmaktan son anda kurtulmuş olan Hümayun, yaralı olarak ordusundan geriye kalanlar ile birlikte Agra'ya gelmişti. Babür Şah'ın kurduğu devlet derin bir anarşi içerisine girmişti. Padişah kardeşlerinin bütün ihanetlerine göz yumarak onlarla barışmak zorunda kalınmıştı. Şir Han'ın ilerlemesinden çekindiği için Kamran'ı Agra'da bırakarak büyük bir çaba ile yeniden vücuda getirilen bir ordu ile birlikte ilerlemişti. Kamran ise kendi birliklerini vermemekte Padişah'a direniyordu. Şir Han hareketine devam ederek Laknov'dan Gança doğru yürümüşü. Agra'da kalmış olan Kamran durumunu tehlikeli olarak görür ve Lahor'a doğru çekilmişti. Bu anarşi ve güvensiz ortamın ürettiği korku ve telaşla birçok insan göç etmeye başlamıştı.¹⁸³ Hindistan'da anarşi içerisinde iken Padişah'ın bazı kumandanlarının ölümleri de Hümayun'u güçsüz bırakacak ve başarısız mücadelelere perde aralayacaktı.¹⁸⁴

2.2.8. Kannevc Savaşı (1540) ve Hindistan'dan Çıkış

Şir Han halihazırda Benares'i ele geçirmiş ve kapsamlı bir sefer harekâtı planladıktan sonra Kara, Bahraich, Kannevc ve Sembel'i de kontrolü altına almıştı. Conpur şehri Baba Beğ Celayir tarafından cesurca savunulmasına rağmen Şir Han'ın eline düşmekten kurtulamamıştı. 1539 Ocak ayının ortasına kadar 800 km'den fazla bir alanı kapsayan Koshi ve Ganj nehirleri arasındaki Kuzey Hindistan'ın tümü Şir Han'ın kontrolüne girmişti. Jamna nehrinin kuzey bölgeleri ardından Bihar'da Hümayun'un elinde kalan toprakların kuzeyi ve Himalayalardan Gondvana'ya kadar tüm bölge Afganlar tarafından ele geçirilmişti.¹⁸⁵ Mirza Hindal ile olan mesele Dildar Begüm'ün de çabaları ile çözülmüştü. Hümayun kardeşine karşı hoşgörülü bir tutum içerine girmiş, Dildar Begüm Elver'e giderek Mirza Hindal'i getirmiş ve Hümayun ile görüştürmüştü.¹⁸⁶ Böylece Hümayun, Agra'ya döndüğünde kardeşleri Kamaran ve Hindal ile görüşte bir sulh sağlamıştı. Kamaran ağabeyinden ayrılırken Kabil'den getirmiş olduğu kuvvetlerin büyük bir bölümü ile Lahor'a gider. Şir Han ise Çavsa zaferinden sonra "Es-Sultan-ül-Adil Şir Şah" sanını kullanmaya başlamış ve Kannevc'in doğusundaki yerleri ele geçirmişti. Hümayun'un Bengal'de bırakmış olduğu birliğini de ortadan

¹⁸³ Bıyıktay, s.51.

¹⁸⁴ Kaan, s.225.

¹⁸⁵ Banerji, s.220.

¹⁸⁶ Gülbeden, s.162.

kaldırmıştı. O bundan böyle bütün Hindistan Afganları'nın tek lideri olmuş ve Sur Devleti'ni kurmuştu.¹⁸⁷

Hümayun ve Şir Han aralarında kesin bir netice ortaya çıkaracak son karşılaşma için hazırlanmaya başlamışlardı. Hümayun'un ordusu iyi bir şekilde hazırlanarak Ganj boylarına doğru ilerledi.¹⁸⁸ Sur Han ise Hümayun ile savaşmak için Kannevc'e giderek ordusunu toparlamıştı. Şubat 1540'da burada kamp kurdu. Kannevc Kuzey Hindistan'ın İmparatorluk merkeziydi. Stratejik bir konuma sahipti. Ganj Nehri'nin üst bölümündeki vadinin tümünü kontrol ediyordu. Bu alanın coğrafi yapısını iyi bilen Şir Han, Bihar ve Bengal'in de güvenliğinin buraya bağlı olduğunu biliyordu. Bu yüzden Kannevc'in stratejik önemi kavramıştı ve bu bölgeye hâkim olmak için bir kamp kurarak hazırlık yapmıştı. O, Hümayun'un Kannevc'e hareket ettiğini duyduğunda ve oğlu Kutup Han'ı Mandu'ya Delhi ve Agra bölgesinde kargaşa çıkarmak üzere göndermişti. Bunu yapmasındaki amaç ordusunun arka tarafını sağlama almaktı.¹⁸⁹

Bu savaşta Hümayun'un yanında yer alan Mirza Haydar Duğlat, Hümayun ve Şir Han'ın ordularının toplam sayısı 200,000'den fazla olduğunu söyler. Ayrıca Haydar Duğlat, Hümayun'un ordusunda dörder çift manda tarafından çekilen 700 top olduğunu bildirir. Bunlardan başka her biri sekizer çift manda tarafından çekilen 21 kg'dan biraz ağır gülle ata bilen 21 topun varlığından da söz eder.¹⁹⁰

Hümayun ilerleyişin birkaç gününden sonra ordusu ile Canouge'ya ulaşmıştı. Bu yer Ganj'in batısında bulunmaktaydı. Burada Hümayun, Şir Han'ın nehrin diğer yakasında kamp kurduğunu öğrenmişti. Bu sırada askerleri ile ona katılmak isteyen Aroul Raca'sı Perbehan'dan bir haber gelmişti. Ancak Hümayun bu teklife sıcak bakmadı. Canouge'de ordusunun nehrin karşı tarafına geçmesi için emir verdi. Hümayun Muharrem ayının onuncu gününde zırh giydirilmiş ordusu ile savaş bandosu eşliğinde Ganj Nehri'ni geçti. Ordunun sağ tarafını Hindal komuta etmekteydi. Hindal, Şir Han'ın oğlu Celal ile karşılaşmıştı. Sol taraf Askeri liderliğindeydi ve Khuas Han ile karşı karşıya gelmişti. Hümayun'un kontrolü altındaki merkez kuvvetleri ise Afganlar'ın ana merkezine karşı ilerledi.¹⁹¹ Afgan ordusu yedi bölüme ayrılmıştı. Önünde bir mevzi

¹⁸⁷ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.46.

¹⁸⁸ Duğlat, s.644.

¹⁸⁹ Jouher, s.19-20.

¹⁹⁰ Duğlat, s.645.

¹⁹¹ Jouher, s.21.

bulunan Merkezde komuta Şir Han'da idi. Sağ tarafta Şir Han'ın oğlu Celal Han ile Celal Han Kalu bulunuyordu. Afgan ordusunun sol kanadında ise Şir Han'ın en büyük oğlu Adil Han ile Kirani Afganlar'ı bulunuyordu. Dördüncü ve beşinci bölümlerde ise öncü kuvvetler yer alıyordu. Keşif kolu Hoca Han tarafından idare edilirken, Barmazid Gaur'un komutasında bir de destek kuvvet birliği mevcuttu.¹⁹²

Afgan ordusunun savaşan kısmı 15.000, Türk ordusununki 40.000 civarındaydı. Hümayun'un kuvvetleri zırhlı atlı birliklerden oluşmaktaydı. Şir Han, Babürlü ordusunun merkezine karşı bir harekâtın başarılı olamayacağını farkındaydı ve bu yüzden Babürlü kuvvetlerinin kanatlarına saldırmaya karar vermişti.¹⁹³ Afganlar'ın Babürlüler'in 14 yıl önce Panipat Savaşı'nda kullandığı tulgalama taktiğini onlara karşı kullanması bu savaşın kaderinin belirlenmesinde etkili olmuş ve savaş Afganlar'ın üstünlüğü ile sonuçlanmıştı. Şir Han'ın bu zaferi kazanmasında kısmen Afganlar'ın üstün askeri becerileri ve kısmen de Humayun'un savaş pozisyonu olarak nehrin doğu sahilini arkasına almak için ordusunu nehrin karşısına geçirmesi yönünde verdiği yanlış karar etkili olmuştu.¹⁹⁴

Kannevc Savaşı'nın ardından Hümayun, sağ kalan adamları ile geri çekilirken, Afganlar onları takip etmişlerdi. Hümayun'a bu sırada onun hizmetinde bulunan Cevher de Ganj Nehri'nin kıyısına ulaşması için ona rehberlik etmekteydi. Bu nehir geniş ve geçit vermez bir akarsuydu. Hümayun bu sırada yaşlı bir file binmiş, yanındaki adamlarının da yardımı ile nehrin karşı tarafına geçmeyi başarmıştı. Ancak bu geçiş batı kıyısının dik olması hasebiyle zorlu olmuştu. Hümayun'un hizmetinde bulunan Şemseddin Atkah Han bu geçiş sırasında Padişah'ın kıyıya ulaşmasına yardımcı olan kişilerin arasında ön plana çıkar ve Padişah tarafından ödüllendirilir. Atkah Han, Hümayun'un en güvendiği adamlarından biri haline gelmişti.¹⁹⁵

Şir Han ise zaferini Gücerat, Malva gibi önceden Hümayun'un saldırısına uğramış hükümetlere de bildirerek onları da Hümayun'a karşı hareket etmeye sevk ediyordu. Panipat Savaşı'nda yıkılan Afgan Ludi Devleti sonrası Hindistan'da Türker'e geçen egemenlik, Kannevc Savaşı sonrası yeniden Afganlara geçmiş oluyordu. Bu zor durum

¹⁹² Banerji, s.243-244.

¹⁹³ Khan, s.196.

¹⁹⁴ Banerji, s.247-248.

¹⁹⁵ Banerji, s.250.

içerisinde Hümayun Agra'ya gelmiş ve orada duramayarak Lahor'a hareket etmişti.¹⁹⁶ Tüm bu olumsuzluklara rağmen Hümayun tahtını kaybettikten sonra Hindistan'a yeniden hâkim olmak için yaklaşık 15 yıl süren yorucu mücadelesine büyük bir inanç ve azimle çıkmıştı.¹⁹⁷

2.3. Kannevc Savaşı'ndan Sonra Kuzey Hindistan'da Siyasi Durum ve Hümayun'un İran'a Sığınması

2.3.1. Kannevc Bozgunundan Sonra Lahor'daki Görüşmeler

Hümayun, Kannevc yenilgisinde sonra Lahor'a gelmiş, burada ona kardeşleri de katılmıştı. Lahor'da oluşturulan konsey ile yeni bir yol haritası oluşturulmaya çalışılıyordu. Ancak yapılan toplantılarda bir fikir birliği oluşturulamamış ve birçok farklı görüş ortaya çıkmıştı.¹⁹⁸ Hindal ve Yedigâr Mirza'nın, Bakkar'ı Şah Hüseyin Argun'un elinden alarak, daha sonra elde edecekleri kuvvetle Gücerat'a hâkim olma düşüncesindeydi. Kamran ise burada bulunan aileler ile birlikte Kabil'e gitme niyetindeydi.¹⁹⁹ Ön plana çıkan görüş *Tarih-i Reşidi* yazarı Mirza Haydar Duğlat'tan gelmişti. O, karışıklık içerisinde olan Keşmir'i ele geçirmek ve aileleri oraya yerleştirmek; daha sonra Pencap'ı baskı ve tehdit altında tutarak, bir fetih için fırsat kollanması gerektiğini savunuyordu. Hümayun, Mirza Haydar'ın görüşüne riayet ederek onu dört yüz kişi ile Keşmir üzerine yollamıştı.²⁰⁰ Hümayun emirlerinden Muzaffer Bey'i Kadı Abdullah'a katarak Şir Han'a elçi olarak göndermişti. O, Şir Han'a gönderdiği mesajda elinde yalnızca Lahor'un kaldığını ve Sirhind'in sınır olmasını teklif ediyordu. Şir Han bu teklifi kabul etmeyerek Kabil'i Hümayun'a bıraktığını ve oraya gitmesi gerektiğini iletir. Hümayun bu haberi alır almaz Lahor'dan hareket etmeye karar verir. Daha evvel Keşmir'in zaptıyla memur edilmiş olan Mirza Haydar'dan olumlu bir haber gelmemişti. Kamran ise Hümayun'un Kabil'e gitmesine kaşı çıkıyordu. O, Babür'ün burayı kendi annesine verdiğini öne sürüyor ve padişahın buraya gitmesinin engellemeye çalışıyordu.²⁰¹

¹⁹⁶ Bıyıktaç, s.51.

¹⁹⁷ Burn, C.4, s.37.

¹⁹⁸ Prasad, s.154.

¹⁹⁹ Duğlat, s.648-649.

²⁰⁰ Bayur, s.49.

²⁰¹ Gülbeden, s.165-168.

Şir Han'ın Lahor üzerine yürüdüğü haberi duyulması üzerine Hümayun, Sind'e doğru hareket etmeyi düşünür. O burada Bakkar'ı ele geçirerek, Afganlar üzerine yapacağı harekâtlarda bir dayanak noktasına sahip olmayı arzuluyordu. Hümayun Sind'e doğru yol alırken, Kamran yanındakiler ile birlikte Kabil'e hareket etti. Böylece Babürlüler, Afganlar tarafından Hindistan'dan çıkarılmış oluyorlardı.²⁰²

2.3.2. Hümayun Sind'de

Hümayun ve maiyetinin hareket ettiği Sind, Argun hanedanından Şah Hüseyin Argun'un hâkimiyetinde idi. Şah Hüseyin Argun, Şir Han'dan çekinmesinden dolayı Hümayun'un kendi topraklarına sığınmasını hoş karşılamaz ve ona yardım etmeyi reddeder. Sind'deki bu gergin durum olası bir çatışmayı kaçınılmaz kılıyordu.²⁰³ Hümayun, Şah Hüseyin Argun'un ülkesinde ilk olarak Sehvan Kalesi'ni almaya çalışmış ancak muvaffak olamamıştı. Beraberindeki askerlere gerekli iaşeyi sağlayamaması dolayısıyla bu kuvvetlerin birçoğu onu terk etmişti. Hüseyin Argun'da Hümayun'u topraklarından çıkarmak için Tatta'dan çıkarak ona karşı harekete geçmişti. Hümayun bu taarruza karşı koyamamış v Bekker'e çekilmişti. Mirza Yadigâr'da ona karşı tutum almış ve padişahı buraya sokmamıştı.²⁰⁴ Çaresiz bir durumda kalan Hümayun, Racistan'daki Marvar Racası Maldeo'dan onu ülkesine davet eden bir mektup alır. Raca bu mektubunda ona yardım sözü veriyordu. Ancak Racputların bu teklifi şüphe barındırıyordu. Kharva Savaşı'ndan beri Racputlar Babürlüler ile iyi ilişkiler içerisine girmemişti. Şir Han'ın olası istilasını önlemek için Maldeo bu ittifaka yönelmiş olmalıydı.²⁰⁵ Bu olayda 15 yıl önce Rana Sanga-Mahmud Ludi işbirliğinde olduğu gibi, Hindu lideri kendi çıkarı için Müslüman liderleri ikiye ayırmak istemişti. 1541'de Hümayun büyük ihtimal söz konusu duruma düşmemek için bu öneriyi reddetmiş ve Sind'deki macerasında devam etmişti. Bir yıl sonra ise artık Sind'de tutunamayacağını anlayacak ve düştüğü zor durumun tesiri ile Marvar'a gitmek zorunda kalmıştı.²⁰⁶

Hümayun ve maiyeti, Marvar sınırına varıncaya kadar türlü tehlikeler atlatmış ve günlerce susuz kalmıştı. Çok zor bir durum içerisinde olan Hümayun'un askerleri de

²⁰² Prasad, s.156-157.

²⁰³ Enver Konukçu, "Hüseyin Şah Argun", *DİA*, C.19, İstanbul: TDV. Yayınları, 1999, s.12.

²⁰⁴ Gülbeden, s.170-175.

²⁰⁵ Burn, C.4, s.39.

²⁰⁶ Bayur, s.51.

firara başlamıştı.²⁰⁷ O, bu zor durum içerisinde iken Şir Han'da onu yakalamak için fırsat kolluyordu. Hümayun Marvar sınırına geldiğinde Raca Maldeo komşusu olan Bikaner Krallığı ile savaş halinde idi. Hümayun'u ele geçirmek isteyen Şir Han, Raca Maldeo'ya Hümayun'un yakalanması ve kendisine teslim edilmesi durumunda birkaç yeri onun hâkimiyetine bırakmayı vadetmişti. Hümayun, Marvar sınırına geldiğinde şüpheleri artmış ve kendisine karşı kurulan tuzağı haber almıştı. O, hızlı bir şekilde harekete geçmiş ve geri çekilmeye başlamıştı.²⁰⁸

Hümayun ve beraberindekiler zorlu arazi şartları ve susuzluk ile mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Arkalarında ise Maldev ordusu yaklaşmaktaydı. Bu zorlu seyahat sonunda Ömerkut'a varmayı başarmışlardı (1542). Rana Persad, Hümayun'u konuksever bir şekilde karşılamıştı. Hümayun'un maddi olarak da zor bir durum içerisinde idi. Bu nedenle Turdu Bey'den borç para alınmış ve orduya dağıtılmıştı. Rana ise Hüseyin Argun ile mücadele etmesi için Hümayun'a 2000-3000 civarında bir süvari birliği sağlamıştı. Bu sırada Hümayun'un eşi Hamide Banu Begüm Ekber'i dünyaya getirmişti.²⁰⁹

Hümayun'un Ömerkut Racası ile beraber Hüseyin Argun'a karşı giriştiği mücadele sonunda bir netice elde edememiş ve Raca da onu terk etmek zorunda kalmıştı. Bu sırada Bayram Han'ın gelerek Hümayun'a katılması onu ve maiyetini cesaretlendirmişti. Kararlı bir yapıya sahip olan Bayram Han, kısa zaman içinde Hümayun'un en değerli beylerinden biri oldu.²¹⁰ Bu gelişmeler olurken Mirza Kamran'ın Kandahar valisi olan Karaca Han, Hümayun ve Hindal'e haber göndererek, onları Kandahar'a davet ediyordu. Hümayun'da bu davet üzerine kardeşi Hindal'i Kandahar'a göndermişti.²¹¹ Şah Hüseyin Argun da Hümayun'a haber göndererek ülkesini terk ederek Kandahar'a geçmesini teklif ediyordu. Ayrıca Hüseyin Argun bunu kabul ederse ona para ve başka destek de sağlayacağını vadetmişti.²¹² Şir Han ise Raisin kurganı ve Malva'yı alarak, Gücerat istikametinden Delhi-Agra bölgesine giden yolları kontrolü altına almıştı. O, aynı zamanda Sind'e kuzey tarafından girmeye başlamıştı. Bu

²⁰⁷ Kaan, s.227.

²⁰⁸ Rima Hooja, **A History Of Rajasthan**, New Delhi : Rupa Co., 2009, s.522-524.

²⁰⁹ Gülbeden, s.176-178.; Jouher, s.41.

²¹⁰ Prasad, s.215.

²¹¹ Gülbeden, s.181.

²¹² Burn, C.4, s.40.

baskı altında daha fazla kalamayan Hümayun, Şah Hüseyin'in teklifini kabul etmek zorunda kalmıştı.²¹³

Karaca Han'ın Kandahar'ı Hindal'e verdiğini duyan Kamran, buraya doğru yola çıkmıştı. Hümayun ise olası bir kardeş kavgasının önüne geçmek için halası olan Hanzade Begüm'ü Kandahar'a yollayarak kardeşlerine nasihat etmesini, bir birlik oluşturmalarının zaruri olduğunu iletmesini istemişti. Kardeşkanı dökmekten çekinmeyen Kamran, Kandahar'da hutbeyi kendi adına okutmak istemiş, ancak Hindal bu duruma muhalefet etmişti. O, babası Babür'ün padişahlığı Hümayun'a verdiğini ve herkesin bunu kabul ettiğini söylüyordu. Kandahar'daki bu gergin dönemde Babürlü tarihinde önemli bir yer teşkil eden hanedan üyesi kadınlarda bu mücadelelerin içerisinde yer almışlardı. Mirza Kamran Gübeden ve Hindal'in annesi olan Dildar Begüm ile görüşmüş ve kendisine destek vermesinin istemişti. Hanzade Beyim ise hutbenin Kamran'ın adına okutulmasına muhalefet etmiş, ancak Kamran güç kullanarak hutbenin kendi adına okutulmasını sağlamıştı.²¹⁴

Hümayun, Kandahar sınırına geldiği zaman kardeşi Askeri'nin kendisinin kuvvetlerinden üstün bir güçle ona karşı yürüdüğü haberini almıştı. Bu sırada henüz bir yaşında olan Ekber için Afganistan'ın sert hava şartları tehlike oluşturmaktaydı. Askeri'nin baskınına karşın Hümayun oğlu Ekber'i lalası Cevher'e bırakarak, kendisi süratle buradan uzaklaşır. Hümayun bu baskından kurtulur fakat oğlu Ekber kardeşi Askeri'nin eline düşmüştü. Askeri, Ekber'i ve lalası Cevher'i Kandahar'a götürmüş ve burada ikisine de çok iyi muamele etmişti.²¹⁵

2.3.3. Hümayun'un İran'a Sığınması

Hümayun'un Kandahar'a giderken uğramış olduğu baskından sonra tek çaresi İran'a kaçmaktı. O birçok sıkıntı çektikten sonra Hilment Irmağı'nı geçip Horasan'a Şah Tahmasb'ın ülkesine girer.²¹⁶ Uzun süreli talihsizlik ve başarısızlık Hümayun'un gelecek hususunda ümidini yitirmesine sebep olmuş ve bütün dünyevi hırslarını terk etme fikri zihninde zuhur etmişti. Onun eski arkadaşı ve sadık bir devlet adamı olan Bayram Han Nisan 1543 Sind'de ona katılmıştı. Hümayun'un talihi oldukça kötü

²¹³ Bayur, *Hindistan Tarihi; Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.52.

²¹⁴ Gülbeden, s.181-182.

²¹⁵ Ömer R. Doğrul, *Ekber Bir Türk Dâhisi*, İstanbul: Yüksel Yayınevi, 1994, s.35-36.

²¹⁶ Yiğit, s.48.

gözükmekteydi. Onu çok sayıda adamı ve akrabası terk etmişti. Daha önce ataları Safeviler ile yakın ilişkiler kurmuş olan Hümayun'a kendisi de Şii olan Bayram Han tarafından Safeviler'e sığınması yönünde teklifte bulunulmuştu.²¹⁷

Safevi tahtında Şah İsmail'in en büyük oğlu olan Şah Tahmasb bulunmaktaydı. Tahmasb döneminde kardeşi Sam Mirza'nın Babürlü toprakları içerisinde olan Kandahar Kalesi'ne bir akın düzenlenmiş, ancak kaleyi kuşattığı anda Lahor'dan yardıma gelen Kamran Mirza'ya yenilerek geri çekilmişti.²¹⁸ Bayram Han, Hümayun'a Şah Tahmasb'a göndermek üzere, İran ziyaretini ve onunla görüşme isteğini belirten bir mektup yazmasını tavsiye etmişti. Bayram Han, İran sınırlarına girmeden önce güvenlik için Tahmasb'ın izninin alınması gerektiğini düşünüyordu.²¹⁹ Hümayun 29 Aralık 1543'de Tahmasb'a Kulu Bey aracılığı ile bir mektup gönderdi. Hümayun kardeşi Askeri'nin onu ele geçirmek için bir kuvvet gönderdiğini öğrenince Şah'ın cevabını beklemeden Helmand'ı geçti ve Sistan bölgesine girdi. Sistan hâkimi Ahmed Sultan Şumlu, Hümayun gelişini memnuniyet ve misafirperverlik içerisinde karşılar. Sultan Şumlu, Hümayun'u kendi evinde misafir etmiş ve eşi Hamide Banu Begüm ile ilgilenmeleri için kendi eşini ve annesini göndermişti.²²⁰

Ahmed Sultan, Hümayun'un Sistan'a geldiğini Horasan Genel Valisi olan Sultan Muhammed Mirza'ya ve Herat Valisi olan Muhammed Han Şerafettin'e haber göndermişti. Hümayun'un daha önce Kulu Bey ile göndermiş olduğu mektup da Tahmasb'a ulaşmıştı. Tahmasb, onun bu iltica talebinden çok memnun olmuş ve bunu göstermek için Kazvin'de üç gün davulların çalınmasını istemişti. O, Hümayun'a cevap olarak gönderdiği mektupta hoş bir üslupla cevap veriyor, onu ülkesine gelmesinden dolayı duyduğu memnuniyeti dile getiriyordu. Hümayun'un Sistan'dan sonraki istikameti olan Herat'da karşılanması için Muhammed Han'a bir mektup göndermişti. Bu mektup, Hümayun'un Herat'ta karşılanması ve henüz on yaşında olan Sultan Muhammed Mirza'nın onu karşılarken nasıl hareket edeceği hususunda ayrıntılı bilgi içermekteydi. Hümayun'a diğer şeylerle birlikte Sultan Hüseyin Baykara'nın yaptırmış olduğu yapılar da gösterilecekti. Çarşı ve pazarda kadınların ve genç kızların oturması

²¹⁷ Riazul İslam, **Indo-Persian Relations: A Study of The Political and Diplomatic Relations Between The Mughal Empire And İran**, Tahran: Ripon Printing Press, 1970, s.25.

²¹⁸ Tufan Gündüz "Tahmasb", **DİA.**, C.39, İstanbul: TDV Yayınları. 2010, s.413-414.

²¹⁹ Sukumar Ray, **Bairam Khan**, Karachi: University of Karachi Institute of Central and West Asian Studies, 1992, s.70.

²²⁰ Allami, s.414-415.

için serilen halı ve bezler şehirde bir gelenektir, kadınlar gelip gidenlere buralarda teşrifatta bulunuyordu. Muhammed Han'a gönderilen fermanda Hümayun'un misafir edilmesi ile ilgili günlük rapor gönderilmesi isteniyordu. Bu talimatların dışında en ufak gevşeklik yapanların cezalandırılacağı da ifade edilmekteydi.²²¹

Tahmasb, Şiiliği Hindistan'da yaymak için bir fırsat yakalarken, doğudaki Sünni rakipleri olan Özbek ve Afganlara karşı da yeni bir ittifak içerisine girmiş oluyordu.²²² Tahmasb'ın Kandahar'a hâkim olma hususundaki başarısızlığı, onun Şir Han tarafından Hindistan'dan çıkartılan ve Kabil'de kardeşinin ihaneti ile tahtını tümüyle kaybeden Hümayun'u misafirperver bir tutum ile karşılamasının sebeplerinden biridir.²²³

Hümayun Kazvin'e geldiğinde Şah Tahmasb yazlık yaylak olarak kullanılan Zanjan'a gitmiş durumdaydı. Şah burada Hümayun için bir av partisi düzenlemek istiyordu. Hümayun, Zanjan yakınlarına geldiği zaman onu burada daha önce Şah'a elçi olarak gönderdiği Bayram Han karşılamıştı.²²⁴ Hümayun, Tahmasb'ın otağında onunla görüşmüştü. Bu görüşme sırasında Şah'ın kardeşi Behram Mirza, bir kaftan getirerek Hümayun'a giydirmişti. Mezhebi açıdan önem taşıyan taç giydirilmesi ise bu görüşmede hariç tutulmuştu. Tahmasb, Hümayun'a büyük miktarda nakit para ve altı, değerli eşyalar ve kıymetli elbiseler hediye etmişti. Onun en yakın adamı olan Şii Bayram Bey'e ise Şah tarafından "Han" unvanı verilmişti.²²⁵

2.3.4. Hümayun'un İran'daki Faaliyetleri

Hümayun, İran'da kendisine layık bir hüsnü kabul görmüştü. Tahmasb ile görüşmesi kendi tahtını geri kazanmak için de bir yoldu.²²⁶ İran'da iki lider arasında yapılan görüşmelerde Tahmasb, Şiiliği kabul etmesi şartıyla ona gerekli desteği vereceğini dile getirmişti. Hümayun ilk başlarda Şii inancını kabul etmekte gönülsüz olsa da zamanla bu şartı kabul etmek zorunda kalmıştı.²²⁷ Onun Şiiliğe yönelmesinde en yakın ve güvendiği adamı olan Karakoyunlu Türkmenleri'nden olan Bayram Han'ın etkisi ön

²²¹ İslam, s.26-27.

²²² Cihan Oruç ve Mehmet Dağlar, "Tahmasb-Humayun İttifakında Şiilik'in Rolü", **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Aralık, 2016, s.666-667

²²³ Ahmed, s.39.

²²⁴ Bayazid Bayat, "Tarikh-i Humayun", **Three Memoirs of Homayun**, , trans. Wheeler M. Thackston, California: Mazda Publishers, 2009, s.10

²²⁵ Oruç ve Dağlar, s.667

²²⁶ Kaan, s.228.

²²⁷ Sukumar Ray, **Humayun in Persia**, Kolkata: The Asiatic Society, 2002, s.27-28.

plana çıkmaktaydı. Hümayun zorunlu olarak Şiiliği benimsemiş ve Tahmasb'ın desteğini aramıştı. Öte yandan Şir Han'ın Osmanlı Devleti ile ittifak kurma ihtimali de Şah Tahmasb'ın Hümayun'a yardım etmesini kolaylaştırmıştı.²²⁸

Hümayun'un Tahmasb'tan yardım talep etmesinin mimarı olan Bayram Han bir Şii'ydi. O, İran'da kendi ataları olan Karakoyunlu Türkmenleri'nden yakınları ile görüşmüştü. Tahmasb, Bayram Han'ı kendi hizmetinde tutmak istemişti. O, bunun için Bayram Han'a Diyarbakır ve Azerbaycan yönetimini teklif etmişti. Bayram Han bu teklifi Hümayun'un ona duyduğu gereksinimden ötürü kabul etmemişti.²²⁹

Hümayun İran'da iyi kabul görmüş olsa da zamanla ona karşı bazı muhalif görüşler ortaya çıkmaya başlamıştı. İranlı ve Türkmen idareciler geçmişte Babür ve Şah İsmail arasındaki ittifaka Babür'ün ihanet ettiğini dile getiriyorlar ve Hümayun'un da bunu tekrarlayacağından endişe ediyorlardı. Ona karşı oluşan olumsuz düşüncülerin altında Safevi ve Çağatay hanedanları arasındaki rekabet ve Şii-Sünni çatışması yer alıyordu.²³⁰ Hümayun, bu olumsuz durum içerisinde Tahmasb'ın memnuniyetini kazanmak için birçok yönetim başvürmüştü. Onun, Tahmasb'a gönderdiği şiirler, içinde bulunduğu durumun bir göstergesi niteliğindedir:

1) *Şahlar hep Hümanın gölgesini arzularlar*

Bak ki Hüma senin gölgeni arıyor.

2) *Ali'nin Erjeb Çölü'nde Selman'a yapığı gibi*

*Şah'ın da bana nezaketle davranacağını umarım.*²³¹

Hindistan'daki tahtını geri kazanmak için Tahmasb ile anlaşmaktan başka şansı olmayan Hümayun, Şah'ın Şii inancını kabul etmesi yönündeki şartını kabul etmeye razı olmuş ve bir anlaşma yapılmıştı. O, Safevi kuvvetleri ile birlikte fethettiği yerlerde Şii inancının yayılması ve 12 imam adına hutbe okutulmasına rıza gösterecekti.²³²

Şah Tahmasb artık ağır gelen misafirini uzaklaştırmayı uygun görmekte ve ondan İran menfaati için Kandahar'ın fethini istemekteydi. Kuvvetli bir ordu tertipten sonra

²²⁸ Oruç ve Dağlar, s.666.

²²⁹ Ray, s.81.

²³⁰ Ray, *Humayun in Persia*, s.40.

²³¹ Badaoni, s.571-572.

²³² Oruç ve Dağlar, s.668

Hümayun harekete geçerek Erdebil'e girmişti (1544). Burada Safevi şeyhlerinin türbelerini ziyaret eder. Tahmasb, oğlu Murat Mirza komutasında 2.000 kişiden oluşan bir kuvveti Meşhed bölgesinden toplayarak Hümayun'un emrine vermişti. Bu hareketin amacı Kandahar Kalesi'nin zapt edilerek İran'a bağlı bir eyalet haline getirmek ve durumun müsaade ettiği ölçüde Kabil ve Hindistan'ın da Hümayun'a bırakılacak şekilde fethiydi. Hümayun Sar-Sabzevar yolu ile Meşhed'e gelir. O, burada ordunun başına geçerek ilerlemişti.²³³

2.3.5. Hindistan'ın Kuzeyinde Siyasi Durum ve Sur Hanedanı

İdari alandaki kabiliyeti ile önce Bihar'ın idaresini eline alan Şir Han, Hümayun'u 1540 yılında Kuzey Hindistan'dan çıkarmayı başarmıştı.²³⁴ Bu başarı ile kendi iç işlerine dikkatini verebilmişti. Kuzey sınırlarının güvenliğini sağlamak amacıyla büyük kalelerin yapımına başlamıştı.²³⁵ Babürlüler'in geri dönüşünü engellemek isteyen Şir Han, Pencap'ın güvenliği için de çalışma içerisine girmişti. Beluç kabilelerinin kendisine itaat etmelerini sağlamış ve Babürlü kaçakların kendisine teslim edilmesi konusunda onlar ile anlaşmıştı.²³⁶

Şir Han 1541 yılında Agra'ya gelmiş, daha sonra ise Bengal ve Bihar'a hareket etmişti. Bengal'e ulaştığı zaman bu kararından dolayı pişmanlık duyar ve Chanderi'de Raca Puran Mal'ın eline düşen Müslümanların ailelerini kurtarmak üzere geri dönmeye karar vermişti. 1543'te Mandu'yu hâkimiyeti altına almayı başarmıştı.²³⁷ Bir yıl sonra Malva'yı ele geçirme düşüncesi ile sefere çıkmıştı. Bu hareket sırasında Hümayun'un emirlerinden biri olan Abul Kasım Bey gelerek Şir Han ile görüşmüş ve kalenin alınmasında yardımcı olmuştur.²³⁸ Böylece Şir Han, Hümayun'u tahtından indirdikten sonra kurduğu Afgan-Sur Devleti'nin sınırlarını hızlı bir şekilde genişletmiş oluyordu. Malva Raisen, Mültan, Sind ve Pencap'ın bir kısmını egemenliği altına almayı başarmıştı. Bihar'daki Patna şehrini başkent yapan Şir Han, Kuzey Hindistan'ın yeni hâkimi oluyordu.²³⁹

²³³ Bıyıktay, s.56.

²³⁴ Marshall G. S. Hodgson, **İslam'ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih: Ateşli Silahlar İmparatorlukları ve Modern Zamanlar**, C.3, İzzet Akyol (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1993, s.64.

²³⁵ Burn, C.4, s.51-52.

²³⁶ Khan, s.157.

²³⁷ Sarwani, s.559.

²³⁸ Badaoni, s.474-475.

²³⁹ Azmi Özcan, "Suriler", **DİA.**, C.37, TDV Yayınları, 2009, s.542.

1543'de Kuzey Hindistan'da Şir Han'dan başka tek güçlü kişi olarak Racput hükümdarı Maldeo kalmıştı. 1544 yılı başlarında 80.000 kişiye yakın ordusu ile ona karşı bir sefere girişmişti. Arazi şartları ve mücadelenin uzaması Afgan ordusunda kıtlık çıkmasına neden olmuştu. Şir Han bu zor durumdan ordusunu kurnazlıkla çıkarmayı başarmıştı. Maldeo'nun eline geçmesini sağladığı ve onun beylerinin Şir Han'a işbirliği teklif ettiği yönündeki uydurma mektuplarla Racput hükümdarını çekilmeye zorlamıştı. Şir Han bu Racput kuvvetlerinin önemli bir kısmını mağlup etmişti ve Codpur Devleti'nin önemli bir kısmını idaresi altına almıştı (1544). Şir Han'ın kazandığı bu mücadelenin akabinde Racistan'danki Racput devletlerinin çoğu Şir Han'ın hâkimiyetini tanımışlardı.²⁴⁰

Şir Han, Hindistan'da bu faaliyetleri yürütürken İran'a sığınmış olan düşmanı Hümayun'un kendisine verilmesi için Tahmasb'a bir elçi gönderdi. Tahmasb bu teklife sert cevap vermiş, Sur'lu elçilerin kulak ve burunlarının kesilmesini emretmişti. Bu harekete misilleme olarak Hindistan'daki birçok İranlının kulak ve burunları kesilmişti.²⁴¹ Hindu Racputlar'a karşı mücadelesini sürdüren Şir Han, 1545 yılında Hindistan'ın en ünlü ve en güçlü kalelerinden biri olan Kalincar Kalesi'ni kuşatmıştı. Kısa bir zamanda büyük bir enerji ve beceri ile kale duvarlarını yıkmak üzere tüneller açtırdı. Bu sırada ordu cephaneliğinin ateş alması sonucu bir patlama gerçekleşmişti.²⁴² Patlama sırasında Şir Han ciddi şekilde yaralanmış ve kısa bir süre sonra ölmüştü (22 Mayıs 1545).²⁴³ Cesur bir savaşçı ve büyük bir fatih olan Şir Han parlak bir idari sistemin de mimarıydı. Beş yıllık kısa yönetim süresince birçok reform gerçekleştirmişti. Tarihçiler onu överken idaresi altındaki dönemi altın bir devir olarak görürler. Afganlar için Şir Han bir kurtarıcı olarak görülüyor ve büyük bir saygı görüyordu.²⁴⁴ Şir Han, Babürlü yönetiminin devlet idaresi açısından tüm yararlı yönlerini benimsemişti. İdaresi altındaki halk ile yakın bir ilişki kurdu ve devlet suiistimaline karşı onları korumuştur.²⁴⁵

Hindistan'da Kannevc zaferinin ardından ipleri eline almış olan Şir Han, Hindistan'da devlet mekanizmasının her bölümünü harekete geçirmiş, caddeler, yollar, hastaneler ve

²⁴⁰ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.54.

²⁴¹ Ahmed, s.40.

²⁴² Badaoni, s.482.

²⁴³ Burn, C.4, s.55.

²⁴⁴ K. Ali, *A New History of Indo-Pakistan Since 1526*, Dacca: Ali Publications, 1970, s.30.

²⁴⁵ Banerji, s.256.

medreseler gibi birçok faydalı eser meydana getirmişti.²⁴⁶ İktidarı döneminde Şir Han, Sonorgaon'dan İndus'a, Agra'dan Mandu'ya kadar ticari seferlere uygun güzergâhlar üzerinde içerlerinde cami bulunan donanımlı 1.800 kervansaray inşa ettirmişti.²⁴⁷ Ticari alanda tüccarlar ve yolcuların hizmeti için kervansaraylar inşa edilmiş ve sağlanan güvenlik ile birlikte ekonomik bir iyileşme de görülmüştü.²⁴⁸ Hindistan'ın güneyinde İslamiyet'in yayılmasında kazandığı birçok başarının büyük katkısı olmuştu. Ölümü ile birlikte Delhi'de büyük bir matem yaşandı. Babasının ölümünün ardından Afgan-Sur Devleti'nin tahtına oğlu İslam Şah geçmişti.²⁴⁹

2.4. Babürlü Devleti'nin Yeniden Kurulma Süreci

2.4.1. Kandahar'ın Fethi (1545)

Hümayun, Şehzade Murad ve Budak Han'ın komutasındaki Safevi kuvvetleri ile beraber Kandahar üzerine yürümüştü. 1545'in baharında şehrin önüne gelinmişti.²⁵⁰ Kandahar, Kabil hükümdarı olan Kamran adına kardeşi Askeri tarafından idare edilmekteydi.²⁵¹ Hümayun bu kurganın önüne geldiğinde Türkmenler buranın hemen düşeceğini sanırmışlar, fakat böyle olmamıştı. Askeri Kandahar'a kapanmış ve teslim olmayı reddetmişti. Kuşatmanın uzaması üzerine Kamran'ın Kandahar'a yardıma geldiği söylentisi çıkmıştı. Bu söylenti Türkmen Bey ve erleri geri dönmeye sevk ediyordu. Kuşatmanın uzamasının ortaya çıkardığı bir hadise de Kandahar'da bulunan beylerin çoğunun şehirden kaçarak Hümayun'a katılmalarıydı. Kandahar'ın kuşatılmış olduğu sırada Hümayun kardeşi Kamran'ı kendi egemenliğini tanımaya davet için Bayram Han'ı kendisinin ve Tahmasb'ın mektuplarıyla birlikte Kabil'e göndermişti.²⁵² Altı aylık kuşatma sürecinde Askeri oldukça zor bir durumda kalarak, barış talebinde bulundu ve Eylül 1545'te kaleyi teslim etmişti. Kandahar'daki Askeri'nin hazinesinin iki hükümdar arasında paylaşılacağı hususunda anlaşmaya varıldı. Hümayun, bu anlaşmaya sadık kalmış, ancak Safevi kumandanlarının ele geçirilen ganimetlerden daha fazla pay talep etmesi Hümayun'u zora sokmuştu.²⁵³ Kandahar şehri Safeviler ile

²⁴⁶ Galip, s.114.

²⁴⁷ T. W. Haig, "Şir Şah" İslam Ansiklopedisi, C.11, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, s.562.

²⁴⁸ Özcan, "Şir Şah", s.179.

²⁴⁹ Galip, s.115.

²⁵⁰ Ray, *Humayun in Persia*, s.51.

²⁵¹ Doğrul, s.35.

²⁵² Yiğit, s.49-50.

²⁵³ İslam. s.41.

yapılan anlaşmaya gereğince Şehzade Murad'ın kontrolüne bırakılmıştı (7 Eylül 1545). Ayrıca şehrin fethi ile elde edilen ganimetler, Tahmasb'a gönderilmişti.²⁵⁴

Hümayun, Kandahar'ın ele geçirilmiş olmasına rağmen umutsuz bir durum içerisindeydi. Safevilerin yardımıyla almış olduğu Kandahar'ı Safevilere teslim etmişti. Büyük bir Çağatay grubu, Kandahar'ın düşüşünden önce ve sonra ona dâhil olmuştu. O, bunun kendi kaderinde olumlu bir dönüşüme vesile olmasını umuyordu. Kamran ise hala Kabil ve Gazne'nin kontrolünü elinde tutuyordu. Hümayun, adamlarıyla birlikte Kandahar'dan biraz uzak mesafede güvensiz bir mevkide konuşlanmıştı, bu sırada kış hızla geliyordu. Hâkim olan güvensizlik ortamı Askeri'nin kaçma girişimiyle daha da pekişti. Hümayun'un ailesini, hazinesini ve tutsaklarını bırakabileceği bir kale yoktu. Onun maiyeti oldukça sabırsızlanmıştı. Onların bazıları Kabil'de Kamran'ın elinde rehine olan aileleri için Hümayun'u terk etmişlerdi. Bazı danışmanları, ona Kandahar'ı Budak Han'dan almasını tavsiye ediyordu. Kaleyi güçlü bir şekilde savunacak yeterli askeri birlik olmadıkça böyle bir harekât ihtimali sakıncalı değildi.²⁵⁵

Kandahar'a hâkim olan Şehzade Murad'ın ölümünden sonra Hümayun'un destekçileri şehrin Safevilerden alınması gerektiğini daha yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardı. Mevcut Safevi kuvvetlerinin Hümayun ile birlikte hareket etmekteki gönülsüzlüğü mevcut durumu sürdürülemez hale getiriyordu.²⁵⁶ Ayrıca Kandahar şehri fethedildikten sonra bu kuvvetlerin büyük bir bölümü ülkelerine geri dönmeye başlamışlardı. Bu gelişme üzerine Hümayun'da şehrin Safevilerden alınmasını düşünmeye başlamıştı.²⁵⁷ Bu sırada kış mevsimi yaklaşırken, Hümayun'un kuvvetlerinin şehre girmesi Safevilerden tarafından engelleniyordu.²⁵⁸ Kandahar, Safevilerden alınmış, Budak Han kaçmayı başarmıştı. Hümayun şehirde kontrolü sağladıktan sonra burayı emirleri arasında paylaşmıştı.²⁵⁹

Hümayun, Kandahar'ın valisi olarak Bayram Han'ı seçmişti. Bunun sebebi de onun Şah Tahmasp tarafından daha makul karşılanabileceği ihtimali idi. Hümayun, Şah Tahmasb'a Budak Han'ın Şah'ın emirlerine karşı hareket ettiğini, Kandahar'ı onun

²⁵⁴ Ray, *Humayun in Persia*, s.54.

²⁵⁵ İslam, s.42.

²⁵⁶ Bayat, s.18.

²⁵⁷ Ray, *Humayun in Persia*, s.52-54.

²⁵⁸ Ray, *Bairam Khan*, s.90.

²⁵⁹ Jauher Aftabachi's, "Tadhkiratu'l Vakiat", **Three Memoirs of Homayun**, Wheeler M. Thackston (çev.), California: Mazda Publishers, 2009, s.134.

elinden alarak Bayram Han'a verdiğini, kalenin Şah'ın kontrolünde kalmaya devam ettiğini bildirmişti. Şah'ın bu şartlar altında kabul etmekten başka seçeneği yoktu. Kandahar üzerine yapılacak olan bir sefer, pahalı ve zahmetli olacaktı. Ayrıca bu durum bir taraftan Babürlüler'in düşmanlığını arttıracak, bir yandan da batı sınırlarında Osmanlıları harekete geçirecekti. Şah Tahmasb, bu durumu kabullenmek zorunda kalmıştı.²⁶⁰

2.4.2. Kabil'in Fethi

Hümayun Kandahar'ı ele geçirdikten sonra Kabil üzerine hareket etmişti. Kardeşi Kamran'ın etrafındakilerin çoğu ondan ayrılarak Hümayun'a katılmıştı. Kamran ordusunun eridiğini görünce ordudan kaçır, önce Kabil'e, sonra Gazne'ye ve oradan da kayınbabası Hüseyin Argun'un yanına Sind'e gider.²⁶¹ Hümayun, 17 Kasım 1545'de Kabil'e girmiş ve burada üç yıl önce ayrılmış olduğum oğlu Ekber'e kavuşmuştu. Hümayun'un Kabil'de bulunan eşleri ve kızları da özgürlüklerine kavuşmuşlardı. Kamran'ı destekleyen bazı beyler de Hümayun'a katışımardı. Kışı Kabil'de geçiren Hümayun Bedahşan'da bulunan Mirza Süleyman'ı kendisine bağlılığını bildirmek üzere Kabil'e çağırılmıştı. Ancak Mirza Süleyman bu çağrıya olumlu cevap vermedi. Bedahşan üzerine yürümeyi tasarlayan Hümayun, kendisine karşı muhalif tutum alan amcasının oğlu Yadigâr Nasır Mirza'yı ortadan kaldırılmıştı. Bahar mevsimini gelmesi ile birlikte de harekete geçerek kendisini tanımak istemeyen Mirza Süleyman üzerine sefere çıkmıştı. Mirza Süleyman, Hümayun'a karşı 20.000 kişilik bir güç ile karşı koymaya hazırlanıyordu. O, Andarab'da kamp kurmuş ve savaş düzenini oluşturuyordu. Hümayun'un güçleri ise 6.000 civarında bir kuvvetten oluşuyordu. Bazı emirlerinde katılımı ile bu sayı artmıştı. Meydana gelen savaş neticesinde Hümayun'un kuvvetleri galip gelmiş ve Bedahşan'ın kontrolü sağlanmıştı. Mirza Süleyman'ın ordusundaki atlar ve savaşçılar Hümayun'un hizmetine girmişlerdi.²⁶² Bu ortamdan yararlanmak isteyen Mirza Kamran harekete geçerek Kabil'e gelerek şehri tekrar ele geçirmiş ve Ekber'i hapsedmişti.²⁶³

²⁶⁰ İslam, s.44.

²⁶¹ Yiğit, s.51.

²⁶² Bayat, s.54-59.

²⁶³ Bayat, s.32.

Kabil'deki konumunu sağlamlaştırmaya çalışan Kamran, Hümayun'u destekleyen birçok kişiyi idam ettirmişti. Hümayun Mirza Süleyman'ı affederek Kabil'e doğru yola çıkmıştı.²⁶⁴ Kabil Kalesi üç ay süre ile muhasara edilir. Durumun kötüleştiğini anlayan Kamran gece karanlığından faydalanarak kaçır ve Zuffer yönüne ilerler. Hümayun, Kabil'i ele geçirmiş ve Kamran'ı takip için kardeşi Hindal'ı göndermişti. Kabil'in yerleşimcilerine karşı kızgın olan Hümayun tüm gece şehri yağmalamaları için birliklerine izin vermişti.²⁶⁵ Kaçarak Özbeklere sığınan Kamran eski gücünü geri kazanması muhtemel görünmeye başlamıştı. O, Özbekler'in Bedahşan'ı istila etmesine yardım etti ve eski destekçilerinin birçoğunu geri kazanarak, bazı başarılar elde etmişti. Hümayun ile devam eden mücadelesinde Özbekler'den gerekli desteği alamayan Kamran, netice vermeyen bazı vuruşmalardan sonra ona boyun eğmişti. Kamran, Hümayun'un onu affedeceğine inanıyordu.²⁶⁶ Hümayun, kendisine teslim olan kardeşini affetmiş ve Gölub'ı ona câgîr olarak vermişti (1547).²⁶⁷

2.4.3. Özbekler ve Mirza Kamran ile Mücadele

Hümayun kardeşi Kamran'ı mağlup ettikten sonra ona destek vermiş olan Belh'in Özbek yönetimi üzerine sefere çıkmaya karar vermişti. Belh'in ele geçirilmesi ile bu şehrin verimli arazisine sahip olunacak ve Hümayun'un egemenlik sahasının kuzey sınırının güvelliği sağlanacaktı. Bu amaç doğrultusunda Hümayun Kabil'den çıkarak kuzey yönünde bulunan Belh'e doğru ilerlemişti (1549).²⁶⁸ O, Belh'e doğru ilerlerken Mirza Süleyman, Mirza İbrahim ve kardeşleri Hindal, Askeri ve Kamran'a kendisine katılmaları yönünde çağrıda bulunmuştu. Hümayun'a Narin'e gelerek burada kamp kurduğunda Kişm'deki Mirza Süleyman ve Mirza İbrahim; Kunduz'daki, Hindal gelerek ona katılmışlardı. Daha sonra Askeri'de emrindeki kuvvetler ile orduya katılmış fakat Kamran gelmemişti. Bu durum Hümayun'u endişelendiriyordu. O, Kamran'ın Kabil'e saldıracağını düşünüyordu.²⁶⁹ Nihayetinde Hümayun ve Pir Muhammed Han'ın kuvvetleri karşı karşıya gelmiş ve yapılan muharebeyi Hümayun kazanmıştı. Bu sırada Kamran'ın Kabil'e saldırdığı haberinin gelmesi ordunun moralini bozmuştu. Geri dönülmesi yönünde Hümayun ikna edilmiş ve Kabil'e dönüş başlamıştı. Mirza Kamran

²⁶⁴ Bayat, s.32.

²⁶⁵ Jouher, s.87.

²⁶⁶ Burn, C.4, s.41-42.

²⁶⁷ Ray, *Bairam Khan*, s.97.

²⁶⁸ Michel Prawdin, *The Builders of The Mogol Empire*, Londra: George Allen & Unwin Ltd, 1963, s.111.

²⁶⁹ Bayat, s.45-47.

Hümayun'un geri döndüğünü duyduğunda Gölab'tan hareket ederek Mirza Süleyman'a karşı yürür. Daha sonra Talikan ve Kale-i Zafer'i alan Kamran, Hindal ile karşı karşıya gelmiş ve Hazara bölgesine geri çekilmek zorunda kalmıştı. Temmuz 1550'de Hümayun, Kamran'ın bu sonu gelmez isyan hareketine karşı harekete geçerek Gurbend'e doğru ilerlemişti. O, bu ilerleyişi sırasında Kamran tarafından Kıpçak boğazında tuzağa düşürülmüş ve çıkan çatışmada kendisi de yaralanmıştı. Mirza Kamran bu baskından sonra hızla Kabil'e ilerlemiş ve şehri kontrolü altına almıştı. Kamran ile Hümayun arasında barış görüşmeleri olmuş ancak Kamran'ın uzlaşmaz tavrı buna imkân vermemişti. Kaçınılmaz olarak yapılan savaşta Hümayun kardeşini mağlup etmiş ve üç ay kadar süre ile elinden çıkmış olan Kabil'i geri almıştı. Kamran kaçmayı başarırken Mirza Askeri yakalanmış ve Mekke'ye gönderilmişti.²⁷⁰

Kamran sorunu ile uğraşmaya devam eden Hümayun, bunun için hazırlıklar yaptırmıştı. Yapılan mücadeleler sırasında Kamran'ın ona destek veren Afganlar ile birlikte yaptığı bir sürpriz saldırı neticesinde Hindal ölmüştü (1551). Bu olayın ardından Hümayun, Afganlar ve Kamran üzerine sefere çıkmıştı. Hümayun'un kuvvetlerine karşı başarı elde demeyen Kamran, Şir Han'ın oğlu Selim Şah'a sığınmak için kaçmıştı.²⁷¹ Kamran'ın sığınma talebine Selim Şah'ın sıcak bakmaması onun Gekker hâkimi Sultan Adem'e sığınmaya itmişti. Bu gelişmelerden haberdar olan Hümayun harekete geçerek onu yakalanmıştı. Bu gelişme ile Kamran'ın bitmek bilmeyen isyan hareketi son bulmuştu.²⁷²

Hümayun'un bütün beylerinin bu sonu gelmeyen kardeş kavgalarına bir son verilmesi için Kamran'ın öldürülmesini talep ediyorlardı. Hümayun kardeşini öldürmekten sakınıyordu, ancak bu yıpratıcı mücadelenin onun iktidarını zor duruma soktuğunun farkındaydı.²⁷³ Gülbeden'in eserinde gördüğümüz üzere Mirza Hindal'in ölümünden de Kamran sorumlu tutulmaktaydı. Ayrıca Kamran ile yapılan mücadelelerde Türkistan Türkleri'nden çok sayıda insan hayatını kaybetmişti.²⁷⁴ Tüm bu sebeplerden Hümayun kardeşinin gözlerini kör ettirerek Mekke'ye göndermişti.²⁷⁵

²⁷⁰ Ray, *Bairam Khan*, s.98-99.

²⁷¹ Bayat, s.66.

²⁷² Ray, *Bairam Khan*, s.101-102.

²⁷³ Prawdin, s.115.

²⁷⁴ Gülbeden, s.216.

²⁷⁵ Farid A. Barbhuiya, "Historians and Historiography During the Reign of Akbar", (**Doctoral thesis**, Gauhati University, Guwahati, 1989), s.89.

2.4.4. Hümeyun'un Yeniden Hindistan'a Hâkim Olması ve Bayram Han'ın Rolü

İslam Şah'ın da 1553 yılında ölümü ile birlikte Afgan-Sur Devleti Pencap, Agra, Delhi, Bengal ve Doğu Bölgesi olarak ayrılmış bir yapı halini almıştı. Bu yerleri Sur Hanedanı'na mensup beyler ve Şir Han'ın oğulları idare ediyordu.²⁷⁶ İslam Şah'tan sonra tahtta 12 yaşındaki oğlu oturmuştu, ancak dayısı Sultan Mehmed Adli onu öldürmüş ve tahta geçmişti. Devletin önemli mevkilerine Hindularını getiren Sultan Mehmed Adli zaten var olan huzursuzluk ve karışıklığı iyice artırmıştı. Onun tahta çıkışından hemen sonra Sur hanedanları arasında bir iç mücadele başlamıştı. Bu mücadele sırasında Delhi, Sultan İskender'in eline geçmişti. Hümeyun, bu elverişli ortamda Hindistan üzerine harekete geçerek rakiplerinin iç mücadelelerinden faydalanmayı umuyordu.²⁷⁷

Hümeyun kardeşleri ile olan mücadelesini sonlandırmış ve artık meydanda ona rakip olacak güçlü bir kişi kalmamıştı. Hâkim olduğu bölgelerde de asayiş sağlanmıştı. Halk geçmişteki Mirza mücadelelerinden bıkmış bir vaziyette hasret kaldığı bu ortamdan dolayı memnundu. Ordunun kuvvetlenmesi için gerekli çalışmalar yapılıyor; silah, teçhizat ve araçlar ediniliyordu. Hindistan'da olup biten her türlü gelişmelerin istihbaratı alınmaktaydı. Bu çalışmalar yapılırken Hümeyun da Afganistan içerisinde seferler yaparak ülkenin güvenliğini sağlamıştı. Bu seferler de ayrıca ordusu için gerekli olan lojistik desteği de karşılıyordu. Siyasi olarak Hindistan'daki vaziyet bir müdahaleye açık olduğundan 1554'te Hümeyun harekete başlayarak 15.000 atlı ile Peşaver'e doğru ilerlemişti.²⁷⁸

2.4.4.1. Machivara Savaşı

Kasım 1555'te Hümeyun, Kabil'de yönetici olarak Munim Han'ı görevlendirdikten sonra, 3000 kişiden daha az sayıdaki ordusu ile birlikte yola çıkmıştı. Bu tarihte 13 yaşında olan Ekber, bu sefer sırasında babasına eşlik ediyordu. Kabil'de Bayram Han takviye birlikler ile Hümeyun Şah'a katılmıştı. Celalabat'ta bir sala binerek Kabil nehri boyunca seyahat eden Hümeyun, 1554 Aralık ayının sonunda Peşaver'e ulaşmıştı. Burada ona, Özbek İskender Han da katılmıştı. Ordu İndus Nehri'nin kıyısına ulaşmış

²⁷⁶ Richardss.11-12.

²⁷⁷ Gülbeden, s.108-109

²⁷⁸ Bıyıktay, s.57.

ve burada üç günlük bir kamp kurulmuştu. İndus Nehri geçildikten sonra Parhala tarafına ilerlenmiş ve Bayram Han, Turdu Bey ile birlikte öncü olarak gönderilmişti. Afgan Sultan İskender himayesinde Rohtas Kalesi'ni elinde tutan Tatar Han Kashi, Hümayun'un ordusunun yaklaştığını duyunca ordusu ile burayı terk etti. Hümayun ilerledikçe, bölgedeki Afganlar geri çekiliyordu. Kalanaur'a ulaşan Hümayun burada kuvvetlerini böldü. Orduyu oluşturan ana kuvvetlerin başında Hümayun'un görevlendirdiği Bayram Han vardı. Bayram Han, Turdu Bey, İskender Han ve Hızır Han Hazar ile Sultan İskender'in Afgan generali Nasib Han'a karşı harekete geçmişti. Hümayun ise ordunun geri kalanı ile birlikte Lahor'a doğru ilerler ve 24 Şubat 1555'de buraya ulaşmıştı. Bu sırada şehirdeki Afganlar kaçmaya başlamışlardı. O, burada Abdul Ma'ali ve Ali Kulu Şibani altında bir birlik toplayarak, Depalpur'da bulunan Nasır Han ve Şahbaz Han'a karşı göndermişti. Babürlü kuvvetleri düşmana göre sayıca az olmasına karşın Afganlar'ı yenilgiye uğratmayı başardı. Bayram Han, Hariana yakınlarına ulaştığı zaman Nasib Han direnç göstermeden kaçmıştı. Burada Bayram Han'ın eline Afgan ailelerinin yanı sıra çok sayıda ganimet geçmişti. Hümayun'un tutumuna uygun olarak ele geçirilen bu aileler Nasib Han'a gönderilmişti.²⁷⁹

Elde edilen ganimetler Lahor'da bulunan Hümayun'a gönderiliyordu. Bayram Han da Hariana'dan hareket ederek Cüllündür'e yöneldi. Machivara'ya atanan Özbek İskender Han, güneye doğru ilerledi ve Sirhind'i ele geçirdi.²⁸⁰ Rakipleri birbiriyle mücadele ederken Hümayun Hindistan'da ilerlemesi kolaylaşmıştı 1555'te Bayram Han Pencap'a girdi ve Hümayun'un kuvvetleri de Lahor, Cülündür, Sirhind ve Hisar bölgelerini karşı koyma olmadan aldı.²⁸¹

Sirhind'de bulunan Özbek İskender Han, Afgan ordusunun yaklaşmakta olduğunu duyunca, Cülündür'e geri çekilmek zorunda kalmıştı. Özbek İskender'in bu hareketine öfkelenen Bayram Han onu bu davranışından dolayı azarlamıştı. Afganlar'ın bu sürpriz taarruzu Hümayun'un talimatını bekleyen Bayram Han'ın ordusundaki bir kısım askerlerin de moralini bozmuştu. Bayram Han Cülündür'den hareket ederek Afganlar üzerine yürümüştü. Babürlü ordusu Machivara bölgesine ulaştığı zaman, Turdu Bey Sütleç Nehri'ni geçmenin iyi bir fikir olmadığını ve beklemek gerektiğini düşünüyordu.

²⁷⁹ Ray, s.114-115.

²⁸⁰ Ray, s.116.

²⁸¹ Yiğit, s.53.

Bayram Han ise beklemenin sadece zaman kaybetmek değil aynı zamanda aralarında siyasi çekişmenin olduğu Turdu Bey'in planın kabul edilmesi anlamına geldiğini biliyordu. Bu sebepten Bayram Han hemen ilerlemeye karar verdi ve nehri geçerek savaş için hazırlanmaya başlamıştı. Turdu Bey de onu takip etmeye mecbur kalmıştı. Nasib Han, Tatar Han, Mübarek Han ve Habat Han tarafından kumanda edilen Afgan ordusu, 30 bin atlıdan oluşuyordu. İskender Sultan Afganlar'ın yenilgiye uğradıkları haberini alınca bu orduyu Hümayun'un kuvvetlerinin üzerine sevk etmişti. Afganlar Sütleç yönünde ilerledi. İki ordu günbatımına doğru Machivara'da karşı karşıya gelmişti. Bayram Han orduyu dört birlik halinde bölmüştü. Merkez kendisi tarafından idare edilmekteydi. Sağ kanat Hızır Han Hazara'nın sol kanat Turdu Bey'in komutasındaydı. Öncü kol olarak da Özbek İskender Han görevlendirilmişti. Babürlü ordusu sayı olarak Afganlar'ın gresindeydi ancak bu savaş okçuların ön planda olduğu bir muharebe halinde geçmişti. Bayram Han'ın kuvvetleri etkili bir şekilde ok atışları ile düşman ordusuna darbeler vurdu ve pek çoğu bu saldırı ile öldürülmüştü.²⁸²

Afgan ordusu karanlık çökünce yakınlardaki bir köye sığınmaya çalışmış ve buradaki evleri ateşe vererek Bayram Han'ın kuvvetlerinin görüntüsünü elde etmeye çalışmışlardı. Giriştikleri bu eylemin kurbanı olan Afganlar'ın tüm hareketleri arkalarından gelen kuvvetler tarafından izlenmişti. Yangından kaynaklanan ışık vasıtasıyla da onlara ok atmaları mümkün olmuştu. Karanlıktan yararlanan taraf Bayram Han'ın kuvvetleriydi ve Afganlar'ın ok atışları tesirsiz kalıyordu. Bayram Han'ın durumu avantajlıydı.²⁸³ Düşmana saldırdığı bin adamlık bir kuvvetle Afganlar arasında karışıklık meydana getirmişti. Muharebe Afgan kuvvetlerinin artık savaştıkları ve dayanacak güçleri kalmayana değin gece üç saat kadar devam etmişti. Bu mücadeleyi Mayıs 1555'te Bayram Han'ın komutasındaki Babürlü ordusu kazanmıştı. At ve Fil bakımından büyük bir ganimet elde edilmiş oluyordu. Bayram Han buradan hareket ederek Sirhind'e gelmiş ve burayı da kontrol altına almıştı. Hisar-ı Firuze de Hümayun'un egemenliği altına girmişti. Lahor'a Bayram Han'ın Machivara zaferi haberinin ulaşması Hümayun'da büyük bir sevinç ve memnuniyet yarattı. Hümayun

²⁸² Ray, s.116-117.

²⁸³ Badaoni, s.593.

tarafından Bayram Han'a; Hân-ı Hânân, Yar Vefadar ve Birader Niku-siyar unvanları verildi.²⁸⁴

2.4.4.2. Sirhind Savaşı ve Delhi'nin Geri Alınması

Machivara Savaşı kazanılmıştı, ancak bu savaş Afganlara karşı kesin bir üstünlük meydana getirmemişti. Kuzey Hindistan'da henüz Delhi tahtı için gerçek savaş cereyan etmemişti. Sultan İskender, Machivara yenilgisi üzerine 80.000 atlı ve büyük bir topçu birliği ve savaş filleri ile birlikte Bayram Han üzerine harekete geçmişti. Bu ordu Sirhind'e gelerek burada kamp kurmuştu. Şir Han'ın taktiklerini benimseyen Sultan İskender, bu kampın etrafına siperler kazdırdı ve bu kampı müstahkem bir yapıya dönüştürdü. Bayram Han bu sırada kaleyi savunmak için bazı tedbirler alıyordu. Bu gelişmeler üzerine Hümayun, Ekber'i bir ordu ile Lahor'dan Sirhind'e gönderdi. Bayram Han 15 gün boyunca Afgan ordusuna direndi. Hümayun'un kuvvetlerinin tamamı 10.000'i geçmiyordu.²⁸⁵

Sultan İskender'in 80.000 kişilik ordusu ile Delhi'den Sirhind'e gelmesinin ardından Hümayun da 22 Mayıs 1555'te Sirhind'e varmıştı. O, burada yaklaşık olarak bir ayı savaş için hazırlık yaparak geçirmişti. Bu süreçte zaman zaman onun ve Sultan İskender'in kuvvetleri arasında çarpışmalar olmuştu. 22 Haziran 1555'te Afganlar üzerine saldırılar başlamıştı. Bu sırada İskender Han'ın ordusuna destek kuvvetler gelerek katılmıştı. Böylece onun ordusunun sayısı 100.000 atlıya ulaşılıyordu.²⁸⁶ Afganlar ezici çoğunluğa sahipti ve buna karşın Hümayun Gücerat'da Bahadır Şah'a karşı uyguladığı taktiği devreye sokarak düşman ordusunun kaynaklarını kesme yoluna gitti. Bu iş için Turdu Bey görevlendirilmişti. Babürlü ordusu yine dört bölüm şeklinde düzenlenmişti. Merkezi kuvvetler Hümayun'un komutasındaydı. Ordunun diğer bölümleri ise Bayram Han, Şah Abu'l-Ma'ali ve Özbek İskender Han'ın kontrolü altındaydı. 22 Haziran 1555'de savaş başlamıştı. Afganlar, Hümayun'un ordusunun en güçlü bölümünün Bayram Han'ın komutasında olan birlikler olduğunu bildikleri için bu alana yüklenmişlerdir ve bu çarpışma çok şiddetli olmuştu. Babürlü ordusunun diğer birliklerinin de yardımı ile Bayram Han'ın savunduğu kalenin önündeki Afganlara arkadan saldırı gerçekleştirilmişti. Bu manevra başarılı olmuş Afgan ordusunda kargaşa

²⁸⁴ Ray, s.118.

²⁸⁵ Ray, s.118.

²⁸⁶ Burn, C.4, s.67.

başlamıştı. Savaş Hümayun'un ordusu tarafından kazanılmış ve çok sayıda Afgan'ın öldüğü bu zafer neticesinde büyük ganimetler ele geçirilmişti. Machivara ve Sirhind savaşları Afganlar'ın kaderini belirlemişti. Bu savaşlar neticesinde Hindistan tekrar Babürlüler'in eline geçmiş oluyordu. Çavsas ve Kannevc savaşları ile Hindistan tahtını Afganlara kaptıran Babürlüler, Machivara ve Sirhind muharebeleri ile kaybettikleri tahtlarını geri alıyorlardı. Bu kapsamda Machivara Zaferi Bayram Han'ın başarısıydı. Hümayun'un ellerinde dağılan Babürlü Devleti'nin Bayram Han'ın mücadelesi sonunda yeniden tesis edildiğini söylemek gerekir. Machivara ve Sirhind savaşları onun Panipat'ı idi.²⁸⁷ Kazanılan bu zaferler ile Kuzey Hindistan'ın fethi tamamlanmıştı. Hümayun yaşadığı kazaklık döneminin sonunda, Delhi'de 15 yıl önce kaybetmiş olduğu tahtını geri kazanmıştı. Ancak Hümayun'un Babürlü tahtındaki bu ikinci hükümdarlık dönemi kısa sürmüştü.²⁸⁸

2.5. Hümayun'un Hükümdarlığının İkinci Dönemi

Afgan Sultan İskender'in ordusunu mağlup eden Hümayun, Sirhind savaşından sonra Samana'ya yürüdü. O, Sultan İskender'in herhangi bir girişiminin olup olmadığını öğrenmek ve güvenliği sağlamak üzere adamlarını önden göndermişti. Ayrıca Samana'nın ikliminden çok hoşlanmış ve burada oyalanma eğilimi gösteriyordu. Bu sırada Delhi'den herhangi bir karşı koyma olmaksızın şehrin alınabileceği haberi gelmişti. Bu haber üzerine harekete geçen Hümayun, 23 Temmuz 1555'te Delhi'ye bir kez daha girdi.²⁸⁹ Hindistan'ın kuzeyinde Babürlü Devleti'ni yeniden hâkim kılmıştı. Babürlüler'in Hindistan egemenliğini tekrar geri kazanmasında askeri başarıların ve Afgan başbuğları arasında savaşların önemi büyüktü. Bu başarının arkasındaki bir diğer önemli etken ise Türk yönetiminin üstünlüğü ve Babürlüler'in elinde bulunan ülkelerin daha rahat ve güvenli olmasıydı.²⁹⁰ Bu sırada Hisar-ı Firuze kısa bir kuşatmanın ardından Babürlü hâkimiyetine girmişti. Agra şehri ise bir direniş göstermeden teslim olmuştu.²⁹¹

Dehi tahtı güvendedi, fakat Hümayun ülkesinin güvenliği ve denetimini tam olarak sağlayamamıştı. Bu güvenliğin tesisi Hümayuna bağlı bölgelerdeki güçler vasıtası ile oldu. Hisar-ı Firuze bir câgîr olarak Ekber'e verdi. Bayram Han, Sirhind'e; Turdu Bey'e

²⁸⁷ Ray, s.118-120.

²⁸⁸ Richards, s.12..

²⁸⁹ Burn, C.4, s.68.

²⁹⁰ Yiğit, s.53.

²⁹¹ Erskine, C.2, s.520.

Mevat'a; İskender Han, Agra'ya; Ali Kulu Han, Sembel ve Meerut'a; Haydar Muhammed Han Akht'a Begi, Biyana'ya atandı. Pencap ise Şah Ebulmeali gönderildi. Bu dönemde Kabil'den yeni bir haber gelmişti. Hümayun'un eşi Mah Çiçek Begüm'ün yeni bir oğlu olmuştu. Hümayun ona Ferruh Fal ismini vermişti.²⁹²

Bu gelişmeler olurken Hümayun, beylerine ve valilere câgîr dağıtmıştı. Düşüncelerinde ise garabet ve pervasızlık görülmekteydi. Pencap'a memur edilmiş olan Ebulmeali başarısız yönetimi sonucu görevden alınmıştı. Hümayun buraya yanına Bayram Han'ı da vererek oğlu Ekber'i gönderdi. Bu görev ayrıca oğlu Ekber'in Bayram Han gibi hem siyasal hem de askeri olarak kudretli bir zatın yanında bir vilayetin idaresini öğrenmesi ve iyi bir şekilde yetişmesi anlamını da taşıyordu.²⁹³

Hümayun, Delhi'de tahta çıktıktan sonra devlet işlerinin denetimini ve henüz Babürlü kontrolüne girmemiş vilayetlerin ele geçirilmesi için ordunun sevk ve idaresinin kontrolünü kendisine sadık bir beye vermişti. Hümayun devlet teşkilatında büyük eksiklikler görmüş ve bu eksiklikleri düzeltmek için çaba içerisinde girmişti. O, hâkim olduğu toprakları her biri bölgesel bir merkeze sahip olan birkaç büyük valilik haline getirmek ve bölgesel işleri yönetmek üzere bir yönetin kurulu oluşturmak için bir plan yapmıştı. Delhi, Agra, Kanauj (Kannevc), Juanpur, Mandu ve Lahor merkez olarak seçilen yerler arasındaydı. Bu merkezlerin her birine bir generalin altında olmak üzere önemli miktarda askeri kuvvet verilecekti, ancak Hümayun bu planını hayata geçirmek için yeterli zamanı bulamamıştı.²⁹⁴

Hümayun, 7 ay süren ikinci Hint hükümdarlığı döneminde birçok imar çalışmaları yaptırarak bir adalet ve refah devresinin yaşanmasını sağlamıştı. Tahrip olan kaleleri ve yolları yeniden yaptırdı. Savaşlar esnasında kendisine sadık kalan ve başarılar gösterenleri mükâfatlandırarak her kumandana birer malikâne bağışladı. İhtiyaç sahibi halka elbise, giyecek ve para dağıttı. Devletin başkenti olan Delhi'yi imar ederek çeşitli saraylar inşa ettirdi. Dağlardan ve pınarlardan getirilerek kasabalara su temin edildi. Babür Şah tarafından zamanında yapılan devlet yönetimi esnasında düzenlenen kanunlarda düzenleme yaparak bunları duyurdu. Devletin askeri güçlerini eyalet ve vilayetlerinde bölüştürerek güvenliğin sağlanmasına önem verdi. Sınırların

²⁹² Prasad, s.347.

²⁹³ Bıyıktay, s.59.

²⁹⁴ Erskine, C.2, s.526-527.

sağlamlaştırılması hususunda çalışmalar yaptırdı. Bunlardan başka Hümayun, Hindistan'daki Şiilerin her vilayette mezheplerini özgürce yaşayabilmeleri için onlara hoşgörölü davrandı. Hazret-i Hüseyin'in mateminin yaşanılması için Hüseyiniye namıyla tekkeler yaptırdı. İnşa ettirdiği bu tekkelere ödenek de bağlatmıştı. Şiilerden ileri gelenleri maiyetine alıp vereceği kararlarda onlara danıştı. Hümayun'un büyük zorluklar ve karışık bir geçmişten sonra sürmeye başladığı bu güvenli ve refah hayat çok fazla devam etmeyecekti.²⁹⁵

2.6. Hümayun Döneminde Diğer Devletlerle Münasebetler

2.6.1. Osmanlılar İle Münasebetler

Babürlü Devleti ve Osmanlı ilişkileri açısından Osmanlı kaynaklarındaki ilk atıflar 16. yüzyılın ilk yarısına denk gelir, ancak Cihangir Şah devrine kadar ilişkiler açısından resmi bir kayda rastlanmamaktadır. Bu kopukluğa Timur'un, Ankara Savaşı'nda Osmanlı'ya açtığı yaraların izi ve Hindistan'da gittikçe gücünü artıran Babürlüler'in, Osmanlılar tarafından endişe ile karşılanmış olması neden olabilir. Türk-İslam dünyasının liderliği konusunda rekabet anlayışlarının payı da vardır.²⁹⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun Hindistan'a yönelik Müslüman-Hint hükümdarları arasındaki ilk diplomatik ilişkiler ise Fatih Sultan Mehmet zamanında başlamıştı. Bu devirde karşılıklı elçi ve iyi niyet mektupları gönderilmişti. Osmanlılar 1453 yılında İstanbul'u fethetmeleri ile Dünyada bir ün kazanmışlardı. 1517'de ise Hilafetin Osmanlı padişahlarına geçmesi ile birlikte de Osmanlı-Hindistan ilişkileri hız kazandı. Ayrıca Hindistan'a yerleşen Portekizlilere karşı da Piri Reis ve Seydi Ali Reis gibi kaptanların komutasında seferler düzenlenmişti. Hümayun döneminde Osmanlılar ile olan temas ise onun 1530'da tahta geçişinden 8 yıl sonra iyice zayıflamış bir durumda gerçekleşmişti. Bu dönemde Hümayun kardeşleri ve bir takım iç karışıklıklar ile mücadele etmekteydi. Hümayun'un mağlup ettiği Gücerat hükümdarı Bahadır Şah, Osmanlıdan yardım talep etmişti.²⁹⁷

²⁹⁵ Kaan, s.230.

²⁹⁶ Azmi Özcan, "Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler", **Türkler Ansiklopedisi**, C.8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.762.

²⁹⁷ H. Hilal Şahin, "Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış (15-18 Yüzyıl)", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt.2, Sayı.6, (Ağustos 2015), s.66-67.

Hümayun döneminde Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkiler açısından önemli bir nokta da Safevi-Osmanlı mücadelesinin yansımaları idi. Hümayun 1547’de Kabil’i ele geçirerek Belh’e ve atalar yurduna sefer yapmayı tasarlamaktaydı. Bu sırada Kanuni Sultan Süleyman, kendisine sığınmış durumda olan Tahmasb’ın kardeşi Elkas Mirza, İran’a saldırmış durumdayken kendisi de doğu seferine çıkmış bulunmaktadır (1548-1549). Diğer yandan ise Hümayun’un kardeşleriyle olan mücadelelerini sonlandırmış ve oldukça güçlü duruma erişmişti. Tahmasb ise Hümayun tarafından arkadan vurulma tehlikesinden kurtulmak amacıyla onu kendi yardımına çağırmıştı.²⁹⁸ Bu ortamda Kabil’de bulunan Hümayun, Osmanlı padişahına bir mektup göndermişti (15.10.1548). Mektupta Tahmasb’ın kendisinden yardım istemiş oluğunu dile getiriyor ve Meşhed’in doğusundaki ülkeler kendisine bırakılması şartı ile Tahmasb üzerine yürüyeceğini söylüyordu. Ancak Babürlü, Osmanlı ve Safevi tarihçileri bu mektuptan bahsetmezler. Hümayun’un hareketlerinin bu mektubun doğruluğunu kanıtlayacak türden olduğu söylenemez. Çünkü 1549’da Kanuni yine İran seferi ile meşgulken Hümayun, Belh’i almak için Özbeklerle mücadele etmekteydi. Topkapı Saray’ında olan bu mektup tam olarak çözülmemiş bir tarihi mesele olarak düşünülmelidir.²⁹⁹

Hümayun döneminde Osmanlı ile en ciddi irtibat 1555’te Basra’da mahsur kalan Osmanlı donanmasına yardım için tayin edilmiş olan Seydi Ali Reis’in Portekizliler ile çarpışmasının ardından şiddetli bir fırtınanın tesiri ile Hint sularına sürüklenmesi ve daha sonra karaya çıkarak Hümayun ile görüşmesiyle başlar. Bu sırada Hümayun Hindistan’daki tahtına tekrar oturmuştu. O, Seydi Ali Reis’i Osmanlı elçisi olarak kabul ederek, onu ilgi ve ihtimamla karşılamıştı. Seydi Ali Reis Mir’atü’l-Memalik adlı eserinde Hümayun ilginç bir şekilde Osmanlı sultanlarının üstünlüğünü kabul etmiş yansıtılmaktadır.³⁰⁰ Hümayun Seydi Ali Reis ve yanındakilere dirlik önermiş, fakat onlar bunu kabul etmemişler ve istek üzerine bir yıl orada kalmaya rıza göstermişlerdi.³⁰¹ Hümayun’un ölümünün ardından Delhi’den ayrılan Seydi Ali Reis İstanbul’a dönüşünde Babürlü hükümdarının mektubunu Kanuni Sultan Süleyman’a

²⁹⁸ Yiğit, s.52.

²⁹⁹ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.59.

³⁰⁰ Özcan, “*Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler*”, s.762.

³⁰¹ Seydi Ali Reis, *Mir’at-ül Memalik*, Necdet Akyıldız (haz.), İstanbul: Tercüman Yayınları, 1988, s.68.

iletmişti. Bazı tarihçiler bu mektubun Hümayun, bazıları ise Ekber Şah tarafından yazıldığı kanaatini taşımaktadırlar.³⁰²

2.6.2. Safeviler İle Münasebetler

Hindistan'da Babürlüler'in İran'da ise Safevi Devleti'nin yükselişi aynı döneme rastlamaktaydı. İki ülke arasında diplomatik ilişkiler ilk olarak, Şibani Han'ın ölümü ve 1510'da Özbekleri yenen Şah İsmail'in Merv'i zaptından sonra kuruldu.³⁰³ Babürlüler ile Safeviler arasındaki ittifak kaçınılmaz görünmekteydi. Şah İsmail, Osmanlı ile uğraşırken doğuda bir yardım görmeden Özbekler üzerinde hâkimiyet oluşturamazdı. Babür Şah'ın amacı ise kendi durumunun Safeviler ile bir rekabet içerisine girecek bir vaziyette görmediğinden bir işbirliği sağlamak istiyordu. Ayrıca Özbekleri ata yurdundan atmak için de Şah İsmail'in desteğine ihtiyacı vardı. Babür kuzeni olan Han Mirza'yı, hediyeler ile birlikte Şah İsmail'e göndermişti. Şah İsmail, Babür'e büyük oranda kendi lehine olan ve Babür'ün doğu cephesinde kendisinin vekili olacağı bir anlaşma önerdi. Babür bu anlaşma kapsamında Şah İsmail'den aldığı takviye kuvvetler ile birlikte Özbeklere karşı saldırıya geçerek, Herat'ı ele geçirdi. Daha sonra Semerkand ve Buhara'ya girildi. Semerkand ahalisi Babür'ü sevinçle karşılamış fakat onun benimsemediği ama yapmak zorunda kaldığı Şii inancını yansıtan uygulamalar neticesinde bu tutumları değiştirmeye başlamıştı. Babür burada Cuma hutbesinde On İki İmam adına hutbe okutmuş ve onların adına para bastırmıştı. O, bu uygulamaları ile Safeviler ile müttefikliğini sağlamlaştırıyor, ancak tebaasını kaybediyordu.³⁰⁴ Babür, Şah İsmail'in gönderdiği destek kuvvetlerin geri dönmesi üzerine, Özbeklere karşı savunmasız kalmıştı. Nitekim Özbekler, çok geçmeden karşı saldırıya başlayarak, Buhara üzerine gelmişler ve Babür Şah'ı yenerek Hisar'a kadar çekilmek zorunda bırakmışlardı. Özbekler, burada da onu takip etmişlerse de Safevi ordusunun yaklaştığını görünce geri çekilmişlerdi. Daha sonra ise Babür, Hisar'da bulunduğu sırada, yanında bulunan Moğollarla bir anlaşmazlık içerisine girmiş ve burayı terk etmek zorunda kalmıştı. Böylece Maverâünnehir'i Özbeklere bırakmış oluyordu. Babürlü Safevi ilişkileri açısından Şah İsmail'in 1514'te Çaldıran'da Osmanlı

³⁰² Konukçu, "Hümayun", s.482.

³⁰³ Bilal Koç, "Babürlüler Devleti'nin Kurucusu Babür Şah'ın Dış Siyaseti", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 2011), s.72.

³⁰⁴ İsmail Pırlanta, Babür Şah ve Babürlü Devletinin Kuruluşu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, S.B.E., Kayseri, 2001), s.59-60.

İmparatorluğu'na yenilmesi, onun bütün ümitlerinin sonu olmuş ve 1510 Aralık ayında ayrıldığı Kâbil'e dönmek zorunda kalmıştı. Babür'ün Kâbil'e dönmesinden sonra gözlerini Hindistan'a çevirecek ve burada güçlü bir devlet kuracaktır.³⁰⁵

Hümayun ile birlikte Safeviler ile ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştı. Safevi tahtında 1524 yılında Şah İsmail ölümü üzerine Şah Tahmasb geçmişti. Şah Tahmasb saltanatı boyunca Osmanlı ve Özbekler'e karşı mücadele vermişti. Tahmasb Özbekleri 24 Eylül 1528'de Cam'daki savaşta yenmiş, Horasan ile Maverâünnehir arasındaki sınırını kesinleştirmişti. Herat kenti ise Safevi ve Özbekler arasındaki mücadele sahasıydı. 1537 yılında Tahmasb burayı Özbeklerden almış ve Babürlüler'den aldığı Kandahar şehri ile birlikte bir süreliğine elinde tutmuştu. Hümayun döneminde Safeviler ile ilk temas noktası olan Kandahar, Ganj ovası ile İran platosu arasındaki önemli bir karasal ticaret rotasında hâkim bir noktadaydı. Bu yer Babürlü ve Safeviler arasında bir çatışma yaşanmasında sebep olmuştu.³⁰⁶ Babürlü Devleti'nin Kabil ve Kandahar sınırları, Babür'ün vefatıyla gücünü Lahor'a kadar genişleten Kamran'nın elindeydi. Hümayun'un liderliği altında zayıflamış olan Babürlüler'de Kamran bu bölgede İran'a karşı sert bir hat oluşturmuştu.³⁰⁷

Hümayun, Kannevc Savaşı'nda Afganlar'a yenilerek Hindistan'daki tahtını kaybetmişti. Bu tarihten itibaren Hümayun kardeşleri ile mücadele ederken Afganlardan da kaçmak zorunda kalmıştı. Onun bu kaçıışı İran'da Tahmasb'ın sarayında son bulmuştu. Şah Tahmasb kaçarak kendisine sığınan Hümayun'a yardım etmek için onun Şiiliği kabul etmesini şart koştu. Hümayun gönülsüz de olsa buna boyun eğdi. Tahmasb'ın desteğini alan Hümayun kardeşi Kamran üzerine yürümüş ve Kandahar'ı fethetmişti. Tahmasb ile aralarında yapılan anlaşma gereğince Kandahar Safevilere bırakılacaktı. Ancak bu durum fazla sürmemiş Safevi valisi ölünce Kandahar, Babürlüler'in kontrolüne girmiş oluyordu.³⁰⁸

Hümayun'un Safeviler'den Kandahar'ı alması onun Şah Tahmasb ile arasındaki yakın ilişkiye engel olmadı. Hümayun Kabil'i ele geçirip buraya yerleştikten sonra iki hükümdar arasındaki önemli bazı hususlarda değişmeler oldu. Görüldüğü kadarıyla ilk

³⁰⁵ Koç, s.75.

³⁰⁶ Douglas E. Streusand, **Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları: Osmanlılar, Safeviler ve Babürlüler**, Bahar Fırat (çev.), İstanbul: Ufuk Yayınları, 2013, s.152-154.

³⁰⁷ İslam, s.22.

³⁰⁸ Streusand, s.154.

heyet Tahmasb'dan geldi. Tahmasb, Kabil zaferinden dolayı Hümayun'u tebrik etmek için bir elçilik heyetini gönderdi. Elçi ve heyeti aynı yıl geri dönmüşlerdi. Veled Bey geri dönerken Hümayun'dan Tahmasb'a bir mektup götürdü. Veled Bey, ayrıca Hümayun'un ünlü Safevi ressamı Abdussamed'i onun hizmetinde bulunması yönündeki davetini ilettili. Daha sonra ise Hümayun maliye nazırını 1549-1550 tarihlerinde Kamran'ın isyanıyla alakalı ayrıntılı bilgi verdiği mektubuyla Şah'a gönderdi. Bu mektup vasıtasıyla Şah'ın kardeşi Behram Mirza'nın vefatıyla alakalı baş sağlığı diledi. Şah Tahmasb, Kemaleddin Uluğ Beğ ile Hümayun'a bir mektup göndererek samimi cevap verdi. Ayrıca ona Kamran Mirza'ya hoşgörölü davranmasını önerdi ve ihtiyaç duyması halinde askeri destek vereceğini bildirdi.³⁰⁹

Son elçilik heyeti 1553 yılında Tahmasb'dan geldi. Bu elçilik heyetinin başında Uluğ Bey vardı. O, Hümayun için hediyeler, Bayram Han için ise kaftan getirmişti. Elçilik heyeti vardığında Hindistan'ın fethi için hazırlıklar yapan Hümayun, onları nazik bir şekilde karşıladı. 1553-1556 yılları arasında Tahmasb, devletin batı sınırlarında savaşlar kazanırken Hümayun, Hindistan topraklarını yeniden ele geçirme çabası içerisindeydi.³¹⁰

2.6.3. Özbekler İle Münasebetler

Özbekler Timurluların dağıldığı dönemde yoğun olarak Aral Gölü ve Seyhun'un kuzeyinde, dağınık ve güçsüz bir durumda bulunmaktaydılar. Onlar her fırsatta Seyhun ve Ceyhun ağzına kadar gelerek Türkistan'ı tehdit ediyorlardı. Özbekleri güçlü bir topluluk haline gelmesi Ebu'l Hayr Han (1429-1468) zamanında olmuştu. O zaman zaman Timurluların iç işlerine karıştığı gibi, onlarla muharebeler yaparak bazı yerleri de kontrolü altına almayı başarmıştı. Özbekler asıl atılımını Muhammed Şibani'nin (1500-1510) hükümdarlığı döneminde yapacaktı. Komşularının iç mücadelelerle meşgul olmalarından istifade eden Muhammed Şibani Han, Özbekleri yeniden toparlamış ve Maveräünnehir'in kuzey kesimini kontrolüne almayı başararak 1500 senesinde hükümdarlığını ilan etmişti.³¹¹ Şibani Han bölgede gücünü artırmış ve 1500-1507 yılları arasında Maveräünnehir, Harezmi ve Horasan bölgesinde kontrolü sağlayarak Şibani

³⁰⁹ İslam, s.45-46.

³¹⁰ İslam, s.45-47.

³¹¹ Yigit, s.22-23.

hanedanını kurmuştu.³¹² Hâkimiyet alanlarını savunmak ve genişletmek isteyen Şibani Han ve Babür Şah kaçınılmaz olarak karşı karşıya gelmişlerdi. Özellikle Şibani Han'ın Semerkand konusunda en büyük muhalifi olan Babür idi. Bu muhalefetin ana unsuru Semerkand'dır. Dolayısıyla şehre yakından bir ilgi besleyen iki han da, Şehri kaybetmemek için yoğun bir mücadele ortaya koymuşlardır.³¹³ Şibani Han 1500 yılında Semerkand'ı almış, ancak bir yıl sonra Babür burayı bir kuşatmadan sonra geri almıştı. Şibani Han, Semerkand'ı yeniden ele geçirmek amacı ile Babür üzerine yürümüş ve onu ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Semerkand'ı bir kez daha eline geçiren Şebani Han 1504-1505'de Fergana, Hisar ve Kunduz'u zapt etti Babür Şah'ın ata yurdunun hâkimiyetini sağlama düşüncesini baltalayan Şibani Han, Herat'ı aldıktan sonra kendisini Cengiz Han ve Timur'un mirasının varisi olarak görmeye başlamıştı.³¹⁴

Şibani Han'n Maveraünnehir'de geniş bir bölgeyi hâkimiyeti altına alması ve bölgeden Timurluları sürmesinin akabinde Fergana'dan ayrılıp Afganistan ve Hindistan tarafına yönelen Babür, 1504 yılında Kabil'i ele geçirmiştir. Babür önceden hâkimiyeti altında bulunan Maveraünnehir topraklarını tekrar idaresi altına almak maksadıyla devamlı fırsat kovalıyordu. Belli aralıklarla Kandahar üzerine seferlerini sürdürmüştü.³¹⁵ O, Özbekler ile Ser-i Pül'de giriştiği savaşı kaybetmiş ve Kabil'e geri dönmüştü. Ancak Babür, Semerkand'ı tekrar ele geçirme düşüncesinden vazgeçmiş değildi. 1510 yılında Şibani Han Merv yakınlarında Şah İsmail tarafından mağlup edilmiş ve öldürülmüştü. Bu gelişme üzerine Babür Şah Safevilerin yardımı ile Semerkand ve Buhara'yı Özbeklerden alır (1511). Safeviler'in desteğine karşılık olarak onların bazı isteklerini kabul eden Babür hutbede ve paralarda Şah İsmail'in adını zikrettirdi. Bu durum yönetimi altında bulunanların ve Özbeklerin muhalefeti ile karşılaşmasına sebep oldu. Gücdüvan'da Özbekler ile Babür arasında savaş cereyan etmiş, o Kabil'e geri dönmek zorunda kalmıştı. 1514'de Şah İsmail Çaldıran'da Yavuz Sultan Selim karşısında yenilince, Özbekler tekrar Maveraünnehir'de güçlenmişler ve Babürlüler'e karşı tutumlarını serleşirmişlerdi. Babür artık Semerkand'da tutunamayacağını anlamıştı. Bu tarihten sonra Babür Afganistan'da hâkimiyetini sağlamlaştırmış ve Hindistan'a

³¹² İsmail Türkoğlu, "Şeybaniler", *DİA*. C. 39, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, s.45.

³¹³ Abdülkadir Macit, "Şeybani Hanlığı", (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, S.B.E, 2015), s.97.

³¹⁴ İsmail Türkoğlu "Şeybani Han", *DİA*. C.39, İstanbul: TDV Yayınları, 2010 s.44.

³¹⁵ Macit, s101-102.

yönelmişti.³¹⁶ Babür, Hindistan’da gücünün artması ile beraber, Safeviler ve Özbekler arasındaki çatışmaya karışmama şeklinde bir dış siyaset benimsedi. Özbekler ile diplomatik ilişkiler kuran Babür, onlar ile doğrudan bir çatışma içerisine girmekten kaçmıştı.³¹⁷

Ubeydullah Han Safevilere karşı aktif bir mücadele içerisine girmiş, 1525’te Merv’i, 1529’da Herat’ı ele geçirmişti. Buhara’yı baş şehir yapmış devleti başarı ile yönetmişti.³¹⁸ Ubeydullah Han’ın özellikle Horasan merkezli gerçekleştirdiği seferleri ile geçen on senenin ardından (1540) vefatı, Şibani hanedanlığının o döneme kadar yaşamadığı bir bölünmeyi ve genel bir karışıklığı meydana getirmişti.³¹⁹ Hindistan’ın kuzeyinde hâkim bir konuma gelen Babür Şah ise oğlu Hümayun’u ve geri dönmek isteyen adamlarını Kabil’e şehri ve bölgeyi Özbek saldırılarına karşı korumak üzere göndermişti.³²⁰ Kendisi Hindistan’da iken Safevi hükümdarı Tahmasb’ın Özbekleri mağlup ettiği haberini duyar (1528). Bu gelişme üzerine Padişah eski düşmanları üzerine saldırmaya karar verir. Hümayun’a bir mektup göndererek bu sefer planını yazmıştır. Hümayun kardeşi Kamran ve Kabil beylerini bilgilendirir. Daha sonra Hisar, Semerkand ve Merv’deki Özbek beyleri üzerine sefere çıkar. Özbekler üzerine yapacağı saldırı için Hümayun kuvvetlerini tanzim etmişti. Şah Kulu komutasındaki ilk birlik Hisar’a ilerledi; Tursun Muhammed Sultan komutasındaki ikinci birlik Termez’den Kabadian’a kadar hareket etti; Hümayun’un kontrolündeki üçüncü birlik ise Semerkand’a saldırdı. Kuvvetlerin yetersiz olmasından dolayı bu saldırılar başarısızlıkla sonuçlandı. Özbekler bu saldırılar karşısında büyük bir direnç göstermişlerdi.³²¹ Burada uzun süre tutunamayan Hümayun, Bedaşan’a geri dönmüştü.

Hümayun’un Özbekler ile olan ikinci önemli teması ise Hindistan’da Afganlara yenilerek, İran’a sığınmasının ardından Safevilerden aldığı destekle Kandahar üzerine yürümesinin ardından gerçekleşmişti. 1544’te Hümayun Tahmasb’dan aldığı 12.000 civarındaki kuvvetle birlikte Kandahar üzerine yürümüştü. Eylül 1545’te kardeşi Askeri Kandahar’ı ona teslim eder. Kabil ise Mirza Kamran’dan üç ay sonra alınmıştı.³²²

³¹⁶ Enver Konukçu, “*Babür*”, s.395.

³¹⁷ Ahmed, s.38-39.

³¹⁸ Mualla Uydu Yücel, “Ubeydullah Han”, *DİA.*, C.42, İstanbul: TDV Yayınları, 2012, s.22.

³¹⁹ Macit, s.117.

³²⁰ Richards, s.8.

³²¹ Prasad, 21-23.

³²² Rizvi, s.103.

Mirza Kamran ise kaçmayı başarmış ve Özbeklere sığınmıştı. Bu hadise Özbekler ile Hümayun'u karşı karşıya getiriyordu. Hümayun kardeşi Kamran'a karşı yürümeye karar verdiği zaman ülke çapındaki emirlere ona katılmaları için mesajlar göndermişti. Hümayun kardeşini bir kalede kuşatmayı başarmıştı. Özbekler, Kamran'a bu ümitsiz durumunda onun yardımına gelmemiş ve Kamran üçüncü defa Hümayun'a teslim olmak zorunda kalmıştı. Kamran aynı zamanda bağımsızlık iddiasından feragat etmek zorunda kalıyordu. Kamran'a bağlı emirler Padişah'a teslim oldu. Hümayun kardeşi Kamran'a destek vermiş olan Belh hâkimi Pir Muhammed Han'a karşı bir sefere çıktı. Hümayun, Kabil'den hareket ettiğinde Hindal ve Bedaşan'dan Süleyman Mirza ona katıldı. O, Belh'e ilerlerken yolda Özbekler ile tam olarak başarı elde edemediği karşılaşmalar meydana geldi. Kamran ise harekete geçerek Kabil'e yönelmişti. Bu haber üzerine Hümayun ve ordusu geri çekilmeye başlamış ve kargaşa ortamı oluşmuştu. Kabil'de aileleri olan askerler küçük gruplar halinde ordudan ayrılarak evlerine dönüyorlardı. Özbekler ordunun aniden geri döndüğünü duymuştu. Kamran pozisyonunu sağlamlaştırmak için Bedaşan'a ilerlemişti. İlk harekette başarı elde etmesine rağmen Bedaşan'da Süleyman Mirza'yı alt etmek için gerekli güce sahip olmadığını fark etmişti.³²³ Hümayun'un kardeşi Kamran'ı mağlup ederken ona destek vermiş olan Özbeklerin etkinliğini de kırmış oluyordu.

2.7. Hümayun'un Ölümü ve Özel Yaşamı

2.7.1. Hümayun'un Vefatı ve Mirası

Hümayun, 15 yıl önce Şir Han'a yenilerek kaybettiği tahtını geri almayı başarmıştı. O, tahtını geri aldıktan sonra sadece bir yıl hükümdar olarak kalabilmişti. Hümayun 28 Ocak 1556'da kütüphanesinin merdivenlerinden düşerek ağır yaralanmış ve vefat etmişti.³²⁴ Babürlü Sarayı'nda misafir olan Seydi Ali Reis Mir'at-ül Memalik adlı eserinde Hümayun'un ölümü ile ilgili şunları yazmaktadır: *"Gitmek üzere iken Allah'ın hikmeti Cuma günü halka göründüler. Kasr'dan çıkarlarken ezan okunuyordu. Adet-i şeriferleri üzere daima ezan okunurken hürmetten diz çöküp oturlardı. Yine öyle yaptık ve orada tedbir takdiri bozamaz sözünde olduğu gibi merdivenlerden düştüler. Mübarek başları yaralandı ve kolları kırıldı. Halk birbirine girdi. Bir iki gün daha*

³²³ Prawdin, s.109-113.

³²⁴ Bilkan, s.38-39.

orada kaldık.”³²⁵ Seydi Ali Reis, sultanın ölümü üzerine devlet adamalarının ne yapacakları hakkında tartıştıklarını görünce onlara veliaht Ekber tahta oturuncaya kadar Osmanlılar gibi ölüm olayını gizlemelerini tavsiye ettiğini ve onların da bu tavsiyesine uyduklarını yazmaktadır. Neticede Hümayun’un ölümü iki hafta kadar gizli tutulmuştur. O vefatından sonra eşi Hacı Begüm tarafından Delhi’de inşa ettirilen türbesine defnedildi. Bu türbe aynı zamanda mimari bir şaheserdir.³²⁶

Hümayun hayatının son everesinde Babürlü Devleti’nin eski sınırlarının küçük bir kısmının kurtarabilmiş, oğluna teşkilatsız, düzensiz ve yıpranmış bir devlet bırakmıştı. Delhi tahtı düzensizlik ve karışıklık içerisindeydi³²⁷. Hümayun Şah’ın oğlu Ekber’e bıraktığı devlet, Bayram Han’ın kontrol ettiği az sayıdaki ordu ile eski sınırlara göre dar bir alanı kapsayan topraklara sahipti. Yine de Delhi ve Agra fethedilmişti. Ancak olaylar yakındaki vilayetlerdeki durumun kırılğan olduğunu göstermekteydi. Pencap’ın bazı bölgelerinden ve Katehr bölgesinden Ganj nehri geçişleri kontrol altında tutuluyordu. Ordunun sadakati üzerinde tam bir güven sağlanmamıştı. Sur kabilesinin üyeleri hala kuzeybatı Hindistan’ın tümünün egemenliğine sahip olmak istiyorlardı. Yenilmişlerdi fakat tam olarak dirençleri kırılmamıştı. Ülkenin ekonomik durumu ise politik durumdan daha kötüydü. Çok verimli ve yoğun nüfuslu vilayetler iki yıl süren yıkıcı savaş ve yağmurların yersizliğinden kaynaklanan sıkıntıların sebep olduğu bir kıtlık tarafından yıkıma uğramıştı. Veba salgını ortaya çıkmış ve Hindistan’ın pek çok şehrine yayılmış durumdaydı. Çoklu ölüm olayları yaşanıyordu.³²⁸

Ekber Şah’a babası Hümayun’dan kalan en önemli şey küçük ordusu ile babasının sadık hizmetkârı olan Bayram Han idi. O, Ekber’in en önemli düşmanlarını sert bir tavırla dize getirerek, Babürlü Devleti’nin devamlılığının sağlanması konusunda bu hanedana en önemli hizmeti yapmıştı.³²⁹ Hümayun’un vefatının ardından Pencap’ta bulunan Ekber 13 yaşında tahta geçerek padişah olur. Onun döneminde devleti 4 yıldan fazla bir süre Atalığı Bayram Han yönetecekti. Şir Adli Sur’un veziri Himu komutasında Delhi ve Agra üzerine gönderdiği büyük bir ordu Hümayun’un ölümünden sonra Delhi’ye varmıştı. Burada Himu kendisine direnen Turdu Bey’in komutasındaki küçük Türk

³²⁵ Reis, s.79.

³²⁶ Konukçu, “*Hümayun*”, s.482.

³²⁷ H. Hilal Çağlayan, “Ekber Şah Döneminde Hindistan”, (Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, S.B.E, 2005), s.17.

³²⁸ Burn, C.4 s.69.

³²⁹ Çağlayan, s.18.

ordusunu yenmiş ve Delhi'yi almıştı. Daha sonra ise 1500 fil ve 100.000 kişilik ordusu ile Himu, Panipat'ta 20.000'i bulmayan Bayram Han komutasındaki ordu tarafından mağlup edilmişti. Himu ölürken Babürlüler Hindistan'da tam olarak yerleşmişlerdi.³³⁰

2.8. Şahsiyeti ve Özel Yaşamı

Hümayun, babası Babür Şah gibi disiplinli ve kendisini kontrol edebilen bir kişiliğe sahip değildi. Onun savaş stratejisi konusunda yetersiz olduğu, çıktığı seferler sırasında karşılaştığı ciddi riskleri fark edememesinden de anlaşılmaktadır. Mevsim şartlarından, coğrafyanın durumu ve güçlü rakiplerini tam olarak tahlil edememesine kadar, önemli yönetim zaafı, onu birkaç defa ölümlerle karşı karşıya getirmişti.³³¹ Babür oğlunu birçok kere gönderdiği mektuplarda tembellik etmemesi konusunda uyarılmış ve çeşitli nasihatler de vermiştir. Babür Şah'ın hatıratındaki şu ifadeleri bu konuda bir örnektir: *“Sizlerin en çok kılıç kullanacak zamanınızdır. Kapıya gelen işte kusur etmeyiniz. Tembellik ve ihmalkârlık, padişahlık ile tel'if edilemez.”*³³²

Hümayun orta boylu, hoş yüzlü ve buğday tenliydi. O, güçlü egzersizler ile vücut direncini geliştirmiş durumdaydı. Okçuluk ve ata binmekte maharetliydi. Türk bir prence yakışır biçimde eğitim almıştı. Bilim, sanat ve edebiyatın genç yaşta tadını almış ve bunlarla meşgul olmuştu.³³³ Padişah'ın kendisine hizmet eden özellikle Mevlana Muhammed Fergarlı ve diğer zevk ve sefa düşkünü kimselerle sık teması onun kötü alışkanlıklar edinmesine neden olmuş ve afyon kullanmaya başlamıştı. Hümayun hakkında yazılan ve halkın zihninde onunla alakalı oluşan tüm kötü düşünceler afyon kullanmasına atfedilebilir. Yine de Hümayun savaşta cesur, toylarda neşeli ve çok cömert bir kişiliğe sahipti.³³⁴

O güler yüzlüydü ve intikamdan hoşlanmazdı. Çoğu kez affetmeyi tercih etmiştir. Eli açık olduğundan esirgmeden para dağıtır ve bahşiş vermekten çok hoşlanırdı.³³⁵ Hümayun'un aşırı iyilikseverliği döneminde takdir edilmemiştir. Sert politikalar uygulamak konusunda ise Hümayun, gerekli vasıflara ve sertliğe sahip değildi.

³³⁰ Gülbeden, s.112.

³³¹ Bilkan, s.35-36.

³³² Babür, C.2., s.396.

³³³ Prasad, s.363.

³³⁴ Duğlat, s.640.

³³⁵ Kaan, s.230.

Kibarlığı ona karşı genelde sert bir muhalefet yaratmıştır.³³⁶ Musikiyi, ilmi tartışmaları, zevk ve sefayı çok severdi. O, ulemayı ve şairleri huzuruna çağırır, onları dinlemekten zevk alırdı. Ayrıca haremde bulunan hanımların terbiyelerine oldukça düşküdü. İyi ve güzel elbise giyinmeyi, mücevher takmayı severdi. Babası da küçüklüğünde onu çok sevdiğinden kulaklarını deldirip, küpe taktırmıştı. Saltanatının asayişle geçen zamanlarında, yeme içmeyi, gezintiyi hep bir program içerisinde yapar, güç ve zor zamanlara da ise intizam aramazdı. Mütevazı bir kişiliğe de sahip olan Hümayun'un Meclisi daima ulema ile dolu olurdu. Bilmediği konularda bilgi almaktan çekinmezdi. O, konuşmalarında ayet, hadis, atasözü ve şiirler kullanırdı. Kendisine güzel şiirler okuyan şairleri mükâfatlandırır, kürk ve şallar giydirirdi.³³⁷

Hümayun kişisel olarak da edebiyatla ilgilenmiş ve şiirler yazmıştır. Bunlar bir Divan'da bir araya getirilmiştir.³³⁸ Hümayun Şah yıldızların insanların kaderleri üzerinde etkisi oluşuna inanırdı. Kâhinler ve Astrologlar ile görüşmekten zevk alırdı. Hümayun'un doğüstü ve gizli güçlere olan inancı hayatında fantastik sayılabilecek kararlar almasına neden olmuştur. Gezegenlerin durumuna göre devlet içerisindeki zümreleri sınıflandırmıştı. Hatta saray mensuplarının kıyafetleri günlük gezegenlerin özelliklerine göre seçilirdi. Bilimsel eserlere ilgi duyan Hümayun, astronomiye özel bir ilgi göstermişti.³³⁹

2.10. Eşleri ve Çocukları

Babürlü hükümdarlarının birçok eşi bulunurdu. Ancak bu eşlerin hepsi eşit saygınlık ve olanaklara sahip değillerdi. Genel olarak en üstün sultan ve diğer önde gelen eşler büyük bir lüks içindeki haremde yaşarlardı. Bu eşlerin pek çok hizmetçisi bulunur ve yıllık olarak hükümdar tarafından para ve değerli eşyalar ödenek olarak verilirdi. Babürlüler'de evlilik genellikle aynı soy ve yakın akrabadan yapılırdı. Bunun yanında aynı soydan olmayan fakat hükümdarın sevgisini kazanmış kadınların da hükümdar eşi olabildiği görülmüştür.³⁴⁰ Padişah eşleri için; Nur Mahal, Nur Cihan, Padişah Begüm, Cihannara ve Tac Mahal gibi unvanlar kullanılmıştır³⁴¹.

³³⁶ Prasad, s.372.

³³⁷ Kaan, s.231.

³³⁸ Konukçu, "Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler", s.751.

³³⁹ Prasad, s.364.

³⁴⁰ Soma Mukherjee, **Royal Mughal Ladies and Their Contributions**, New Delhi: G. Print Process, 2001. S.22.

³⁴¹ Konukçu, "Babürlüler", s.403.

Saray kadınları arasındaki statü farklarını belirtmek için farklı terimler kullanılmıştır. Begüm hükümdar ailesi içerisindeki kadınlar için kullanılıyordu. Bazı zamanlar hükümdar ailesi içerisinde yeni doğan kız çocukları için Ağaçe ya da Ağa kelimeleri kullanıldı. Bu unvanlar nispeten daha düşük bir köken ve statü göstergesi idi. Babür Şah'ın Afgan eşi Bibi Mübareke, güzel ve haremde çok popüler olmasına rağmen onun için Begüm unvanı hiç kullanılmamıştı. O, daima Afgani Ağaçe unvanı ile anılmıştı.³⁴²

Çok sayıda evlilik yapmış olan Hümayun'un ilk karısı Bige (Hacı) Begüm'dür. Bige Begüm Yadiğar Bey'in kızıydı. Yadiğar Bey ise, Kamran Mirza'nın karısı Gülrüh'un babası Sultan Ali Mirza'nın kardeşi idi. Hümayun ve Bige Begüm'ün ilk çocuğu 1528'de dünyaya gelen El-Aman idi. El-Aman çocuk yaşta hayatını kaybetmiştir. Hümayun'un Bige Begüm'den ikinci çocuğu bir kızıdır ve ismi Akika'dır. Bige Begüm Çavsa'da Şir Han'ın eline esir düşmüş ve küçük kızı Akika bu sırada kaybolmuştu. Şir Han'a esir düşmüş olan Bige Begüm bir müddet sonra Hümayun'a iade edilmişti. Bige Begüm, Delhi yakınında Hümayun'un mezarını yaptırmış ve bu mezarın vefakâr bir bekçisi olmuştu. Hümayun'un ilk eşi olan Bige Begüm 1581'de öldü.³⁴³

Hümayun oğlu Ekber'in annesi Hamide Banu Begüm ile Eylül 1541 tarihinde evlenmişti. Hamide Banu Mir Baba Dost'un kızı idi. Bu kişi İran asıllı bir Şii ve Mirza Hindal'in yakın adamlarındandı. Hindal'in Hümayun'un Hamide Banu ile evlenmesine muhalefet ettiği de görülmüştür. Önemli politik rollere sahip olan Hamide Banu Begüm, Hümayun ile evlendikten sonra onun iyi ve kötü zamanlarında yanında olmuş ve onun Hindistan'daki tahtını kaybettikten sonra İran'a sığındığında ona eşlik etmiştir. Hamide Banu ilk çocuğu Ekber'i Ekim 1542'de Ömerkut'da dünyaya getirdi. Hümayun ile birlikte İran'a gitmiş olan Hamide Banu 1544'de Sebzevar'da bir kız çocuğu dünyaya getirmişti. Ekber'e ise ancak 1545 yılında kavuşa bilmişti. 1554'de Hümayun, Hindistan'a gittiğinde o Kabil'de kalmış ve oğlu Ekber'in hükümdarlığının ikinci senesinde Delhi'ye gitmişti (1557).³⁴⁴

Hümayun daha sonra Mah Çüçek Begüm ile 1546'da evlenmiştir. Bu evlilikten Muhammed Hâkim ve Ferruh-Fal isminde iki oğlu ve dört kızı olmuştur. Kızlarının isimleri: Baht-ı Nisa, Sekine Banu, Emine Banu ve Fahrünnisa'dır. Hümayunun alt

³⁴² Harbans, Mukhia, **The Mughals of India**, Maiden: Blackwell Publishing Ltd, 2004. s.117.

³⁴³ Gülbeden, s.236-238.

³⁴⁴ Mukherjee, s.119-120.

tabakadan olan eşinin ismi ise Meyvacan'dı. Meyvacan Hazeng Yasavul'un kızı ve Gülbeden'in hizmetçisiydi. Hümayun Hindistan'a tekrar girdiği sırada diğer bir eşi olan Haniş Ağa'dan ise İbrahim Sultan Mirza isminde bir erkek çocuğu olmuştur.³⁴⁵

Babür'ün veziri Nizamettin Ali Barlas'ın kızı olan Gülberg Begüm ilk olarak Mir Şah Hüseyin Argun ile evlenmiş daha sonra ise boşanmıştır. Boşandıktan sonra ise Çavsa yenilgisinden biraz evvel Hümayun ile evlendiği sanılmaktadır. Hümayun'un eşlerinden biri de Günver Bibi'dir. Bahşi Banu Begüm isminde bir kız çocuğu olmuştur.³⁴⁶ Ayrıca Hümayun Şad Bibi ve Çend Bibi isminde iki karısı daha vardı. Çavsa bozgunundan sonra Sad ve Çend Bibi kaybolmuştur.³⁴⁷

2.11. Hümayun'un Hükümdarlık Döneminin Genel Olarak Değerlendirmesi

Babür Şah 25 Aralık 1530'da öldüğünde oğlu Hümayun'a Himalaya'dan Gvalyor'a, Şanderi ve Ceyhun'dan Bengal'e kadar uzanan büyük bir devleti miras olarak bırakmıştı.³⁴⁸ Hindistan'ı fethinde en önemli unsurlardan olan Babür'ün hareketli topçuluğu Hindistan için çok önemli bir yenilikti. O, Hindistan'da yeni olan hafif sahra topları ve tüfekler vasıtası ile düşmanları karşısında kesin bir üstünlük sağlamıştı.³⁴⁹ Kuzey Hindistan'ın büyük bölümü fethedilmişti. Babür'ün bu yeni kurduğu devlet bazı sıkıntılar ile birlikte Hümayun'a miras olarak kalmıştı. Ancak Racputlar ve Afganlar tamamen bastırılmış değildi. Ayrıca, devlet hazinesi tükenmiş bir durumdaydı. Hümayun'a miras olarak kalan diğer bir problem de ülke topraklarının kardeşler arasında bölünmesiydi.³⁵⁰

Babür'den sonra tahta geçen oğlu Hümayun zamanında Babürlü saltanatı 15 yıllık bir kesintiye uğramıştı. Bu durumun ortaya çıkmasında siyasal ve özel sebepler iki önemli unsur olarak gösterilebilir. Hümayun döneminin ortaya çıkan bu unsurları belirtmek için öncelikle Babür dönemi değerlendirilmelidir. 75 yıl kadar hüküm sürmüş olan Afgan egemenliğine rağmen özellikle Pencap bölgesinde epey Türk yaşamaktaydı. Fakat Kuzey Hindistan'daki bu Türk varlığının tam olarak Babürlü Devleti'ne dayanak

³⁴⁵ Gülbeden, s.203.

³⁴⁶ Gülbeden, s.250-255.

³⁴⁷ Banerji, s.232.

³⁴⁸ Pirlanta, s.84.

³⁴⁹ Herman Kulke ve Dietmar Rothermund, s.286.

³⁵⁰ Alien Reichert, *The Life of Nasir ud Din Muhammad Humayun*, Muncie: An Honors Thesis (HONRS 499), 1992, s.3.

olamayacağı için Babür ve Hümayun mümkün olduğu kadar fazla kişiyi Türkistan'dan Hindistan'a getirmeye çalışmışlardı. Bu çabalar sonucu Kuzey Hindistan'a gelenlerin sayısı yaklaşık olarak 200.000 kişidir. Bu Türk unsurunun karşısında ise Afganlar bulunmaktaydı. Afganlar Ludi Devleti zamanında Bengal sınırlarından Gücerat sınırlarına kadar Kuzey Hindistan'a yayılmışlardı. Babür'ün Hindistan'ı fethi sırasında bu Afganlar'ın pek çoğu da Babürlü hizmetine girmişti. Kuzey Hindistan'daki bu Türk egemenliği Afganlar'ın elinden siyasal ve genel egemenliklerine son vererek topraklarını yani gelirlerini almıştı. Hindistan'da Türker'den çok daha kalabalık olan Afganlar, doğal olarak kaybettiklerini geri alabilmek için fırsat kollamışlardı. Hümayun'un devlet idaresindeki yetersizliği Afganlara aradıkları fırsatı vermişti.³⁵¹

Hümayun şehzadeliği sırasında Bedahşan Valisi olarak oldukça popülerdi. Kabil bölgesindeki insanlar Kamran ve Hümayun arasında seçim yapmak zorunda kaldıklarında Babür'ün en büyük oğlu olan Hümayun'a gittikçe artan bir şekilde destek vermişlerdi. Yaşamında birçok hata yapan Hümayun, uzun süreli tembellik dönemlerine yatkındı ve sefaya düşkündü. Gücerat'ta, Çampanir şehrinin kuşatılmasının ardından kazanılan zaferden sonra Hümayun ve ordusu aylarca burada kalmıştı. Uzun süreli zevk ve sefa ile geçirilen dönemlerin yanı sıra kararsızlık da onu meşgul etmiş olmalıdır. Hümayun'un insanlara karşı sıcakkanlı olması onun bazı eksik yönlerini perdeleyen en önemli özelliği idi. Hümayun zayıf bir yönetim kabiliyetine sahip olduğunu göstermişti. Onun kişisel olarak bu farklı bakış açılarının tamamı Babürlü Tarihi ile ilgili çok alışılmadık bir katkı yapmıştır.³⁵²

Kişisel bir cesaret beklenmemesine rağmen o babası gibi büyük bir general ya da Şir Han gibi bir stratejist değildi. Onun askeri planları yetersizdi ve hiç tam olarak gerçekleştirilmemişti. Hümayun, Bahadır Şah'ın Çitor'u kuşattığı haberini aldığı anda onun üzerine yürümeyi durdurmuş ve fantastik bir şekilde önemli bir seferden geri dönmüştü. Onun önde gelen başarılarını ve elde ettiği kazanımlarını sağlamlaştıramadığından giderek zayıflamıştı. Gücerat, Bengal, Bihar, Malva, Doab, Pencap ve Delhi onun hâkimiyetinden bir bir çıkmıştı. Hümayun Şah'ın devlet

³⁵¹ Gülbeden, s.22-24

³⁵² Reichert, s.19-20.

idaresinde yetersiz olması onun saltanatı boyunca izlediği politikalar ile gün yüzüne çıkmaktadır.³⁵³

O, servet ve eğlenceye düşkün, siyaset ve idare kabiliyeti zayıftı. Şehzadeliği döneminde de bu zayıf özellikleri nedeni ile babası Babür'ü zor durumda bırakmıştı. Hümayun'un karşısında ise kişiliğinde liderlik vasıflarını barındıran ve Kalaç Türkleri'nin Afganlaşmış bir kısmı olan Sur boyuna mensup Şir Han bulunmaktaydı. Hümayun, Gücerat gibi bazı önemli yerleri ele geçirmesine rağmen devlet içerisindeki iç karışıklıklar ve Şir Han ile mücadelesi onu zor duruma sokmuştu. O, Afgan Şir Han ile giriştiği mücadeleler esnasında önce 26 Haziran 1539'da Çavs'a yenilmiş ve arkasından 17 Mayıs 1540'da Kannevc Savaşı'nda uğradığı bozgun ile İran'a sığınmak zorunda kalmıştı.³⁵⁴

Hümayun'un İran'a sığınmasında Bayram Han'ın rolü önemlidir. O, Hümayun'un kaybettiği tahtını geri kazanması için Şah Tahmasb ile bir ittifak yapılması gerektiğini düşünüyordu. Geçmişte Şah İsmail ve Babür arasındaki işbirliğine dayanarak Hümayun'u bu konuda yönlendirmişti. Bayram Han aynı zamanda bir Şii'ydi ve bu yönüyle de yapılacak görüşmeler pozitif bir hal alıyordu. Tarih Bayram Han'ın Hümayun'u İran'a sığınmaya yönlendirmesinin haklılığını kanıtlamıştır. O, olmaksızın Hindistan'da Babürlü Devleti'nin yeniden hâkim olması mümkün olmayabilirdi.³⁵⁵

Hümayun, Tahmasb'ın yardımını karşılığında Safevilere bazı sözler vermişti. Bunlardan biri Kandahar'ın Safevi yönetimine bırakılması idi. Safevi askerlerinin desteği ile çıktığı seferde başarılı olmuş ve Kandahar'ı almayı başarmıştı. Kardeşi Kamran ile olan mücadelesi ise yedi yıl sürmüş ve sonunda Hümayun galip gelmişti. Hindistan'daki tahtını geri kazanması önündeki engelleri bir bir kaldıran Hümayun bu hareketinin gayesi olan Hindistan'a yönelmiştir. Hümayun Sirhind Savaşı'ndan sonra Afgan rakiplerinden Muhammed Şah Adil'i yenerek Delhi'ye girmeyi başarmıştır.³⁵⁶

Hümayun ismi şanslı manasına gelmektedir, ancak Hümayun'un yaşamına bakıldığında kaderinin genel olarak ona acımasız davrandığı görülür. Pek çok tarihçi Babürlü

³⁵³ Prasad, s.373.

³⁵⁴ Mehmet Alparğu, "Babür Devleti", **Tarihte Türk Devletleri**, C.2, Ankara: A.Ü Rektörlüğü Yayınları:98, 1987, s.559-560.

³⁵⁵ Ray, s.70.

³⁵⁶ Reichert, s.28-29.

tarihinde Hümayun'un rolünü minimize etmektedir. Lane Pole göre: Çekici bir karakteri vardır fakat asla egemen bir karaktere sahip değildir. Özel olarak hayatı hoş sayılabileceğini de söyler. Hümayun'un yaşamı bazı yönlerden, genel olarak başarılı kabul edilmiş olan Babür Şah'ın hayatına benzemektedir. Her ikisi de bir tahta sahip olarak hayata başladılar, fakat daha sonra onu kaybettiler. Nihayetinde kaybettikleri tahtlarını yeniden kazanmayı başarmışlardır. Ancak Babür, Şir Han'ın askeri dehası ile yüzleşmek zorunda kalmamıştı. Hümayun saltanatı boyunca birçok hata yapmıştı. O bir afyon bağımlısı idi, fakat bu bağımlılığın onun yargılarını ne derece etkilediği hakkındaki yorumlar biraz abartılı olmuş olabilir. O, sıklıkla yanlış tavsiyeleri izledi. Özellikle saltanatının ilk yıllarında ve ona ihanet eden kişilere karşı oldukça merhametli davranmıştır. Hümayun bir yönetici olarak da çok etkili değildi, fakat onun gerçekten kabiliyetlerini gösterme şansı hiç olmamıştı. Saltanatının ilk on yılı boyunca sürekli olarak güney doğudaki güçlü düşmanları ile savaşmak zorunda kaldı.³⁵⁷

Hümayun'un idari kapasitesinin boyutunu tam olarak bilmememize rağmen, o sanatın büyük bir hayecisiydi. Babası Babür gibi kültürlü bir insan olan Hümayun, Herat'tan birçok sanatçı, müzisyen ve zanaatkâr getirtmişti.³⁵⁸ Hümayun büyük sanatçı ve şairleri onurlandıran, himaye eden ve inançsal bir toleransa sahip bir taht üzerine oturmuştu. Öğretmenler Müslüman Dünya'nın her yerinden geliyordu. Hümayun'un İran'a sığınması ve Hindistan'a dönüşü, Hint- İran bağlantısını canlandırıldı. Bu temas oğlu Ekber'in saltanatı döneminde de devam etmiştir.³⁵⁹

Hümayun döneminde devleti güçlendirip zenginleşmesine destek olabilecek kurumlar kurulmamış ve yasalar yapılmamıştı. Ayrıca, Hümayun kendisi için büyük sorunlar çıkaran akrabalarını tam olarak dikkate almamıştı. Bu siyasi tutumun yanında O, büyük bir centilmen, alışılmadık derecede eli açıktı. Hümayun her ne kadar iyi bir lider ve büyük bir Padişah olmasa da her zaman Babürlü tarihinde fantastik biri olarak kalacaktır.³⁶⁰

³⁵⁷ Reichert, s.29.

³⁵⁸ Shabbir Ahmad, "Cultural contacts between India and central Asia: A study of Central Asian impact on Indian life based on Persian sources From Babur to Akbar", (**Doctoral Thesis**, Jawaharlal Nehru University, 2010), s.133.

³⁵⁹ Reichert, s.30-31.

³⁶⁰ Prasad, s.374-375.

BÖLÜM 3: HÜMAYUN DÖNEMİNDE TEŞKİLAT VE KÜLTÜR HAYATI

3.1. İdari Yapı

Hindistan'da Babürlü Devleti'ni kuran Babür, Timurlu sarayının idari tarzını devam ettirmiş ve ondan sonra devleti yöneten halefleri de aynı tarzı uygulamışlardı. Babürlü Devleti'nin başında bulunan hükümdara “padişah” denilirdi. Babür bu unvanı Kabil'de bulunduğu dönemde benimsemiş ve Hindistan'da da kullanmıştı. Ayrıca, Şehinşah, Hakan ve Şah gibi unvanların da kullanıldığı görülmektedir. Babürlü Devleti'nde hükümdar “devlethane” denilen sarayda oturuyordu. Padişah'tan sonra en yetkili kişi, devletin bütün askeri ve sivil işlerinde hükümdarın vekili konumunda bulunan Vekil-i Mutlak idi. Mali işleri yürüten ve düzenleyen saray görevlisine Vezir denirdi. Bu vezirin Divan-ı Halise ve Divan-ı Ten isminde iki yardımcısı bulunuyordu. Divan-ı Halise devletin merkezinden idare edilen topraklar ve maaş işleri ile ilgileniyordu. Divan-ı Ten ise hizmet karşılığı olarak verilen her türlü tımar ve câgîr işlerini yürütüyordu. Ordunun her türlü mali ve idari işlerinden sorumlu olan memura Mir Bahşi adı verilirdi. Babürlüler'de din işlerinin başında olan kişi ise Sadrü's Südur ismini taşırdı. Sadrü's Südur devlet içerisindeki vakıflara bakar, sadaka ve hayır işlerini yürütürdü.³⁶¹

Babür'ün saltanatı süresince kadınlarda oldukça önemli siyasi vazifeler üstlenmişlerdi. Hanedan üyesi kadınlara karşı oldukça nazik davranan Babür, özellikle halalarına hürmet etmiş ve onların isteklerinin yerine getirilmesi hususunda hassasiyet göstermişti. Bu kadınlar hanedan üyeleri arasındaki iktidar mücadelelerinde önemli roller üstlenmişlerdi. Babür'ün annesi Kutluğ Nigar Hanım ve anneannesi İsen Devlet Begüm, onun iktidarda kalması için mücadele vermişlerdi.³⁶²

Babür'den sonra tahta geçen Hümayun'un da kadınlara karşı kibar bir tutum içerisinde olduğun görmekteyiz. Bu dönemdeki en etkin kadın onun annesi olan Mahım Begüm idi. Mahım Begüm 1534'de ölmesine karşın, yaşadığı dönemde Hümayun'un yüceltilmesi ve iktidarının güçlendirilmesi için çeşitli faaliyetler yürütmüştü. Ayrıca bu dönemde

³⁶¹ Konukçu, “*Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler*” s.755.

³⁶² Zafer Gölen, “Babur Devlet Siyasetinde Kadınların Rolü”, Osman Köse (Ed.), **5. Uluslararası Canik Sempozyumu: Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın**, Samsun: Güven Ofset Matbaacılık, 2016, s.642-644.

Hümayu'un halası Hanzade Begüm ve üvey annesi olan Dildar Begüm'de kardeşler arasındaki mücadelelerde arabulucu bir rol üstlenmişlerdi.³⁶³

3.1.1. Merkezi Yönetim ve Hükümdarlık Anlayışı

Babürlü Devleti'nin kurucusu Babür Şah, egemenlik iddiasını Timur'un soyundan gelmesine dayandırmıştır. Kendisinin Timurlular arasında üstün olduğu fikrini de benimsemiştir. Onun döneminde siyasi nedenlerden Şii İslam inancı desteklenmiş, ulemanın yanı sıra Sufiler himaye edilmiştir. Babürlü Devleti'nin kuruluşundan itibaren Timurluların kolektif egemenlik anlayışının yürürlükte olduğunu görmekteyiz. Babür Şah'tan sonra tahta geçen Hümayun mevcut saltanat doktrini değiştirmeye niyetlenmiştir.³⁶⁴

Hümayun halkını üç gruba ayırmıştı: a) Kendi kardeşleri ve kendi soyundan gelenler, emirler, vezirler ve askerler "ehl-i devlet" adamlarıydı. b) Hocalar, şeyhler, dervişler, seyitler, fakihler, âlimler, şairler "ehl-i Saadet" adamlarıydı. c) Müzisyenler, sanatçılar, güzel ve yakışıklı olanlar "ehl-i murad" adamlarıydı. Bu ayrımlar içerisinde halkın yeri tam olarak net değildir.³⁶⁵ Hümayun devlet içerisindeki sınıfları düzenleme faaliyetine girişmişti. Üç sınıfa ayırdığı tebaasının sembolü olarak da altından üç ok yaptırmış ve okların üzerlerine Devlet, Saadet ve Murad diye sınıflandırdığı grupların isimlerini yazdırmıştı. Bu sınıflara mensup olanlar padişahın ve Tanrı'nın rızasını kazanmak koşulu ile ve kendi sınıfları ile ilgili işleri yürüttükleri sürece onlar devletin imtiyazlı vatandaşları olarak kalacaklardı. Pozisyonları ve güvenlikleri devlet tarafında garanti altına alınıyordu Bu sistem içerisinde görevlerini suiistimal edenler azlediliyor, başarı gösterenler ödüllendiriliyordu. Saadet insanlarının başına akıllı ve zeki kişilerin, değerli memurların ve tüm soyluların en ünlüleri ve en kabiliyetlileri atanırdı. Onun hükümetinin en yüksek memuru Mevlana Muhyüddin Muhammed Farghari idi. Farghari yaşlı şeyhler, seyitler, müderrisler, kadılar, ünlü öğretmenler ve hukuk memurlarını atar ve azlederdi. Devlet memurlarının sevk ve yönetme işi büyük beylere verilmişti. Bu açıdan devletin en önde gelen beylerinin başında savaş alanlarındaki kahramanlığı ile ünlenmiş olan Emir Hindu Bey vardı. O, devlet ordusunun sevk ve idaresini yönetiyor, önemli beylerin, soyluların, vezirlerin, yargı memurlarının ve tüm

³⁶³ Gölen, s.645-647.

³⁶⁴ Streusand, s.242-243.

³⁶⁵ Bayur, "Hümayun Devri Hakkında Tarihi Özet", s.33.

devlet yönetiminin görev yaptıkları iş yerlerinin açılma ve kapatılma yetkisini üzerinde bulunduruyordu. O, ayrıca ordudaki tüm askeri personelin maaşlarını tespit ediyor ve devlet memurlarının güvenlikleri için koruma atıyordu. Murad sınıfının özel işlerini, din ve yasama işleri ile birlikte Padişah'ın şahsi işlerini de yürüten kişi ise Emir Üveys Muhammed idi. Emir Üveys, padişah ile yakın bir temas içerisinde olup saygın bir kişiydi. O Padişah'ın gösteriş ve ihtişamını yansıtan özel eşyaların teminini de sağlamaktaydı.³⁶⁶

Hümayun'un devlet yönetiminde bir diğer yeniliği de devlet dairelerini dört bölüme ayırmasıydı. Bu ayrımı ateş, hava, su ve toprak elementlerine uyumlu olarak yapmıştır. Bu dört departmanın iş ve görevleri için birer vezir atanmıştı. Zırhlı ağır silahlar, savaş araçları, çeşitli türde makineler ve ateşli silahlar ile ilişkili diğer gerekli donanımlar Ateş bölümünü oluşturuyordu. Bu bölümün başına sorumlu olarak Abd-ul-Malik atanmıştı. Giysi, iye, temizlik, deve ve kervanların kontrol ve yönetimini içeren bölümün ismi Hava olarak belirlenmişti. Bu bölümün başında Hoca Lütfullah bulunuyordu. İecek üretimi, şarap mahzeni ve çeşitli amaçlar için kanalların açılması, su ve nehirlerle alakalı tüm işler Su bölümünü oluşturuyordu. Bu işler yönetimi ile vazifelendirilen kişi Hoca Hasan'dı. Tarım, inşaat, toprak işleri ve mali yönetim Toprak bölümünde yürütölmekteydi. Bu bölüm Celalettin Mirza Bey'in yönetimi altındaydı³⁶⁷.

Hümayun, kasrında seyyare namına yedi köşk inşa ettirmişti. Bu köşkların kullanıldığı farklı günler vardı. Cumartesi gününü padişah Zühal** Köşkü'nde geçirmekteydi. Burada din önderleri, emlak sahiplerini, müneccimleri, matematikçileri, çiftlik ashabını, tüccarları huzuruna kabul ederdi. Pazar günleri Güneş Köşkü'nde oturur; Raciaları, naipleri, şehzadeleri, valileri, ulema ve edipleri huzuruna alırdı. Pazartesi günleri ise Ay Köşkü'ne gider; elçileri, sefirleri, seyyahları, hekimleri kabul ederdi. Salı günleri Merih** Köşkü'ne geçirdi. O günde huzuruna kumandanları, serdarları, büyük zabitleri, pehlivanları alırdı. Çarşamba günleri Müşteri** Kasrı'nda bulunurdu. Burada muallimler, vezir, vekil, meşhur âlim ve edipler, kâtipler, devlet müsteşarları o gün

³⁶⁶ Khwandamir, **Qanun-i Humayun**, Kalküta: Baptist Mission Press, 1940, s.28-29.

³⁶⁷ Khwandamir, s.35.

** Zühal: Satürn gezegeni, bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2005, s.1193.

** Merih: Mars gezegeni, bkz. Devellioğlu, s.621.

** Müşteri: Jüpiter gezegeni, bkz. Devellioğlu, s.2005,

huzurda bulunurdu. Perşembe günlerinde de harem dairesindeki Utarid** Köşkü'ne gelir ve etrafına zirai sarrafları, iktisatçıları, eczacıları, hâkimleri ve muhasebecilerini toplardı. Cuma günleri Zühre** namına yapılan görkemli kasır da yalnız zevk ve eğlence ile meşgul olurdu. Hümayun cuma günlerini öğleye kadar dua ve niyaz öğleden sonra musiki eğlenceleri ile geçirirdi.³⁶⁸

3.1.2. Vilayetlerin Yönetimi

Babürlü Devleti'nde vilayetler de merkezi hükümet tarzında teşkilatlandırılmıştı.³⁶⁹ Merkezi yönetimin vergi gelirlerinden pay aldığı topraklar üç bölüme ayrılmıştı. Bunlar: halise, merkez hazineye vergi ödemesi yapan topraklar; câgîr, devlet memurlarına maaş olarak tahsis edilen topraklar; paybakı, câgîr olarak belirlenmiş fakat henüz dağıtılmamış topraklardı. Bu toprak sisteminin işletildiği Babürlü Devleti "sube" adı verilen vilayetlere ayrılmış durumdaydı. Bu eyalet rejimi üç seviyeden meydana gelmekteydi: eyalet (sube), il (sarkar) ve ilçe (pargana) idi.³⁷⁰ Sübedar (vali) doğrudan hükümdara bağlıydı ve maaşlı bir devlet memuru statündeydi. Sübedarlar olarak görevlendirilenler genel olarak şehzadeler veya önemli devlet memuriyetlerinde bulunan kabiliyetli kişilerden seçilirdi.³⁷¹ Babürlü valileri, padişahın temsilcileri konumundaydılar. Vilayet askerlerini onlar kumanda ediyorlardı ve yönettikleri topraklardaki asayişin ve refahın sağlanmasından sorumluydular.³⁷²

Babür Şah döneminde, 1526 yılında birçok idari bölgenin var olduğunu görmekteyiz. Bunlar: Bihre, Lahor, Siyalkot, Dibalpur, Sirhind, Hisar-ı Firuze, Delhi, Miyan Düab, Mevat, Miyan, Agra, Biyane, Gvalyor, Kalpi, Kanavç, Sembel, Lekhnur, Haydarabad, Eved, Bahreyiç, Cunpur, Saren Bihar, Ranthambhor ve Çeparen'dir. Bu vilayetlerde valilerden sonra gelen memurlara, divan, bahşi, ve sadr unvanları verilmişti.³⁷³

Eyalet valileri eyaletler tarafından yetiştirilen mansabdard ordusunu komuta etmekle ve asayiş sağlamaya görevliydi. Mali işlerden sorumlu olan Divan ise, hazineye vergi ödeyen halise arazilerinin gelirlerinin toplanması ve hibelerin denetlenmesi gibi mali

** Utarid: Merkür gezegeni, bkz. Devellioğlu, s.1124.

** Zühre: Venüs gezegeni, bkz. Devellioğlu, s.1192.

³⁶⁸ Kaan, s.231-233.

³⁶⁹ Merçil, s.369.

³⁷⁰ Streusand, s.266.

³⁷¹ S. Haluk Kortel, "Subedar", *DİA.*, C.37, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s.448.

³⁷² Rizvi, s.192.

³⁷³ Konukçu, "Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler", s.755-756.

işlerinden sorumluydu. Bahşi, eyaletin oluşturduğu ordunun bir diğer deyişle mansabdamların yetiştirmek ile görevli oldukları askerlerin denetlemesini yapardı. Bir diğer üst rütbeli memur olan Sadr, dini şahsiyetlere verilen hibeleri denetliyor ve Şer'i yargıç olarak görev yapıyordu.³⁷⁴

Babür ve halefi Hümayun zamanında vilayetler ilk feodal devletlere atfedilen tarzda yönetilmiş gibi görülmektedir. Bir ordu ve saltanat sahibi bir lider kendisine bağlı kişiler ile birlikte çeşitli vilayetlere atanıyordu. Fethedilen toprakların eski yerleşimcileri topraklarından çıkarılmıyordu. Köylü ve çiftçinin iş gücü ve becerisi Babürlü yönetimi için gerekliydi. Bu sistem içerisinde geniş ölçekli arazi sahipleri yoktu. Muhtemelen her köy İran'daki gibi tebaasına yardım ve koruma sağlamayı açık bir şekilde garanti edebilecek bir bey veya köy konseyleri tarafından idare edilmekteydi. Bu yerlere atanan kişi halka ait yapılar ya da bir kalenin sahibi olarak bir câgîre atanırdı.³⁷⁵ Câgîrlar, iktalar gibi devredilebilir ve hiçbir mansabdar genellikle üç dört yıldan daha fazla bir câgîri elinde tutamazdı. Bu câgîrlar genellikle beyler tarafından idare edilmekteydi.³⁷⁶

Bu beylerin ayrıca kendilerine tabi memurları olurdu. Görevlendirilen kişilere idaresini üstlendikleri topraklardan payda verilirdi. Bu yöneticiler vasıtasıyla vergiler toplanıyor, üretimden elde edilen gelirlerin paylaşılması sağlanıyordu. Devlet içerisindeki asker, sivil, yargıç gibi tüm güçler hükümdarın şahsında toplanmıştı. Halkın refahı ya da sefaleti padişahın gücü ile doğrudan ilişkiliydi. Vilayetlerde göze batan huzursuzluklar dışındaki küçük çaplı olaylar ve gerilimler Babürlü sarayına yansımazdı. Babürlü Devleti'nin bu vilayet yönetim şekli ahaliyi büyük sıkıntılara sokmuştu. Bölge halklarının refahına ve vilayetlerin gelişmesine olanak tanıyan bir sistem değildi. Görevlerini güvenilir bir şekilde yapan valiler muhtemelen kısa zaman dilimlerinde görev yapmaktaydılar. Bu sistem pratik olmakla birlikte bazı sorunlarda yaratmaktaydı. Genel olarak vilayet yöneticilerinin, yönettikleri yerlerdeki mal ve mülkleri kendilerini zenginleştirmek ve bağımsızlık elde etmek için bir araç olarak kullandıkları düşünülebilir.³⁷⁷

³⁷⁴ Streusand, s.266.

³⁷⁵ Erskine, C.2, s.539-540.

³⁷⁶ Rizvi, s.177.

³⁷⁷ Erskine, C.2, s.540.

3.2. Ordu Teşkilatı

Bu dönemde Babürlü ordusu dönemin Avrupa ordularına kıyasla genel olarak bir benzerlik arz etmiyordu. Avrupa orduları düzenli birlikler ve kıtalar halinde bölünmüş ve her bölümü farklı rütbeli subaylar tarafından idare edilmekteydi. Ayrıca bu ordular milli bir üniformaya sahiptiler ve ücretleri devlet tarafından karşılanmaktaydı. Ancak Babürlü ordusunda tam olarak böyle bir düzenden bahsetmek mümkün değildir. Ordu, bir lider etrafında toplanan büyük Türk, Hazara* ve Aymak kabileleri ve padişahın destekçilerinden meydana gelmekteydi. Ordudaki her liderin rütbesi en yüksek Tuğ unvanı olmak üzere belirlenmişti. Ordu içerisindeki askerlerin rütbeleri savaşlardaki başarılarına veya başarısızlıklarına göre yükseltilir ya da düşürülürdü. Orduda resmi bir üniforma mevcut değildi. Her bir asker mensup olduğu kabileye veya yaşadığı bölgeye uygun olarak giyinirdi. Bu dönemde orduda büyük beylere mensup olan güçlerin yanında bağımsız savaşçılar da mevcuttu. Bu savaşçılar bazen yalnız bazen de birkaç kişilik grupla beraber orduya katılmaktaydılar. Bu askerlerden bazılarının ordu içerisindeki nam ve itibarları yüksektir. Ordunun savaşçı gücünü genel olarak Türk ve Tatarlar boylarına mensup olan askerler ile bazı İranlılar ve Aymaklar oluşturuyordu. Bu kuvvetler neredeyse tümüyle süvarilerden oluşmaktaydı. Babürlü ordusunun yapısı zamanla yavaş yavaş bir değişime uğradı. Ordudaki birlikler küçüktü ve paralı askerlerden oluşmamaktaydı. Askerlerin en önemli gelirleri yapılan yağmalarda elde edilen kazançlardı.³⁷⁸

Bu sistem Delhi Sultanlığı'ndan itibaren Hindistan'da uygulanmaya başlamış ve Babürlüler ile birlikte sistemleştirilmişti. Bu yapıya göre ülkedeki topraklar genellikle halisa ve câgîr olmak üzere iki bölüme ayrılıyordu. Halisa, Babürlü hanedanına ait olan toprakları ihtiva ederken, bunun dışında kalanlara câgîr denilmekteydi. Câgîr sistemine dâhil olan şehirler, kasabalar ve köyler devlet adamları, memurlar ve kumandanlara rütbe ve makamlarına göre veriliyordu. Cagirdarlara verilen toprakların büyüklüğü hizmet karşılığı olan maaş oranında hesaplanmaktaydı. Cagirdarlar işlettiği toprağa göre belli sayıda asker barındırmak ve gerektiği zaman bu askerler ile birlikte savaşa katılmak zorundaydı. Babürlü ordusunun temelini oluşturan bu sistemde Cagirdar kendi

* Hazaralar Afganistan'da Helmand ve Tarnak vadilerinin doğu ve batı taraflarında bulunan dağlık mekânlarda yaşayan bir topluluktur. M. Longworth Dames, "Hazara", **İslam Ansiklopedisi**, c.5, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977, s.447.

³⁷⁸ Erskine, C.2, s.540-541.

maaşını ve masraflarını karşılamak için toprağı işletir ve artan gelirin bir miktarını da devlete vergi olarak öderdi.³⁷⁹ Câgîr babadan oğula geçmeyip, bu toprakları işletenlerin mülkiyet hakkı yoktu.³⁸⁰

Babür Şah, Babürlü tarihinde savaşlarda topları etkili bir şekilde kullanan ilk kişiydi. Hümayun döneminde devlet cephanesinde ateşli silahların sayısı bir hayli artmıştı. Ebü'l-Fazl'a göre: Osmanlı devleti ile ateşli silah üretiminde rekabet edebilecek tek yer Hindistan'dı. Babür Şah döneminde ordudaki topçular Osmanlıdan gelmişti.³⁸¹ Osmanlı İmparatorluğu topları 1514'te Çaldıran Savaşı'nda Safevilere karşı, Mercidabık Muharebesi'nde (1516) Memlûklüler'e karşı kullanmıştı. Osmanlılar, Habsburg ordusunu süvarilerinin gerisine gizlenmiş topların ateş menziline sokmak için süvarilerini geri çekmiş ve düşman ordusunun bu menzile girmesi ile savaşta üstünlüğü ele geçirmişti. Babürlüler savaşta topların kullanıldığı ve Rumi taktik dedikleri bu askeri hamleyi Panipat Savaşı'nda Afganlara karşı kullandı. Bu hamleye yan manevra ya da kanat saldırısı da denilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, Ridaniye Savaşı'nda (1517) sabit Memlûk topçularını kanatlardan ve arkadan kuşatmıştı. Benzer bir şekilde, Hümayun döneminde Babürlü ordusu da Mandosor'da (1535) Gücerat ordusundaki topçu kuvvetlerinin varlığına rağmen bu strateji ile rakibini mağlup etmeyi başarmıştı.³⁸²

Babür döneminden itibaren Babürlü ordusunun bir bölümünü de topçu ocağı olarak görmekteyiz. Bu askeri birim ağır ve hafif topçu ocağı olmak üzere ikiye ayrılmış durumdaydı. Bu askeri sınıfta rumi tarzda teşkilatlanma ön plana çıkıyordu. Babürlü ordusunda bu birliklerin yanında topçu sınıfına yardımcı olan istihkâmcılar ve askeri sevk etmek üzere görevlendirilmiş çavuşlar da bulunuyordu. Bu sistem içerisinde orduda askeri harekâtı yürüten kişi genellikle padişaktır. Şehzade, bey ve kumandanların da askeri hareketleri komuta ettikleri görülmektedir.³⁸³

Ordu toplandığı zaman genel olarak üç kısım halinde bölünmekteydi. Bu bölümler merkez, sağ ve sol kanattan oluşuyordu. Ayrıca orduda bir öncü birlik ve yedek

³⁷⁹ Azmi Özcan, "Cagir", *DİA*, C.7, Ankara: TDV Yayınları, 1993, s.11.

³⁸⁰ Merçil, s.369.

³⁸¹ Rizvi, s.178.

³⁸² Jos Gommans, *Mughal Warfare: Indian Frontiers And high Roads To Empire, 1500-1700*, London: Routledge, 2002, s.157.

³⁸³ Alpargu, s.561.

kuvvetler de mevcuttu. Kapıkulları genel olarak merkezde yer alırdı ve her bölümün komutası için atanmış olan uzman subaylar bulunuyordu. Bu kuvvetler kılıç ve hançer kullanmakla beraber, ok ve yayın yanı sıra mızrak ve gürz de ordu içerisinde kullanılırdı. Babürlü ordusunda top kullanımını da önemli bir yer teşkil ediyordu. Ancak bu toplar ağır ve idaresi güç savaş araçlarıydı. Esas olarak kuşatmalarda ve uzak mesafeli atışlar da kullanılmaktaydı. Bu coğrafyada Şir Han topları savaş alanı içerisinde etkili bir şekilde kullanan ilk kişilerden biri olarak görülebilir. Düzenli savaşlarda, toplar genelde zincirlerle birbirlerine bağlanmaktadır.³⁸⁴

Babürlüler askeri güç olarak Türkistan mirasına sadık kalmışlar ve atlı okçulara itibar etmişlerdi. Babürlüler'in bu askeri beceri gerektiren savaş sanatına sahip olmayan alt kıtadaki rakiplerinin böylesine bir güce karşı koymaları mümkün değildi. Ayrıca Babürlüler (ağır) hücum kıtalarını da etkili bir şekilde kullanmayı başarmışlardı. Sahra topçuları ve süvarilerin oluşturduğu askeri yapı, savaş fillerine dayalı bir askeri sistemin yerini aldı. Savaşlarda fillerin kullanılmasına rağmen bunlar esas vurucu gücü teşkil etmiyorlardı. Muharebe meydanlarında ortaya çıkan Babürlü üstünlüğü, bu coğrafyadaki diğer güçlerin kale savunmalarına önem vermelerine neden olmuştu. Bu açıdan Babürlüler'in yayılmasında ana etkenin onların kaleleri zapt etme becerileri olduğunu görüyoruz.³⁸⁵

Babürlü Devleti bu dönemdeki kaleleri erişilmesi zor yerler ve dik tepelere yapılmış idi. Bu kalelerin duvarlarının yüksekliği ve kalınlığı bu yapıları daha da güçlü hale getiriyordu. Babürlü ordusu kale kuşatmalarında ise genelde kaleleri içerisindeki cephane ve yiyecek bitene kadar kuşatmaktaydı. Bazı zamanlarda ise lağımıcılar vasıtasıyla kale savunmalarını aşmaya çalışırlar ve karşı saldırılarda ise lağımıcılar savunma amaçlı da kullanılmaktaydı.³⁸⁶ Hâlihazırda 14.yüzyıldan itibaren ilk ateşli silahlar kuşatmalarda artan bir şekilde önemli bir rol oynamaya başlamıştı. Ancak kuşatmalarda lağımıcılık önde gelen bir savaş metodu idi. Bazen kuşatmalarda lağımıcılık top kullanımından daha etkili bir yöntem olabiliyordu. Lağımıcılık vasıtasıyla kalelerin duvarları yıkılabilirken, kuşatma topları kalelerin içini bombardımana tutmak

³⁸⁴ Erskine, C.2, s.542

³⁸⁵ Streusand, s.256.

³⁸⁶ Erskine, C.2, s.542.

için kullanılırdı.³⁸⁷ Hümayun döneminde Şir Han ile yapılan mücadelelerde lağımcılık kullanılmıştı. Şir Han'ın Çunar Kalesi'ni kuşatması sırasında Babürlü Mustafa Rumi Han, sabat isimli mekanik bir araç vasıtasıyla kalenin duvarının altına taşıdığı patlayıcılar vasıtasıyla kale duvarında bir gedik açmayı başarmıştı. Sabat düşman kalelerinde gedik açarken ve içerisine atışlar yaparken, kendisini düşman atışlarından koruyacak korunaklı bir yapıya sahipti. Çunar kalesinde kullanılan Babürlü sabatı yüksek bir ahşap kule biçimindeydi.³⁸⁸

3.3. Sosyal ve İktisadi Hayat

Hindistan'da kalıcı olmaya çalışan Babürlü Devlet'inde sosyal sınıflar nüfus üstünlüğüne sahip olan Hindular ve genel olarak Türklerin oluşturduğu Müslümanlardan oluşuyordu. Hindistan'daki Müslümanların çoğunluğu Sünni olmakla beraber Şii inancına mensup gruplar da mevcuttu. Türkler Hindistan'daki diğer unsurlara göre sayıca az da olsalar devletin yürütme mekanizmasına hâkimdiler.³⁸⁹ Devlette resmi dil Farsça iken hanedan ve ordunun dili Türkçe idi. Devletin başkentinde en çok konuşulan dil ordu dili veya Hindistani'dir. Bu dil farklı diller konuşan yerli Müslümanların birbirini anlaması için önemliydi.³⁹⁰

Babür, Hindistan'daki halk ile ilgili şu ifadeleri kullanır: “*Hindistan ahalisinin çoğu kâfirdir. Hind halkı kafire hindu der. Hinduların çoğu tenasüha inanır. İşçiler, üreticiler ver hizmetkârlar hep hindudur. Bizim vilayetlerde göçebe halkın, kabilelere göre, hususi adları vardır. Burada da vilayet ve köylerde oturan halkın, kabilelere göre, adları vardır. Her sanat sahibi o sanatı babalarından beri yapmaktadır.*”³⁹¹ Babürlü idaresi altında Hint mirası canlı ve yaratıcı kalmayı başarmıştı. Bu miras Müslüman idaresini kabul eden Hindular arasında korunarak dini ve entelektüel alanda daha da geliştirilmişti. Babürlü toplumsal hayatında din dışında, Müslümanlar ve Hindular genel olarak aynı sanatları ve öğrenimleri paylaşmışlardı. Bilhassa Kuzey Hindistan'da, çok

³⁸⁷ Gommans, s.156.

³⁸⁸ Khan, s.168.

³⁸⁹ H. Hilal Şahin, “Ekber Şah'ın Sosyo-Kültürel ve Dini Reformlarının Toplumsal Hayata Etkisi”, **Tarih Okulu Dergisi**, İzmir, sayı:22, (Haziran 2015), s.115.

³⁹⁰ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.551.

³⁹¹ Babür, C.2, s.329.

sayıda Hindu, Farsça okumaktaydı. Mimari, müzik ve birçok alanda Müslümanların ve Hinduların kendi tarzları gitgide özlerinde ortak bir form oluşturmaya başlamıştı.³⁹²

Babürlüler'in toplumsal yapısının belirlenmesinde önemli bir etken de tarımdı. Hindistan'da tarım Babürlü Devleti'nin teşekkülü ile önemli bir değişiklik yaşamıştı. Ekili alanlar çoğalmış, tütün, darı ve ipek gibi yeni sayılabilecek ürünler yetiştirilmeye başlanmıştı. İktisadi manada pazara yönelik tarımsal faaliyetlerin sayısının artması, yeni pazar yerlerinin ve uluslararası ticaret merkezlerinin çoğalmasını mümkün kıldı. Böyle geniş çaplı bir ekonomik değişimin aynı zamanda büyük toplumsal yansımaları da görüldü. Babürlü siyaseti ve himayeciliği Hindistan'da halk dininin değişmesine neden oldu. Bu dönemde halk din değiştirerek İslam'ı kabul etmeyi sürdürdü. Hindistan toplumunun İslamlaşması, büyük çapta kast Hinduizm'inin sosyal ve kültürel yapısının dışında kalmış olan toplulukları ve bölgeleri içine alan bir tarihi süreç olarak gelişti.³⁹³

Babürlü Devleti'nde Sind-Ganj ovasının verimliliği kentsel yoğunlaşmayı mümkün kılmaktaydı. Hindistan'da hasat mevsiminin uzun sürmesi neticesinde çiftçilerin çoğu yılda iki defa ürün alabilmekteydi. Buğday, arpa, pirinç ve darı gibi çok çeşitli ürünler yetiştiriliyordu. İhracata yönelik ürünler yetiştiren köylü sayısı fazlaydı. Hindistan Alt Kıtası'nda tarımsal üretimin kaderini muson yağmurları belirlemekteydi.³⁹⁴ Araziler üzerindeki mülkiyet hakları batıda hâkim olan devletlerden bir hayli farklıydı. Hindistan'da iki parçalı yapı vardı. Toprak üzerindeki yasal haklar; miras yolu ile toprak sahibi olan Hint köylüsü, çiftçi ve üretimin belli bir kısmını talep eden devlette idi ve bunların ikisi de daimi idi. Babürlü Devleti'nde sıklıkla ordu ve devlet görevlilerinin bir câgîr ya da bir mülk ile ödüllendirildiklerini görmekteyiz. Bu câgîr Avrupa'daki arazi mülkiyetine benzemiyordu. Müslüman fatihler toprakta mülkiyetin kesin bir hak olduğunu ileri sürseler de bu hak pratikte sınırlandırılmıştı. Eskiden kalma kanun ve usullere uygun olarak, üretiminden elde edilen gelirin belli bir bölümü köylülerden veya küçük zemindarlardan toplanmaktaydı. Zemindar veya arazi sahibi terimi, Müslüman yazarlar tarafından yalnızca hükümdar tarafından verilen arazileri elinde tutan kişilere değil, aynı zamanda Hindu önderlere ve racalara verilen bir

³⁹² Hodgson, s.61-62.

³⁹³ Streusand, s.276.

³⁹⁴ Streusand, s.270.

unvandı.³⁹⁵ Çağırdağların sıklıkla yer değiştirmesi bu işletmecilerin belirli bir bölgede uzun süreli verimlilik sağlayamadıklarını gösteriyordu. Bu durumda Babürlü Devleti'nde yönetim ve çağırdağların çıkarlarının tam anlamıyla örtüşmediğini göstermektedir. Zemindarlar ise genel olarak topladıkları geliri pazarda satarak Babürlü yönetiminin gelirini nakit olarak elde etmesini sağlıyordu. Bu yapı içerisinde Babürlü tarımsal sistemi, merkezi idare, çağırdağlar, zemindarlar ve köylüler arasında devam eden bir gerilim üzerine inşa edilmişti. Babürlülerde tüccar sınıfı da çeşitlilik göstermekteydi. Devlet adamlarının ve saltanat ailesinin mensupları ticaret yapıyor ve doğal olarak devlet gelirleri ile ticarete yatırım yapıyorlardı. Bu tüccarlar siyasi güçlerini kullanarak belli bir ürün üzerinde tekel ilan edebiliyorlardı. Görece daha küçük olan tüccarlar ise, sınırlı ve dar bir alan içerisinde ticaret yapmaktaydılar.³⁹⁶

Hindistan'da tarımsal alanda ihraç mallarının başında baharat gelmekteydi. 16. yüzyılın ortalarında Hindistan'dan Avrupa'ya yılda 200 tona yakın biber ihraç edilmekteydi. Bunun yanında afyon ve çeşitli uyuşturucu maddelerde önemli bir ihraç ürünüydü. İhraç edilen ürünler arasında bir değer önemli ürün de çivittir. İthal olarak ise Delhi, Agra, gibi merkezi yerlere kara ve su yolları vasıtasıyla çok sayıda mal gelmekteydi. Bengal ve Bihar'dan buğday, pirinç, şeker gibi birçok yiyecek maddesi Gence ve Cemme Irmakları üzerinden bu bölgeye getiriliyordu. Bu ırmaklar ve Sind Nehri başlıca ulaştırma yolları arasındaydı.³⁹⁷

Hindistan'da bölgeler arası ticari alışveriş hareketliydi. Racistan, birçok bölgeye tuz satarken; Sind, dokuma ve çivit; Bengal, hububat, pirinç ve şeker gönderirdi. Merkezi Hindistan ise birçok farklı yiyeceği diğer bölgeler satmaktaydı. Dış ticarete özellikle Türkistan, Horasan ve İran ile olan alışveriş Lahor-Kabil ve Multan-Kandahar güzergâhlarından deve kullanılarak yapılıyordu. Bu güzergâhlar üzerinden Türkistan'dan ve kısmen de İran'dan ithal olarak at getirilirdi. Dışarıdan Hindistan'a ham ipek, bakır, altın ve gümüş gibi nesnelere getirilmekteydi. Avrupa'dan bazı kumaşlar, süsler ve benzeri eşyalar gibi ekonomik olarak değeri düşük olan ürünler de ülkeye giriyordu. Ekber dönemine kadar Babürlü Devleti denizlerde faaliyet gösterebileceği coğrafi bir deniz hattına kavuşamamıştı. Ancak Hindistan'a gelen

³⁹⁵ Erskine, C.2, s.528-529.

³⁹⁶ Streusand, s.271-272.

³⁹⁷ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.540-542.

ürünlerin en önemli güzergâhlarının başında deniz yolu gelmekteydi. Bu dönemde öne çıkan limanlar Sind bölgesinde Lahari-Bender, Gücerat'ta Bender-i Dev (Diu), Goga, Kambey, Broç, Surat, ve Daman'dı. Bender-i Dev ve Damen limanlarının kontrolü Portekizlilerde bulunmaktaydı.³⁹⁸

Hindistan'da zanaatkârların sayısı da oldukça fazlaydı. Babür, Hindistan'da sanat ve meslek erbabının sayısının çok olduğunu belirtir. Kendi yapılarında Agra, Sikri, Biyane, Dulpur, Güvalyar be Kul'dan çok sayıda taşçının çalıştığını söyler.³⁹⁹ Hindistan'da kuyumculuk, altın, gümüş, fildişi ve tahta işlemeciliği gibi zanaatlar çok ileri bir seviyedeydi.⁴⁰⁰ Hindistan'da zanaatkârlar tekstil ürünleri, işlenmiş ipek mamulleri, rafine şeker, işlenmiş afyon ve alkollü içeceklerinde olduğu çeşitli malları üretiyorlardı. Tekstil ve metal ürünleri konusunda bu zanaatkârlar diğer yerler ile rekabet edebilecek seviyedeydi.⁴⁰¹ Hümayun ve oğlu Ekber dönemlerinde köyler ile birlikte merkezi otoritelerin doğrudan tanzimine dayanan bir vergilendirme modeli uygulanmaktaydı. Bu uygulama ile ekindeki paydan ziyade mahsulün önceden hesaplanışına göre vergi miktarı belirleniyordu.⁴⁰² Babürlüler kırsal alandan yüksek bir gelir elde etmek istiyorlardı ve bunun devamlığı için de baskıcı vergilendirme uygulamalarından sakınmaya çalışıyorlardı.⁴⁰³ Toprak vergisinin yanısıra sınırlarda kervanlar veya başka vasıtalar ile ithal edilmiş eşyalar için alınan bir vergi vardı. Ürünlere vurulan damga ve mühürler ile vergilerin sağlıklı bir şekilde ödenmesi sağlanıyordu. Malların ülke içerisindeki bir bölgeden başka bir bölgeye geçişinde vergilendirme yapılmaktaydı. Başta kasabalar olmak üzere ülke içerisinde bir de alışveriş vergisi vardı. Cizye ise Müslüman olmayan tüm devlet tebaasından alınmaktaydı.⁴⁰⁴

3.4. Hindistan'da Dini Yapı ve Hümayun'un Dini Siyaseti

Hindistan'da İslam, Hinduizm, Brahmanizm, Budizm, Hıristiyanlık, Zerdüştlük, Putperestlik gibi birçok dinî inancı bir arada yaşanmaktaydı. Bu yönüyle bugün olduğu gibi o zaman da Hindistan, inançlar bakımından renkli ve karışık bir coğrafyaydı. Bu inançsal farklılıklar içerisinde bu coğrafyada en büyük iki din olan İslam ve Hinduizm

³⁹⁸ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.543-546.

³⁹⁹ Babür, C.2, s.329.

⁴⁰⁰ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.541.

⁴⁰¹ Streusand, s.271.

⁴⁰² Hodgson, s.66.

⁴⁰³ Streusand, s.271.

⁴⁰⁴ Erskine, C.2, s.530.

hâkimiyet mücadelesi veriyorlardı. Bu mücadele sosyal ve kültürel çatışmalara da yol açmaktaydı. Kuzey Hindistan'ın büyük bir kısmında 16. yüzyılın ortalarına kadar İslam dini bölgeye yerleşmiş ve herkes tarafından kabul edilmiş bir olgu haline gelmişti. İslam dini siyasi iktidar tarafından desteklenmesine rağmen Ganj ovasının halklarının büyük bir bölümü Hindu idi.⁴⁰⁵

Böyle bir yapının hâkim olduğu Hindistan tahtına oturan Babür'ün oğlu Hümayun babasının sahip olduğu inançsal bakış açısının dışına pek çıkmadı. O, mevcut olan sistemi benimsemişti. Onun inançsal bakış açısına Sultan Bahadır'a karşı sefere çıktığı zamanki davranışı iyi bir örnek teşkil eder. Hümayun, Çitor Racası ile savaş halinde olan Sultan Bahadır'a karşı onun kâfirler ile olan savaşı bitene kadar saldırmama kararı almıştı. Bu inançsal bakış açısı nedeniyle Sultan Bahadır'a karşı kolay bir başarı şansını da feda etmiş oluyordu. Bunun yanında Hümayun yaşamında inanç politikasını kısmen de olsa yenilemişti. Onun döneminde Sünni aşırıcılığı son derece büyük bir suç olarak kabul edilmeye başlanmıştı. İran'da ve Hindistan'da onun yanında bulunan en önde gelen devlet adamlarının başında Bayram Han vardı. Fakat o Şii inancına mensuptu. Bayram Han'ın sadık hizmeti doğal olarak Hümayun'un Şii'lere karşı tutumunu değiştirmesine neden olmuştu. Ayrıca Hümayun İran'da kaldığı sırada dışa karşı Şii uygulamalarına saygı göstermek zorunda kalmıştı. Bu sebepten Hümayun kendisinden öncekilerden daha ileri olarak aykırı düşünceye karşı çok daha toleranslı olmuştu. Hümayun Baneras'deki Jangamvadi Math'ın geçimi ve himayesi için Uttar Pradesh'deki Mirzapur bölgesinde 300 dönüm araziye bağışlamıştı.⁴⁰⁶ Hümayun'un Şiilik ile itham edilmesi ise İran'a sığınmasının yanında, Şii mezhebine bağlı olan sadrazamı Bayram Han'a karşı olan muhabbetinden doğmuştu. Fakat Hümayun Şah hiçbir zaman Şiiliği benimsememişti.⁴⁰⁷

3.5. Mimari ve Minyatür Sanatı

Babürlüler'in hüküm sürdüğü Hindistan, kültür sanat açısından birçok özellikler barındıran geniş bir ülkedir. Hindistan'da Delhi Sultanlığı döneminde, Müslüman-Türk

⁴⁰⁵ Sinan Yalçınkaya, "Ekber Şah Döneminde Hindistan'da Dini Hayat", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.B.E, 2008) s.32.

⁴⁰⁶ Sri R. Sharma, **The Religious Policy of the Mughal Emperors**, Third Edition, New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd, 1998, s.10.

⁴⁰⁷ Kaan, s.233.

sanatı Hint sanatı üzerinde derin etkiler yapmıştı.⁴⁰⁸ Mimari alanında, Delhi Sultanlığı Hindistan'da İslami yapıların üstünlük kazanması, medreselerin, camilerin ve mezarlıkların inşa edilmesi ile bu alanda önem arz etmektedir.⁴⁰⁹ Bu coğrafyada Türk-İran-Hint sanatının karışımı ile birçok farklı eserler meydana getirildi. Hindistan'ın kendi yapı üslubu ile Türker'in buraya getirdiği mimari tarz tam bir zıtlık oluşturmaktaydı. Hint mimarisi çok sayıda heykel ve süsler ile kaplı yüksek yapılar şeklindeydi. Türk mimarisi ise, gösterişten uzak düz duvarlar ve mimari şekillerde belli bir açıklık ve uyum formu ile ortaya çıkmaktaydı. Bu yapılarda heykel ve insan figürlerine yer verilmiyordu.⁴¹⁰ Türkler ile birlikte Hindistan'a İslami özellikler taşıyan ve mimari stilin eyaletlerde farklılık gösterdiği, bazen yerli gelenekler ile Selçuklu ve Timuroğlu geleneklerinin bir sentezi olarak görünen sanat anlayışı da gelmişti. Bu tarz içerisinde kubbeli türbeler, kemerli yapılar ve Türkistan saray mimari tarzı Türkler ile birlikte Hindistan'a taşınmıştı.⁴¹¹ Hindistan tapınak ve anıtların bol olduğu bir yerdi ve iki milyondan fazla tanrı idolünü barındırmaktaydı. Müslüman Türkler ile birlikte cami ve türbe kültürü Hindistan'da yer etmeye başlamıştı. İlk dönemlerde Hintli usta ve sanatçılar ile çalışmışlardı. Bu durum ilk mimari yapılarda bir sentezin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Babür Şah döneminde Hindistan'a başta İstanbul'dan olmak üzere birçok farklı yerden Türk usta ve sanatçının getirilmiş olduğunu görüyoruz.⁴¹²

Babür ile Hindistan'da devlet kuran ve daha sonra Hümayun döneminde bu hâkim durumlarını geri kazanmak zorunda kalan Türkler, mimari açıdan ana yurtlarındaki zevklerini korumuşlar ve bu bakış açısı ile anıtlar yapmışlardı. Bunun yanında bazı yenilikler de mimari tarzı biçimlendirmişti. Hindistan'da yapı gereçleri açısından bu ülkenin sağladığı kolaylık ve imkânlardan yararlanmışlardı. Hindistan'ın zenginliği, usta ve işçi açısından bolluğu daha sağlam ve daha güzel yapıların meydana getirilmesine olanak sağlıyordu.⁴¹³ Babür Şah'ın 1526 yılında kurduğu devlet ile birlikte Hindistan'da eyaletten eyalete değişen şekillerde birçok mimari eser inşa edilmişti. Agra şehrini başkent yapan Babür zamanında pek fazla eser meydana getirilememiş olsa da Panipat

⁴⁰⁸ İnci Macun, "Hindistan'da Türk Müslüman-Mimari ve Resim Sanatı", **Türkler Ansiklopedisi**, C.8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.881.

⁴⁰⁹ Bota Bokuleva, Rauşangül Avokova ve Jenisbek Abeldayev, s.448.

⁴¹⁰ Macun, s.881-882.

⁴¹¹ Halıcı, s.181.

⁴¹² Demirel, s.96.

⁴¹³ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.510.

ve Sembel Camileri inşa edilmişti.⁴¹⁴ Hindistan'daki Timurluoğulları olan Babürlüler, hanedanlık gururunu yükseltmek için sanatı kullanmış ve geliştirmişlerdi. Babür Şah, Timur geleneğini sürdürerek, bahçelerde vakit geçiriyordu. O, Agra'da planlı, geometrik alanların ve akan suların olmadığına dikkate çeker. Babürlüler'e göre görkemli ve düzenli çevresel alanlar sağlam bir yönetimin görsel işaretiydi. Babürlü Devleti'nin Hindistan'da kurulması ile birlikte, çok sayıda bahçe ortaya çıkmaya başlamıştı.⁴¹⁵ Babür Şah, *Babürname*'sinde safasız ve düzensiz olan Hindistan'da güzel planlı ve muntazam bahçeler yapıldığını söyler. Ayrıca O Hintlilerin böyle planlı ve düzgün yerlere yabancı oldukları için, bazı güzel binalı yerlere Kabil adını verdiklerini de aktarır.⁴¹⁶

1528'de Babür Agra'nın güneybatısındaki Dholpur'da görkemli bahçeler yaptırmıştı.⁴¹⁷ Babür zamanından bugün sadece Dholpur'daki Madhya Prades terasları, kanalları ve lotus şeklindeki havuzları ve bir kaya üzerine kazılmış durumda olan Bagh-i Nilufar (Lotus Garden) ayakta kalmayı başarabilmişti.⁴¹⁸

Hümayun'un ise mimari açıdan, geniş yapılar ve güçlü kaleler inşa etmek için büyük bir arzusu ve eğilimi vardı. Hümayun'un bu arzusunu yansıtan ilk yapılar Agra'da oluşturulmuştu. Bu yapılardan birisi Agra Kalesi'nin içerisinde yapılan bir saraydı. Bu saray birkaç oda ve bu yapıya bağlı revaklardan oluşuyordu. Hümayun döneminde aynı zamanda Gvalyar Kalesi'nde yapılan bir yapı da mevcuttur. Bu yapı yontulmuş taşlardan oluşmuş ve süslemelerin niteliği açısından zarif bir yapıydı.⁴¹⁹

Handemir'e göre, Hümayun Javn akarsuyunun kenarından bir Dinpenah isimli bir şehir kurulması için talimat vermişti. Delhi şehrinin ileri gelenleri, birçok bilginin, seyitler, büyük şeyhler, astronomlar ve müneccimlerin belirlediği bir saatte bu şehrin yapımına başlandı. Şehrin temelini atıldığı törende ilk taşı Hümayun koymuş ve çalışmalar başlamıştı.⁴²⁰ Delhi'de bulunan bu yerin yapımına başlandığı tarih 1533 idi. Bu komplekste meyve bahçeleri ve çeşitli bahçeler ile çevrili yedi katlı bir sarayın da

⁴¹⁴ Macun, s.884.

⁴¹⁵ Laura Parodi, "Hindistan Timuroğulları Mimarisi ve Sanatı", Kezban Acar (çev.), **Türkler Ansiklopedisi**, C.8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.891.

⁴¹⁶ Babür, C.2, s.338-339.

⁴¹⁷ Glenn D. Lowry, "The Tomb of Nasır-ud-Din Muhammad Humayun", (**Doctoral Thesis**, Harvard University, 1982), s.102.

⁴¹⁸ Parodi, s.891.

⁴¹⁹ Khwandamir, s.55-59.

⁴²⁰ Khwandamir, s.60.

yapılması planlanmıştı. Ancak bu projenin ne kadarının gerçekleştirildiğini bilmiyoruz. Hümayun, Afganlar tarafından Hindistan'dan çıkarılmasının ardından Delhi'ye döndüğünde şehrin merkezinden uzak bir inziva ve dinlenme yeri olarak küçük Selimgarh Kalesi'ni kullandı. Yamuna Nehri üzerinde bir adacık üzerinde bulunan Selimgarh, Surlular tarafından inşa edilmişti (1545-54).⁴²¹

Hümayun döneminden geriye pek çok fazla eserin kaldığından söz etmek mümkün değildir. Afgan Şir Han ile girdiği mücadele neticesinde Hindistan'dan çıkartılmış olması bu durumu açıklamaya yardımcı olur. Ayrıca Delhi'de Sur hanedanını kuran Afganlar tarafından Hümayun'un inşa ettirdiği eserler yıkılmıştı.⁴²² Hümayun döneminden kalmış başlıca yapılar Agra'da bulunan yıkık durumda olan bir cami ile Fethabad'da (Hisar) bulunan başka bir camidir. Bu camiler kesilmek suretiyle yontulmuş taşlar ile değil, moloz özünde gereçle yapılmış ve duvarlar alçı kullanılarak örtülmüştür. Hümayun, Afgan Şir Han'a yenilerek Hindistan'dan çıkmasının ardından Dinpenah, Afganlar tarafından yıktırılmıştır. Şir Han burada yeni ve daha sağlam yapılar inşa ettirmişti. Bu dönemin en değerli yapıları Şir Han'ın yaptırdıkları olarak görülmektedir. Şir Han ilk iş olarak Dinpenah'ın duvarlarını yıktırarak kendine yeni bir başkent yaptırmak için çalışma başlatmıştı. Saltanat dönemi (1539-1545) kısa olan Şir Han bu projesini bitirememiş ancak Pura Kale olarak bilinen "erk"i tamamlamıştır. Ayrıca burada inşa edilen Kale-i Köhne Mescit adlı cami, mermer kakmaları ve genel uyumu ile ünlü bir yapıdır.⁴²³

Babürlüler kendilerine özgü bir mimari tarzı ile Hindistan'da hâkim oldukları her yerde önemli eserler ortaya koymuşlardı. Babür Şah ve Hümayun dönemlerinde Babürlü Devleti, Hindistan'da yerleşmeye çalışıyordu. Bu duruma rağmen bahçe mimarisinin gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Delhi, Agra, ve Fetihpur Sirki civarında bazı düzenlemeler yapılarak, yeni binalar inşa edilmiştir.⁴²⁴ Babur ve Hümayun Hindistan'da İran'lı mimarları kullanarak yaptırdıkları eserler ile Hint ve İran kültürleri arasındaki köprüyü de sağlamlaştırmışlardı.⁴²⁵ Babürlü yönetimi altındaki Hindistan'da

⁴²¹ Ebba Koch, "Mughal Palace Gardens from Babur to Shah Jahan (1526-1648)." *Muqarnas*, Vol. 14 (1997), s.143.

⁴²² Macun, s.884.

⁴²³ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.512.

⁴²⁴ Konukçu, "Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler", s.756.

⁴²⁵ Ahmad, s.256.

hükümdarlar mevcut bağ ve bahçelerin geliştirilmesine buldukları yerlerde yeni bahçelerin yapılmasına önem vermişlerdi.⁴²⁶

Hümayun'un oğlu Ekber Şah döneminde Babürlü mimarisinde önemli bir ilerleme olmuştur. Bu dönemin ilk yapılarında biri de babası için Delhi'de inşa edilen (1565-1569) Hümayun'un türbesidir.⁴²⁷ Delhi'nin düz ovasında Yamuna Nehri'nin kıyısında yer alan mezar, bir dizi Babürlü anıtıyla çevrilidir. 1533 yılında Humayun'un emri ile yapımına başlanan Dinpenah şehrinin yıkık taş duvarları mezara kuzeyden 1.500 metre uzaklıktadır.⁴²⁸ Humayun'un türbesinin büyüklüğü, belki de en belirgin özelliğidir. Türbe çevresindeki yapılara oranla büyüklüğü ile ön plana çıkarken, aynı zamanda etrafının açıklığı ile geniş bir seyir imkânı sunar.⁴²⁹

Bu türbenin mimari İranlı Mirza Gıyas'tır. Mirza Gıyas babası Seyyid Muhammed ile birlikte Herat'ta Hüseyin Baykara için çalışmış ve ardından Hindistan'da Babür Şah'ın hizmetine girmişti.⁴³⁰ Türbe yapısal olarak yüksek duvarlar tarafından çevrilmiş büyük bir kare şeklindeki bahçenin ortasında yer alır. Türbenin batı ve güneyinde iki adet yüksek kapı bulunur ve bu kapılar gri taştandır. Kapıların üzerleri kırmızı kum taşı ve beyaz mermer ile süslenmiştir. Hümayun'un türbesinin ana gövdesi kısa dört uzun kenarlı sekizgen bir yapıdadır. Türbenin dış kubbesinin içerisinde bir de iç kubbe bulunmaktadır. Türbenin içerisinde ise sekizgen olarak tasarlanmış birçok odacık mevcuttur. Hümayun'un türbesi mimari olarak tasarımındaki sadelik ve saflık, geometrik yapısındaki muhteşemlik ve de mermer ile kırmızı kumtaşının karışımının oluşturulmasındaki ustalık hasebiyle birçok özelliği barındıran önemli bir mimari yapıdır. Türbeyi içerisine alan bahçede taşlar ile döşenmiş patikalar, çiçekler ve selvi ağaçları ile süslenmiş suyolları ve fiskiyeler bulunmaktadır.⁴³¹ Hümayun'un türbesinin en çarpıcı özellikleri, olağanüstü büyüklüğü, radyal olarak simetrik planı, kırmızı kumtaşı ve bahçe düzenlemesidir.⁴³²

⁴²⁶ Gülseren Halıcı, "Pakistan'da Babürlüler Dönemi Mimari Eserleri", **38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kuru, 2009, s.182.

⁴²⁷ Konukçu, "*Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler*", s.884-885.

⁴²⁸ Glenn D. Lowry, Humayun's Tomb: Form, Function, and Meaning in Early Mughal Architecture, **Muqarnas**, Vol. 4 (1987), pp. 133-148, s.133.

⁴²⁹ Lowry, "The Tomb of Nasir-ud-Din Muhammad Humayun" s.105.

⁴³⁰ Stephen F. Dale, **The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids, and Mughals**, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s.149.

⁴³¹ Macun, s.885.

⁴³² Lowry, s.135.

Babürlülerde mimari alanındaki zenginliğin yanında resim alanında da Türk-Müslüman idaresinden birçok özellik göze çarpar.⁴³³ Babür döneminde Türkistan'dan getirilen birçok minyatür Hindistan ressamına örnek olmuştur. Hintlilerin ince bir iş olarak gördükleri bu sanata yatkın olmaları onun gelişmesine olanak sağlamıştı.⁴³⁴ Babürlüler devri minyatür sanatı Timurlular, Safeviler ve Türkistan mektepleri ile beraber Hint mektepleri ananelerinin karışımı olarak görülmektedir. Hümayun'un Hindistan'da hâkimiyetini kaybettikten sonra Şah Tahmasb yönetimindeki İran'a sığınmış ve birkaç yıl Türk şehirlerinde kalmıştı. Bu dönem içerisinde Hümayun Tebriz'de resim sanatı ile alakadar olmuş ve Safevi ressamı Mir Seyyit Ali Tebrizi ve ve Hoca Abdüssamet Şirazi ile tanışmıştır.⁴³⁵ Hümayun'un İran'dan ayrılışının ardından Mir Seyyit Ali Tebrizi ve Hoca Abdüssamet Şirazi'de Safevi Devleti'nden ayrılarak Hümayun Şah'ın hizmetine girmiş ve onu Kabil ve Hindistan'da takip etmişti.⁴³⁶ Hümayun düşünüldüğü gibi, İran sarayının zarafetinden etkilenmekten çok, daha büyük ihtimalle Şah Tahmasb'ın resme olan ilgisinin azalmasından faydalanarak döneminin en iyi iki sanatçısını Timur Sarayına dâhil etmeyi başarmıştı.⁴³⁷ Bu katılım ile birlikte Herat minyatür sanatı mektebi kurucusu Kemaleddin Behzad'ın öğrencisi olan Mir Seyyit Ali Tebrizi Herat mektebinin, Hoca Abdüssamet Şirazi ise İran minyatür sanatı ananelerinin Babürlü-Hint minyatürü ile bağlantısını gerçekleştirmişlerdi. Bu iki minyatür sanatçısı Babürlü minyatür sanatının temel taşlarını yerleştirmişlerdi. Ayrıca Seyyid Ali ve Abdüssamed Hümayun'un saray kütüphanesinde kurduğu yeni mektebin de rehberleri olarak bu alanda öncü bir rol oynuyorlardı.⁴³⁸ Bu iki İranlı göçmen, Mir Seyyid Ali ve Abdüssamet Ekber Şah'ın himayesinde de bulundular.⁴³⁹

Hümayun, Hoca Abdüssamet'in yeteneğini fark etmiş ve ona Şirin Kalam unvanını vermişti. Hoca Abdüssamet'in, Hümayun'un hizmetinde meydana getirdiği minyatürler bugün İran Milli Kütüphanesin'de bulunmaktadır. Abdüssamet Timur'un evinin prensleri olarak bilinen ünlü eserini muhtemelen Kabil'de yapmaya başlamıştı. Bu eser şimdi British Museum'da bulunmaktadır. Bu çalışma tuval üzerine yapılmış ve kesilmiş

⁴³³ Macun, s.889.

⁴³⁴ Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.534.

⁴³⁵ Hamid Süleyman, "Babürlüler Devri Minyatür Sanatı", Haver Aslan (çev.), *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul: Kazancı Matbaacılık, Ağustos, 1982, s.205-206.

⁴³⁶ Amina Okada, *Imperial Mughal Painters: Indian Miniatures from the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Deke Dusinberre (çev.), Paris: Flammarion Editeur. 1992, s.68.

⁴³⁷ Parodi, s.892.

⁴³⁸ Süleyman

⁴³⁹ Okada, s.65

durumdadır. Bu eser yüzyıllar içerisinde yeniden işlenmiştir. İmparator Ekber Şah, Cihangir ve Şah Cihan daha sonra eklenmiştir. Resmin orijinal versiyonu Hümayun dönemine dayanmaktadır.⁴⁴⁰ Timur'un evinin prensleri büyüklüğü ve yenilikçi portre anlayışı ile birlikte aşçılar, garsonlar ve saray mensupları gibi teferruat sayılan figürlerin yakından gözlemlemesi gibi özellikleri ile Hümayun'un da Babür gibi her şeyi gören ve hâkim olan gelenekte yetiştiğini gösteren bir hükümdar olarak etkinliğini ortaya koyması bakımından önemlidir.⁴⁴¹ İran'ın Tahran şehrinde bulunan Gülistan kütüphanesinde Abdüssamed'in bir minyatürü bulunmaktadır ve bu minyatürde Hümayun'un oğlu Ekber'in de kendisinden eğitim aldığı anlaşılmaktadır.⁴⁴² Hümayun dönemine ait olan minyatürden bazılarında Hindu-Timur Okulu ve İran resim sanatından çok Avrupa resim sanatına benzer olarak kalın fırça darbeleri görülmektedir. Hümayun döneminin resim sanatı alanındaki en önemli eserlerinden biride Ekber'in babası Hümayun'a bir resim sunduğunu gösteren eserdir.⁴⁴³

3.6. Tarih Yazıcılığı

Hindistan'da Türk-İslam tarihçiliğinin gelişmesinde Babürlüler'in rolü önemlidir. Babürlü Devleti'nde tarihçilik, Babürlü hükümdarları ve onların saraylarında görev alan âlimler tarihçiliğe altın çağını yaşatmışlardır. Babürlü idaresindeki Hindistan'da tarihçilik ilmi, Herat Mektebi an'anesi ve Hint-İran geleneğinin etkisi altına girmiş bulunmaktaydı. Öncelikle Babür Şah bu alana hatırat tarzındaki eseri ile en önemli katkılardan birini yapmıştır. Bu eser 1494-1529 arasında geçen olayları içermektedir.⁴⁴⁴

Hümayun döneminde tarih yazıcılığına bilhassa önem vermişti. Bu dönemin çalkantılı olmasından dolayı çok sayıda tarih yazıcısının yetişmesi mümkün olmamıştı. Hümayun döneminde tarih yazıcılığı alanında yazılan eserler az olmasına rağmen oldukça önemli eserler meydana getirilmiş veyahut bu dönemde yazımına başlanmıştı. *Tarih-i Hümayun*'un yazarı İbrahim bin Ceriri, *Tarih-i Reşidi*'nin yazarı Mirza Haydar Duğlat, *Hümayunname*'nin yazarı ve Babür Şah'ın kızı olan Gülbeden Begüm, *Tezkire-i Hümayun ve Ekber*'in yazarı Bayezid Beyat, *Tezkiret'ül-Vakiat* yazarı Mihter Cevher gibi isimler Hümayun döneminin önde gelen tarih yazıcılarıdır. Bu dönemde yetişen

⁴⁴⁰ Okada, s.65.

⁴⁴¹ Stuart C. Welch, **India art and culture: 1300-1900**, New York: The Metropolitan Museum of Art, 1985. s.144.

⁴⁴² Doğrul, s.39.

⁴⁴³ Parodi, s.892.

⁴⁴⁴ Konukçu, "*Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler*", s.757.

tarih yazıcıları, Ekber Şah döneminde de çalışmalarına devam etmişler ve önemli eserler meydana getirmişlerdi.⁴⁴⁵

Hümayun döneminde kaleme alınmış olan eserlerden biri olan ve Babürlü Devletinin kurucusu Babür Şah'ın teyzesinin oğlu olan Mirza Haydar Duğlat'ın *Tarih-i Reşidi* isimli eserinde Babür ve Hümayun devri hadiselerinden bahsedilmektedir. Mirza Haydar Duğlat bu eserini Kaşgar hanlarından Abdürreşid'e ithaf etmiştir. Bu eser Babür Şah ve Hümayun dönemleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.⁴⁴⁶ Hümayun'un özel hizmetkârlarından olan Ceher'in Hümayun zamanında aldığı notlardan oluşturduğu *Tezkiret'ül-Vakiat* isimli eseri dönemin siyasi olayları açısından büyük bir önem taşır. 1587 yılında yazılmış olan eser de dönemin önemli olaylarını ve felaketlerini ayrıntılı bir tarzda anlatmıştır.⁴⁴⁷

Hümayun Şah'ın kardeşi Gülbeden Begüm, Ekber Şah'ın emri ile Babür, Hümayun ve kardeşlerini anlatan *Hümayunname*'yi kaleme almıştır. Gülbeden Begüm bu eserinde kendi saltanat ailesi içerisinde gelişen hadiselerle yakından şahit olmuş biri olarak anlatmaktadır.⁴⁴⁸ Ayrıca bu eserde, 16.yüzyıl Babürlü saray yaşamı, adetleri, düğünler, çeşitli eğlenceler ve haremden bulunan kadınlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Gülbeden'in bu eseri Abdürreb Yelgar-Eymen Manyas tarafından Türkçeye çevrilmiş durumdadır.⁴⁴⁹ Babürlü Padişahları birçok şair ve ilim adamını devlet himayesine almışlar ve saraylarında onlara yer vermişlerdir. *Habibü's-Siyer*'in yazarı meşhur tarihçi Handmir'de bunlardan birisidir. Babür zamanında Delhi'ye gelmiş olan bu müellif Hümayun zamanında da himaye edilmiş ve onunla birlikte seferlere de iştirak etmiştir.⁴⁵⁰ Hümayun döneminin önemli kitaplarından biri olan Kanun-ı Hümayun adlı eseri kaleme almış ve Hindistan'da ölmüştür. Handmir bu eserinde Hümayun'un takip ettiği hâkimiyet anlatışı, yenilikleri ve izlediği siyaset detaylı olarak anlatılmış ve onun sanatçılar ile olan ilişkisi aktarılmıştır.⁴⁵¹

⁴⁴⁵ Berna Karagözoğlu, "Hindistan Türk Moğol İmparatorluğu Döneminde Farsça Tarih Yazıcılığı", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 37, Aralık 2016, s.351.

⁴⁴⁶ S. Haluk Kortel, "Tarih: Hindistan", **DİA.**, C. 40, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, s.59-60.

⁴⁴⁷ Karagözoğlu, s.359.

⁴⁴⁸ Konukçu, "Babürlüler; Hindistan'daki Temürlüler", s.758.

⁴⁴⁹ Kortel, s.60.

⁴⁵⁰ M. Hanefi Palabıyık, "Hindistan Tarihinde ve Hint Kültüründe Müslüman Türkler", **Ekev Akademik Dergisi**, Yıl: 11 Sayı: 33 (Güz 2007), s.90.

⁴⁵¹ Karagözoğlu, s.355.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mısır donanmasının kumandanlığına getirilmiş olan Seydi Ali Reis'in yazdığı *Mir'et-ül Memalik* de Hümayun zamanında yazılmış önemli yabancı eserlerden birisidir. Seydi Ali Reis Delhi'de Hümayun'un konuğu olmuştur (1555). O, gördüğü yerlerin ve Hümayun'un genel durumunu eserinde anlatmaktadır. Hümayun döneminden söz eden ve daha sonra yazılmış diğer eserler ise şunlardır: Şeyh Ebul-Fadl Allami: *Ekbername*, Hoca Nizam'üd-Din Ahmed: *Tabakat-i Ekberi*, Abbas Servani: *Tarih-i Şir Şahi*, Abd-ül-Kadir El Badauni: *Müntehab-üt-Tevarih* ve *Tarih-i Elifi*.⁴⁵²

⁴⁵² Bayur, *Hindistan Tarihi Gurkanlı Devletinin Büyüklük Devri (1526-1737)*, s.557-560.

SONUÇ

Bu çalışmada Babürlü Devleti'nin ikinci padişahı olan Hümayun dönemi değerlendirilmiştir. Kuzey Hindistan'ın büyük bir bölümünü fetheden Babür, yeni kurduğu devletini bazı sorunlar ile en büyük oğlu olan Hümayun'a bırakmıştı. Bu sorunların başında henüz güçleri tam olarak kırılmamış olan Afganlar ve Racputlar vardı. Ayrıca ülke topraklarının kardeşler arasında bölünmesi de başka bir sorundu. Bu ortamda tahta geçen Hümayun'un padişahlığının ilk yıllarında devletin doğu vilayetlerinde soruna neden olan Afganlar ve kendinse karşı isyan eden kardeşleri ile mücadele etmek zorunda kaldığını görmekteyiz. Onun kendisine isyan eden kardeşlerine karşı çok merhametli ve bağışlayıcı olması iktidarını sıkıntıya sokan etkenlerden biri olarak ortaya çıkıyordu. O, Molla Muhammed Fergarlı gibi hizmetinde olan kişiler tarafından kötü yönlendirilmiş ve kötü alışkanlıklar kazandırılmıştı. Onun afyon bağımlılığı ve önemli kararları almakta gecikmesi zayıf bir yönetim kabiliyetine sahip olduğunu ortaya koymuştu. Doğal olarak başarısızlık kaçınılmaz hale geliyordu. Hümayun'un bu zayıf yönlerinin yanında halk tarafından sevildiği ve savaşlarda gösterdiği cesaret de bilinmelidir.

Hümayun babasının kurmuş olduğu devleti Hindistan'da tam olarak hâkim kılmak ve güçlendirmek adına büyük reformları ve kurumları hayata geçirememişti. Onun Hindistan'dan çıkarılmadan önce elde ettiği kazanımları sağlamlaştıramadığı ve enerjisini boşa harcadığını görmekteyiz. Ayrıca başta Kamran olmak üzere kardeşleri ona gerekli desteği vermemişlerdi. Hümayun'un karşılaştığı zorluklar ve yönetim açısından gösterdiği zaafı ile Malva, Gücerat, Bihar, Bengal, Delhi, Pencap'ı bir bir kaybetmişti. Bu süreçte onun Hindistan'daki en güçlü rakibi iyi bir asker ve stratejist olan Afgan Şir Han idi. Kendisine Bihar'da zemin bulan Şir Han, devletin doğu vilayetlerindeki Afganlar'ı örgütlemiş ve Hümayun'a karşı girişeceği mücadelede adımlarını çok dikkatli atmıştı. Onun kontrollü bir büyüme politikası ile güç kazanmaya çalıştığını ve Hümayun'u devirmek için fırsat kolladığını görüyoruz. Onun bu eylemlerinin amacını tam olarak kavrayamayan Hümayun'un, ona karşı harekete geçtiğinde artık çok geç olduğu görülmektedir. Şir Han, Hindistan'daki Timurluların savaş alanlarındaki gücüne karşı ustaca sergilediği manevra ve taktikler ile onları alt etmeyi başarmıştır.

Hümayun, Şir Han'a Çavsa ve Kavenç'de mağlup olduktan sonra kardeşleri ve akrabaları ile bir birlik oluşturma çabasına girişmiş ama başarısız olmuştur. Özellikle onun bu çabaları karşısında en büyük engel ona destek olmayı reddeden Kamran'dı. Bu süreçten Hümayun'un, Şir Han'a karşı güç kazanmak için Hindistan'da giriştiği müttefik arayışlarının da sonuçsuz kaldığı görülmektedir. Ancak Hindistan'dan çıkarılmasının ardından düştüğü kazaklık hayatı ve yaptığı zorlu seyahatler onun gayretini köreltmemişti. Hümayun'un kaybettiği tahtını geri kazanmak için attığı en önemli adımın İran'a sığınması olduğunu görüyoruz. Onun bu kararı almasında en önemli rolün bir Şii olan Bayram Han'a ait olduğu görülmektedir. O, iki devlet arasında geçmişte yapılan ittifaka dayanarak bunun tekrarlanabileceğini düşünmüş ve Hümayun'u bu konuda ikna etmişti.

Araştırmamızda Hümayun'un İran'daki faaliyetleri ve Safeviler ile yaptığı anlaşmanın neticeleri de ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda iki taraf arasında yapılan ittifakın siyasi ve dini olmak üzere iki temel üzerine şekillendiğini söylemek gerekir. Şah Tahmasb bu anlaşma ile Kandahar'ın fethedilmesini ve Hindistan'da Şii inancının yayılmasının arzu ediyordu. Hümayun'un amacı ise Tahmasb'dan aldığı destek ile tahtının geri kazanmak için fetihler yapmaktı. Bu ittifakın gerçekleşmesi için Hümayun'un Şii inancını benimsemesi şart koşulmuştu. Hümayun geçmişte Babür'ün yaptığı gibi bu şartı kendi siyasi geleceği için kabul etmiş olduğunu görüyoruz. Bunun yanında Hümayun Şii inancına ve adetlerine büyük bir saygı duymaktaydı.

Tahmasb ile yapılan ittifakın her iki taraf açısından olumlu neticeler doğurduğunu söylemek pek doğru olamaz. Hümayun Safevi kuvvetlerinin desteği ile Afganistan bölgesine yerleşmişti. Tahmasb ise fethedilmesini arzu ettiği Kandahar'ı elinde tutamamış ve Hümayun'a kaptırmıştı. Bu bağlamda verilen destek kopsa da iki taraf arasındaki diplomatik ilişkilerin Hümayun'un da çabası ile devam ettiğini söylemek gerekir. Elde ettiği kazanımlar da Tahmasb'ın desteğinin farkında olan Hümayun, müttefikine yazdığı mektuplar ile bu ittifaka verdiği önemi göstermiştir. Karşılıklı olarak gönderilen mektuplar ve elçiler vasıtası ile diyalog kanallarının açık tutulduğu görülür.

Hümayun'un Babürlü Devleti'ni yeniden tesis etme amacı ile attığı adımlar da araştırmamıza konu olmuştur. Bu açıdan ona nihai hedefinde dayanak noktası olan yerin Kandahar olduğu nu görüyoruz. Kandahar askeri faaliyetin yanında diplomatik başarı

ile onun hâkimiyetine girmişti. Burası onun kardeşi Kamran, Özbekler ve Afganlar ile yapacağı mücadelelerde önemli bir üs mahiyetinde idi. O, buradan hareketle kendisine karşı her fırsatta isyan eden kardeşi Kamran ile mücadelesini sonlandırmış ve Kuzey Hindistan'daki Afganlar'ın siyasi bölünmüşlüğünden yararlanarak harekete geçmişti. Ayrıca Hümayun'un İran'dan dönüşünde kesin fikirli, enerjik ve pratik bir yapıya sahip olduğunu belirtmeliyiz. Bu değişimin yaşadığı sıkıntı ve tecrübeler ile birlikte Bayram Han gibi beylerin danışmanlığı ile mümkün olduğunu düşünebiliriz. Kardeşi Kamran ve Afganlar ile yaptığı mücadelelerdeki azmi ve sabrı onun öne çıkan hususiyeti idi. Hümayun'un üvey anneleri Dildar Begüm, Gülruh Begüm ve halası Hanzade Begüm başta olmak üzere hanedan üyesi kadınlar da kardeşler arasındaki mücadelelerde yer almışlar ve siyasete etki etmişlerdi.

Hindistan'da Hümayun'u mağlup ederek Sur Devleti'ni kuran Şir Han beş yıllık saltanatı boyunca ülkeyi imar etmiş ve yeni kanunlar çıkarmıştı. Onun döneminde Hindistan'da istikrarlı bir yönetim sergilemiş ve ülke içerisinde ekonomik bir iyileşme sağlamıştı. Şir Han'dan sonra tahta geçen oğlu İslam Şah zamanında Afganlar'ın Delhi tahtını sağlamlaştırması mümkün olamamış ve onun ölümünden sonra Afgan Sur Devleti parçalanmıştı. Ortaya çıkan bu durumun Hümayun'un Hindistan üzerine yapacağı sefer için elverişli bir ortam yarattığını görüyoruz. O, Sirhind ve Machivara savaşlarını Bayram Han'ın da gösterdiği büyük yararlılık ile kazanmış ve yeniden Delhi tahtına oturmuştu.

Hümayun babası Babür gibi sanata büyük önem vermiş, sanatçıyı himaye etmişti. O, devrin büyük sanatçı ve şairlerini hizmetine aldığını görüyoruz. Hümayun'un İran'a sığınması ile iki devlet arasında sadece diplomatik ilişkiler kurulmamış aynı zamanda Hindistan ve İran kültürleri arasında daha yakın bir temas da ortaya çıkmıştı. Hümayun'un Hindistan'a dönüşünde ünlü ressam ve şairler ona eşlik etmişti. Bu kişilerden olan Mir Seyyit Ali Tebrizi ve ve Hoca Abdüssamet Şirazi, Babürlü Devleti'nde minyatür okulunun temelini atmışlardır. Bu açıdan Hümayun sanata olan himayeci tavrı önemlidir. Hümayun'un saltanatı boyunca öne çıkan özelliklerinden biri de onun astrologlar ve kâhinler ile olan yakın temasıdır. O, girişeceği eylemlerde en uygun zamanı belirlemek hususunda onlar ile görüşmüştür. Bu kişilerin himaye altına alındığını ve yüksek mevkilere getirildiğini görüyoruz. Onun bu kimselere olan ilgisi

doğüstü güçlere olan inancının yansıması olarak görülebilir. Bu durum fantastik sayılabilecek kararlar almasına neden olmuştur. Onun Astronomi alanındaki ilgisini Saray mensuplarının gezegenlerin pozisyonlarına göre sınıflandırılması ile kendini göstermektedir. Hümayun'un saltanatı dönemindeki faaliyetleri ve sahip olduğu bu karakter yapısı onu Babürlü tarihinde farklı bir konuma yerleştirmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AFTABACHI, Jauher, “**Tadhkiratu’l Vakiat**”, **Three Memoirs of Homayun**, Wheeler M. Thackston (çev.), California: Mazda Publishers, 2009.
- AHMAD, K. Nizamuddin, **The Tabaqat-i-Akbari**, C.2, B. DE, M.A.', I.C.S (çev.), Kalküta: The Royal Asiatic Society, 1936.
- Ahmed el-Biruni, **Tahkiku Ma’li’l-Hind: Biruni’nin Gözüyle Hindistan**, Kivameddin Burslan (çev.), T.T.K Yayınları, 2015.
- AHMED, Aziz, **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Al-Badaoni, **Muntakhabu-t-tawarikh**, C.I, G. S. A. Ranking (çev.), Delhi: Renaissance Publishing House, 1986.
- ALİ, K., **A New History of Indo-Pakistan Since 1526**, Dacca: Ali Publications, 1970.
- ATAY, F. Rıfki, **Hind**, İstanbul: Semih Lütfi Kitapevi, 1943.
- BABÜR, Gazi Zahirüddin Muhammed, **Vekayi; Babur’un Hâtıratı**, C.1-2, 2.Baskı, Reşit R. Arat (çev.), Ankara: T.T.K Basımevi, 1987.
- BANERJİ, S. K. **Humayun Badshah**, Londra: Oxford University Press, 1938.
- BAYAT, Bayazid, **Tarikh-i Humayun, Three Memoirs of Homayun**, Wheeler M. Thackston (çev.), California: Mazda Publishers, 2009.
- BAYUR, Y. Hikmet, **Hindistan Tarihi: Gurkanlı Devleti’nin Büyüklük Devri**, C.II, Ankara: T.T.K Yayınları, 1947.
- BAYUR, Y. Hikmet, **Hindistan Tarihi: İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)**, C.I, Ankara: T.T.K Yayınları, 1946.
- BIYIKTAY, Halis, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, T.T.K Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1991.
- BİRKAN, A. Fuat, **Sultanın Dini; Ekber Şah ve Din-i İlahi**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- BURN, S. Richard, **The Cambridge History Of India**, C.4, Cambridge: Cambridge University, 1937.
- CUNNINGHAM, Alexander. **The Ancient Geography of India**. Londra: Genesis Publishing Pvt Ltd, 1963.

- DALE, Stephen F., **The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids, and Mughals**, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s.149.
- DOĞRUL, Ömer R., **Ekber Bir Türk Dâhisi**, İstanbul: Yüksel Yayınevi, 1994.
- DUĞLAT, M. Haydar, **Tarih-i Reşidi**, Osman Karatay (çev.), İstanbul: Selenge Yayınları, 2006.
- Ebü'l-Fazl el-Allami, **The Akbarnama of Abu-I Fazl**, C.1, H. Beveridge (çev.), Delhi: Ess Esss Publications, 1987.
- ERSKİNE, William, **A History of India Under the Two First Sovereigns of the House of Taimur, Baber and Humayun**, V.1, Londra; Longman, Brown, Green and Longmans, 1854.
- ERTAN, Veli, **Muasır İslam Ülkeleri Tarih ve Coğrafyası**, Konya: Yeni Kitap ve Basımevi, 1965.
- GALİP, Mübarek, **Hindistan'da Türkler**, Saadettin Y. Gömeç, Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.
- GOMMANS, Jos, **Mughal Warfare: Indian Frontiers And high Roads To Empire, 1500-1700**, Londra: Routledge, 2002.
- GRENARD, Fernand, **Babur**, Orhan Yüksel (çev.), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- GÜLBEDEN, **Hümayunname**, 2. Baskı, Abdürrap Yelgar (çev.), Ankara: T.T.K. Bas., 1987..
- HODGSON, Marshall G. S., **İslam'ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih: Ateşli Silahlar İmparatorlukları ve Modern Zamanlar**, C.3., İzzet Akyol (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- HODGSON, Marshall G.S, **İslam'ın Serüveni (İslam'ın Klasik Çağı)**, C.1, Metin Karabaşoğlu (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- HOOJA, Rima, **A History Of Rajasthan**, New Delhi: Rupa Co., 2009.
- İSLAM, Riazul, **Indo-Persian Relations: A Study of The Political and Diplomatic Relations Between The Mughal Empire And Iran**, Tahran: Ripon Printing Press, 1970.
- JAUHER, **Tezkereh Al Vakiat**, Charles Stewart (çev.), Delhi: Jayyed Press, 2009.
- KHAN, Hussain, **Sher Shah Suri**, Pakistan: Ferozsons (Pvt.) Ltd., 1994.
- KHWANDAMİR, Muhammad, **Qanun-i Humayun**, Kalküta: Baptist Mission Press, 1940.

- KLYASHTORNY, S.G., ve T.İ. Sultanov, **Kazakistan; Türkün Üç Bin Yılı**, İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.
- KULKE, Herman ve Dietmar Rothermund, **Hindistan Tarihi**, Müfit Günay (çev.), Ankara: İmge Kitapevi, 2001.
- LE STRANGE, Guy. **The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia, and Central Asia, from the Moslem Conquest to the Time of Timur**. Cambridge: Cambridge University Press, 1905.
- BARON, M. ve C. D'ohsson, **Moğol Tarihi**, Ekrem Kalan ve Qiyas Şükürov (çev.), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
- MERÇİL, Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**. Ankara: T.T.K Yayınları, 1991.
- MUKHERJEE, Soma, **Royal Mughal Ladies and Their Contributions**, New Delhi: G. Print Process, 2001.
- MUKHIA, Harbans, **The Mughals of India**, Maiden: Blackwell Publishing Ltd, 2004.
- OKADA, Amina, **Imperial Mughal Painters: Indian Miniatures from the Sixteenth and Seventeenth Centuries**, Deke Dusinberre (çev.), Paris: Flammarion Editeur. 1992.
- ÖZEY, Ramazan, **Dünya ve Ülkeler Coğrafyası**, 4.Baskı, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2001,
- PRASAD, Ishwari, **The Life and Times of Humayun**, Kalküta: Orient Longman Ltd, 1955.
- PRAWDIN, Michel, **The Builders of The Mogol Empire**, Londra: George Allen & Unwin Ltd, 1963.
- RAY, Sukumar, **Bairam Khan**, Karachi: University of Karachi Institute of Central and West Asian Studies, 1992.
- RAY, Sukumar, **Humayun in Persia**, Kalküta: The Asiatic Society, 2002.
- REICHERT, Alien, **The Life of Nasir ud Din Muhammad Humayun**, Muncie: An Honors Thesis (HONRS 499), 1992.
- REİS, S. Ali, **Mir'at-ül Memalik**, Necdet Akyıldız (hızl.), İstanbul: Tercüman Yayınları, 1988.
- RENNELL, James. **Memoir of a Map of Hindoostan, or the Mogul Empire**, Londra: Bulmer & Company, 1793.
- RICHARDS, John F., **The New Cambridge History of India; The Mughal Empire**, New York: Cambridge University Press, 1993.

- RIZVI, Saiyid A. Abbas, **The Wonder That Was India**, Lodon: Butler & Tanner Ltd, 1987.
- ROBINSON, Francis, **The Mughal Emperors**, Londra: Thames & Hudson Ltd, 2007.
- ROUX, J. Paul, **Büyük Moğolların Tarihi: Babur**, Lale Arlan-Özcan (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.
- ROUX, J. Paul, **Türklerin Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl**, Lale Arslan-Özcan (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007.
- SARAY, Mehmet, **Afganistan ve Türkler**, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987.
- SARWANI, Abbas K., **Tarikh-i-Ser Sahi**, Brahmadeva P. Ambashthya (çev.), Patna: K. P. Jayaswal Research Institute, 1974.
- SHARMA, S. Ram, **The Religious Policy of the Mughal Emperors**, Third Edition, New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd, 1998.
- STAMP, L. Dudley. **Asia: A Regional And Economic Geography**. Londra: Methuen Young Books,1939.
- STREUSAND, Douglas E., **Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları: Osmanlılar, Safeviler, Babürlüler**, Bahar Fırat (çev.), İstanbul: Ufuk Yayınları, 2013.
- WELCH, S. Stuart, **India art and culture: 1300-1900**, New York: The Metropolitan Museum of Art, 1985.

Sürelî Yayınlar

- AĞARI, Murat, “İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı” **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt.47, sayı: 2, (2006), ss.195-214.
- ALPARGU, Mehmet, “Babür Devleti”, **Tarihte Türk Devletleri**, C.2, Ankara: A.Ü Rektörlüğü Yayınları:98, 1987. ss.559-565.
- ALPARGU, Mehmet, “Türkistan Hanlıkları”, **Genel Türk Tarihi**, C.5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. ss.557-605.
- AYDINLI, Osman, “Semerkant”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.36, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, ss.481-484.
- BALA, Mirza, “Hümayun”, **İslam Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1987, ss.628-631.
- BOKULEVA, Bota, Rauşangül Avokova ve Jenisbek Abeldayev, “Türk Kültürünü Hindistan Uygarlığına Etkisi”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı. 12, (Yaz 2012): ss.441-454.

- CALLIERI, Pierfrancesco, "India I-II. Historical Geography: The Ancient Frontier with Iran", **EIr**, C.13. New York: Routledge & Kegan Paul, 2006, ss.8-10.
- CÖHCE, Salim, "Hindistan'da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar", **Genel Türk Tarihi**, C.5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.569-579.
- DAMES, M. Longworth, "Hazara", **İslam Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977, ss.447.
- ERİNÇ, Sırrı, "Hindistan: I. Fiziki ve Beşeri Coğrafya" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.18, Ankara: TDV Yayınları, 2002, ss.69-73.
- FAROOQI, N.R, "Delhi Sultanlığı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.9, Ankara: TDV Yayınları, 2002. ss.130-132.
- GORDON, Johnson, "Hindistan, Pakistan, Nepal, Bhutan, Bangladeş ve Sri Lanka", **Atlâş Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi: Hint Dünyası**, C.10. Müfide Pekin (çev.), İstanbul: İletişim Yayınlar, 1998.
- GÖLEN, Zafer, "Babur Devlet Siyasetinde Kadınların Rolü", Osman Köse (Ed.), **5. Uluslararası Canik Sempozyumu: Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın**, Samsun: Güven Ofset Matbaacılık, 2016, s.639-658.
- GREWAL, J. Singh, "Historical Geography of the Punjab", **Journal of Punjab Studies**, 11. (Spring 2004), ss.1-18.
- GÜNDÜZ, Tufan, "Tahmasb", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.39, İstanbul: TDV Yayınları. 2010. ss.413-415.
- HOIBERG, D. Hollis, "Hindistan: Doğal Yapı Yüzey Şekilleri", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica. Cilt.21, 1986, ss.76-99.
- HOIBERG, D. Hollis, "İndus Irmağı", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, C.11, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, 2004, ss.569.
- KAAN, Oktay, "Hindistan'da Türklük Müslüman Türk İmparatorları Hümayun Şah", Transkripsiyon: Bilal Koç, **Tarih Okulu Dergisi**, İzmir, sayı:12, (Ocak - Nisan 2012), ss.221-233.
- KARAGÖZOĞLU, Berna, "Hindistan Türk Moğol İmparatorluğu Döneminde Farsça Tarih Yazıcılığı", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 37, Aralık 2016, ss.348-370.
- KOCH, Ebba, "Mughal Palace Gardens from Babur to Shah Jahan (1526-1648)." **Muqarnas**, C.14 (1997): ss.143.
- KONUĞU, Enver, "Bâbürlüler: Hindistan'daki Temürlüler" **Türkler Ansiklopedisi**, C.8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002. ss.744-765.

- KONUĞU, Enver, "Hümayun", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.18, Ankara: TDV Yayınları, 1998. ss.481-483.
- KORTELE, S. Haluk, "Subedar", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.37, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, ss.448-449.
- KORTELE, S. Haluk, "Tarih: Hindistan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.40, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, ss.58-61.
- LEHMANN, F., "Babor, "Zahir-al-din Mohammad", **Encyclopaedia Iranica**, C.3, Routledge & Paul. Gray, 1988, s.320-323.
- LOWRY, G. David, Humayun's Tomb: Form, Function, and Meaning in Early Mughal Architecture, **Muqarnas**, C.4 (1987), ss.133-148.
- LOWRY, Glenn D. "The Tomb of Nasır-ud-Din Muhammad Humayun", **Doctoral Thesis**, Harvard University, 1982.
- MACUN, İnci, "Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari ve Resmi Sanatı" **Türkler Ansiklopedisi**, C.8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. ss.881-889.
- NAİM, Arif, "Bihar", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul: TDV Yayınları, 1992. ss.138.
- NİZAMİ, K. A., "Delhi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları, 1994. s.126-128.
- NİZAMİ, K. A., "Gucerat", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.14 İstanbul: TDV Yayınları, 1996. ss.171-173
- ORUÇ, Cihan ve Mehmet Dağlar, "Tahmasb-Humayun İttifakında Şiilik'in Rolü", **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Aralık, 2016, ss.665-670.
- ÖLMEZ, Mehmet, "Soyurgal", **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C.37, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, ss.88-389
- ÖZCAN, Azmi, "Çagır", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.7, Ankara: TDV Yayınları, 1993, ss.11-12.
- ÖZCAN, Azmi, "Hindistan: III. Tarih", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.18, Ankara: TDV Yayınları, 2002. ss.75-81.
- ÖZCAN, Azmi, "Kandehar", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul: TDV Yayınları, 2001. ss.293-294.
- ÖZCAN, Azmi, "Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler", **Türkler Ansiklopedisi**, C.8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. ss.762-763.

- ÖZCAN, Azmi, “Suriler”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.37, TDV Yayınları, 2009. ss.541-542.
- ÖZCAN, Azmi, “Şir Şah”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.39, İstanbul: TDV Yayınları, 2009. ss.179.
- PALABIYIK, M. Hanefi, “Hindistan Tarihinde ve Hint Kültüründe Müslüman Türkler”, **Ekev Akademik Dergisi**, Yıl: 11 Sayı: 33, (Güz 2007), ss.67-94.
- PARODİ, Laura, “Hindistan Timuroğulları Mimarisi ve Sanatı”, Kezban Acar (çev.), **Türkler Ansiklopedisi**, c.8, Ankara 2002. ss.891-899.
- RİZVİ, S. Athar Abbas, “Lahor”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, İstanbul: TDV Yayınları, 2003, ss.57-58.
- SARAY, Mehmet, “Bedahşan”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, ss.291-292.
- SIDDIQUI, İqtidar H., “Ludiler”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.18, Ankara: TDV Yayınları, 2003. ss.217-218.
- SINGH, Nagendra K., “Humayun”, **Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh**, C.2, New Delhi: Ircica, 2001, ss.600-6002.
- SÜLEYMAN, Hamid, “Babürlüler Devri Minyatür Sanatı”, Haver Aslan (çev.), **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul: Kazancı Matbaacılık, Ağustos, 1982, ss.199-213.
- ŞAHİN, H. Hilal, “Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış (15-18 Yüzyıl)”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt.2, Sayı.6, (Ağustos 2015), ss.59-77.
- TÜRKOĞLU, İsmail, “Şeybani Han”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C.39, İstanbul: TDV Yayınları, 2010 ss.43-45.
- TÜRKOĞLU, İsmail, “Şeybaniler”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**. C. 39, İstanbul: TDV Yayınları, 2010. ss.45-47.
- YAZICI, Tahsin, “Fergana”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.12, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, ss.375. ss.375-377.
- YÜCEL, M. Uydu, “Ubeydullah Han”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.42, İstanbul: TDV Yayınları, 2012, ss.22-23.

Diğer Yayınlar

- AHMAD, Shabbir, “Cultural contacts between India and central Asia: A study of Central Asian impact on Indian life based on Persian sources From Babur to Akbar”, **Doctoral Thesis**, Jawaharlal Nehru University, 2010)
- BARBHUIYA F. Ahmed, “Historians and Historiography During the Reign of Akbar”, **Doctoral thesis**, Gauhati University, Guwahati, 1989.
- ÇAGLAYAN, H. Hilal, “Ekber Şah Döneminde Hindistan”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, S.B.E, 2005.
- ÇELİK, M. Bilal, “1800–1865 Yılları Arasında Buhara Emirliği”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Sakarya Üniversitesi, S.B.E, Sakarya, 2009
- DEMİREL, Şengül, “Hindistan’da Türk İzleri”, **38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kuru, 2009. ss.95-99.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2005, ss.1193.
- HALICI, Gülseren, Pakistan’da Babürlüler Dönemi Mimari Eserleri, **38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kuru, 2009. ss.179-184.
- KOÇ, Bilal, “Babürlüler Devleti’nin Kurucusu Babür Şah’ın Dış Siyaseti”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi, S.B.E., Ankara, 2011.
- MACİT, Abdülkadir, “Şeybani Hanlığı”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi, S.B.E, İstanbul, 2015.
- PIRLANTA, İsmail, Babür Şah ve Babürlü Devletinin Kuruluşu, **Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi**, Erciyes Üniversitesi, S.B.E., Kayseri, 2001.
- TİMUR, Mujiburahman, “Gazneli Devleti’nden Babürlüler Devletine Kadar Bölgede Kurulan Hanedanlıklar (1206-1526)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi, S.B.E, 2012.
- YALÇINKAYA, Sinan, Ekber Şah Döneminde Hindistan’da Dini Hayat, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi, S.B.E, 2008.
- YİĞİT, H. Çalım, “XVI. Yüzyılda Kandahar”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İnönü Üniversitesi, S.B.E., Malatya, 2014.

EKLER

EK 1: BABÜR ŞAH

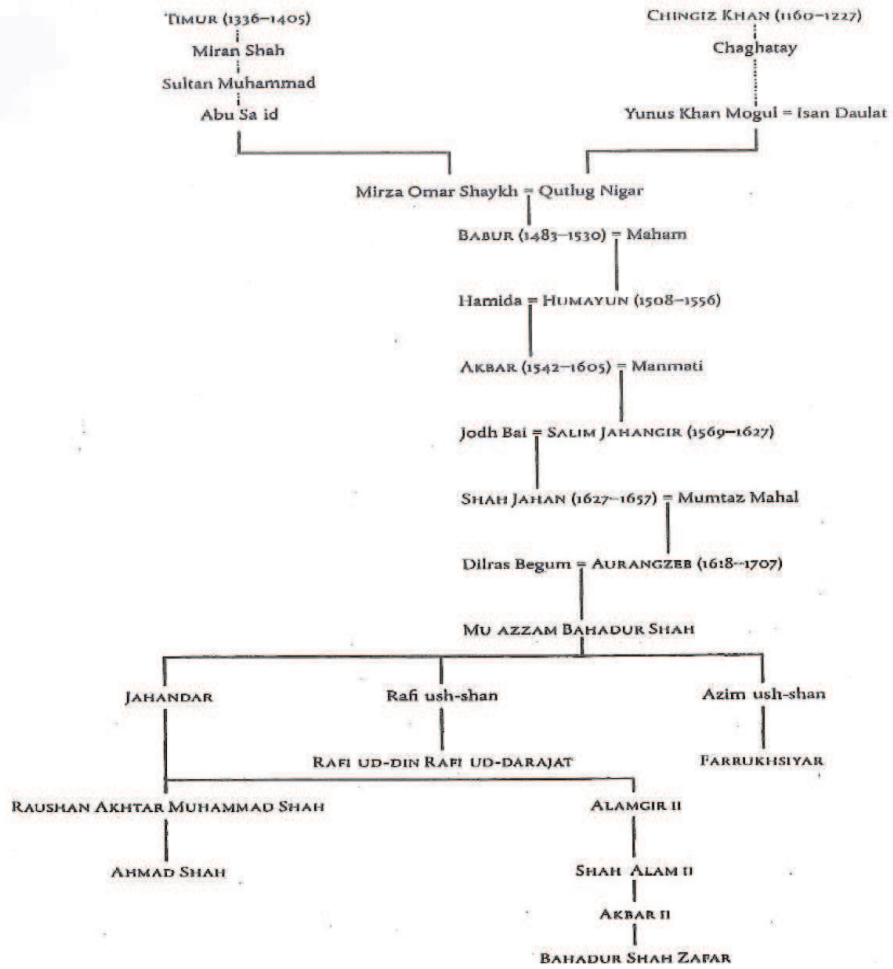
Gazi Zahiruddin Muhammed Babur, **Baburname; Babur'un Hâtıratı**, Reşit R. Arat (çev.), 1970.

EK 2: PADİŞAH HÜMAYUN

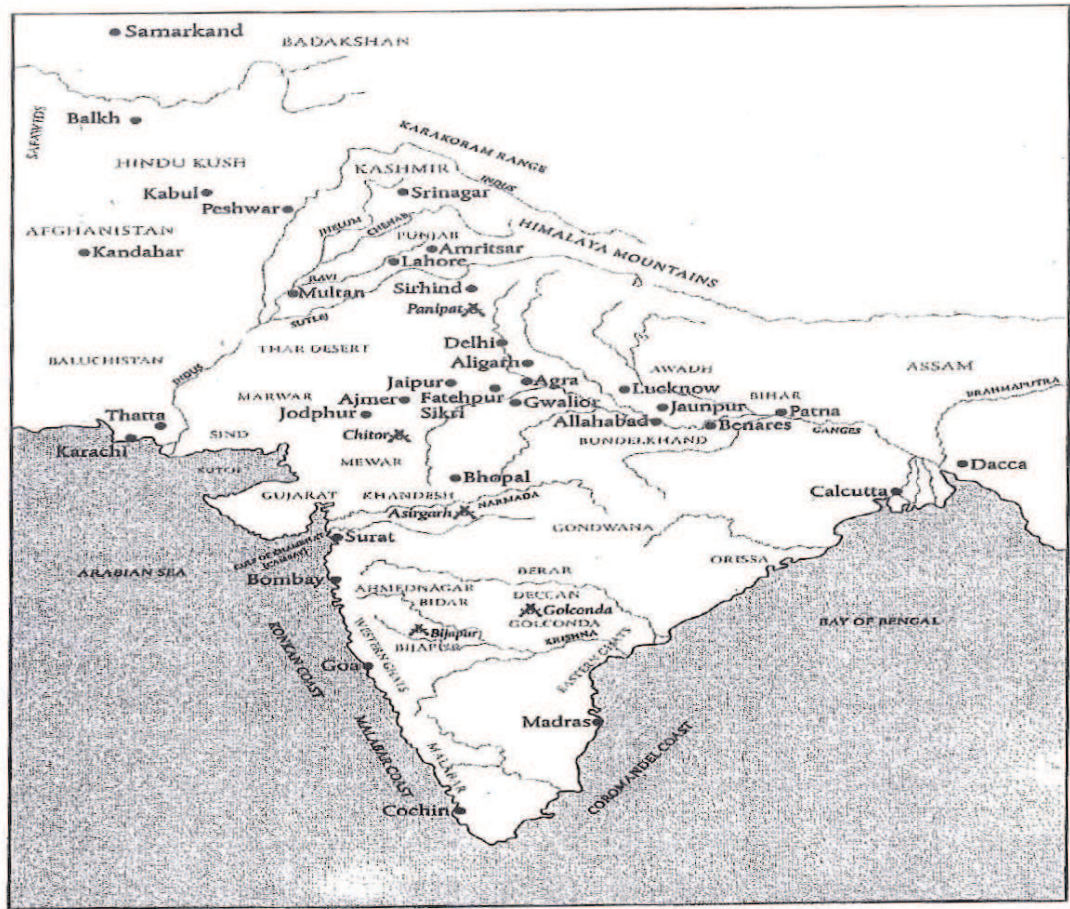
Sukumar Ray, **Humayun in Persia**, 2002.

EK 3: BABÜRLÜ HANEDANI

Annemarie Schimmel, *The Empire of the Great Mughals: History, Art and Culture*, 2005, s.13.

EK 4: HİNDİSTAN'IN GENEL HARİTASI

Annemarie Schimmel, *The Empire of the Great Mughals: History, Art and Culture*,
2005, s.12.

EK 5: TİMUR'UN EVİNİN PRENSLERİ ADLI MİNYATÜR

Stuart C. Welch, **India Art and Culture: 1300-1900**, 1985, s.143.

EK 6: HÜMAYUN'UN İRAN'DA ŞAH TAHMASB İLE GÖRÜŞMESİ

Sukumar Ray, **Humayun in Persia**, 2002, s.42.

EK 7: DELHİ'DE BULUNAN HÜMAYUN'UN TÜRRESİ

Glenn D. Lowry, "Humayun's Tomb: Form, Function, and Meaning in Early Mughal Architecture", **Muqarnas**, 1987, s.135.

ÖZGEÇMİŞ

Hami Demir 15/01/1990'da Gümüşhane'de doğdu. İlköğrenimini Gümüşhane/Bizgili Köyü ilköğretim okulunda tamamladıktan sonra Kale Yatılı Bölge Ortaokulu'ndan mezun oldu. Ortaöğrenimini İstanbul'da bulunan Necip Fazıl Kısakürek Lisesi'nden mezun olarak tamamladı. 2009 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü'ne girmeye hak kazandı ve bu bölümden 2014'te mezun oldu.